

300958

ÁLLAM ÉS JOG

TANULMÁNYOK AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL

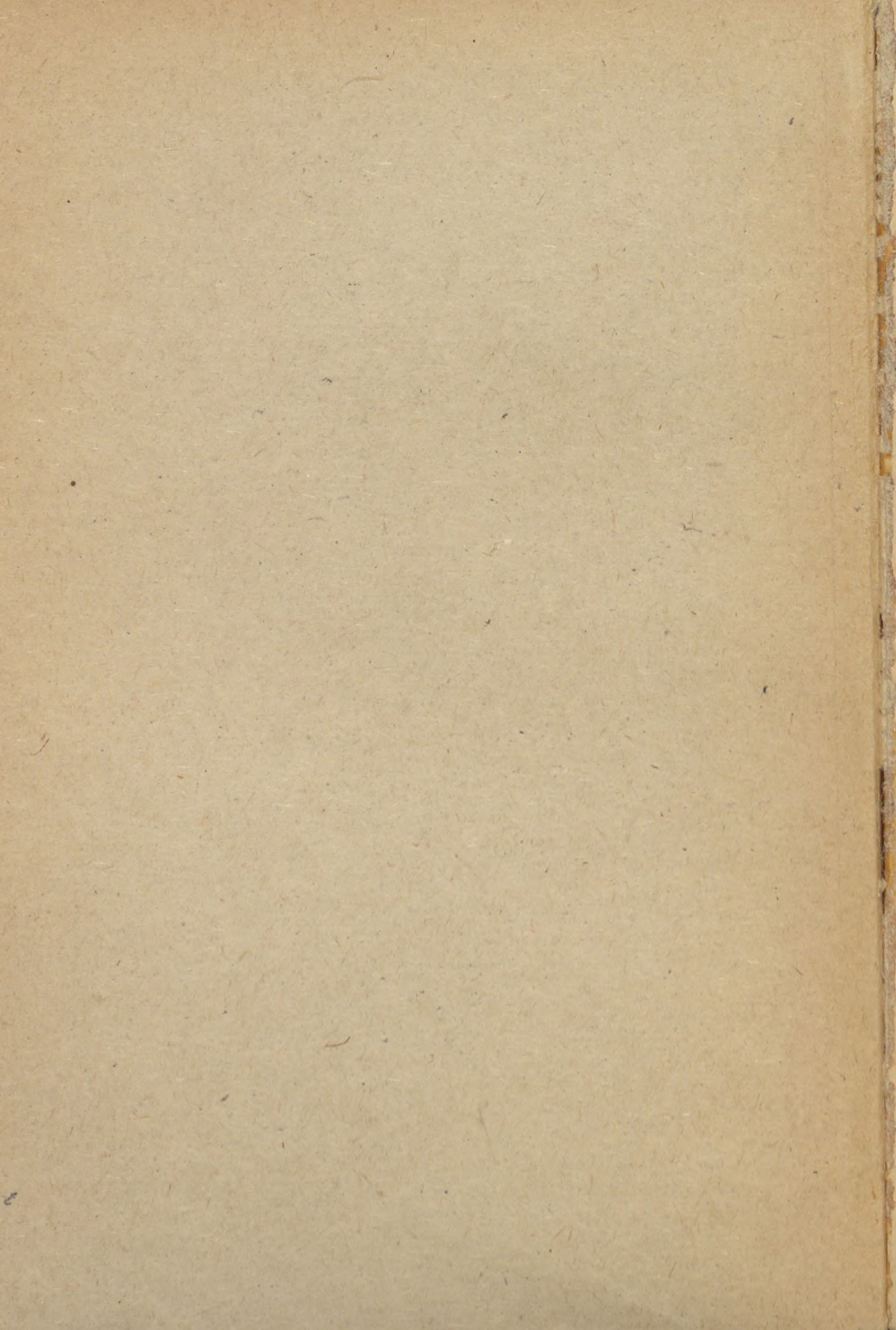
Közvetési :

Állam- és Jogtudományi Intézet

1. szám

Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó

Budapest, 1952

ÁLLAM ÉS JOG

TANULMÁNYOK AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL

Közéteszi :

Állam- és Jogtudományi Intézet

1. szám

Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó

Budapest, 1952

300958

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО
Институт Государства и права — Будапешт

ÉTAT ET DROIT
Institut des Sciences Politiques et du Droit — Budapest

STAAT UND RECHT
Institut für Staats- und Rechtswissenschaft — Budapest

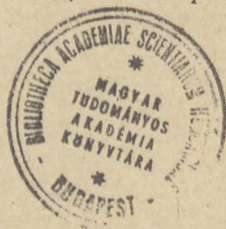
Felelős szerkesztő:

Vas Tibor

Szerkesztők:

Kéri József

Pap Tibor

M. k.: Jogi és Allamigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó igazgatója

1-525483. Athenaeum (F. v. Soproni Béla)

Vas Tibor,
a jogi tudományok kandidátusa

A soronkövetkező feladataink

Sztálin elvtárs nyelvtudományi cikkeiben zseniális módon fejlesztette tovább a marxizmus-leninizmust. Világosan és határozottan adott feleletet több vitás kérdésre, meghatározta az alap és felépítmény fogalmát, ezek egymáshoz való viszonyát, és tisztázta a felépítmény szerepét.

A Szovjetunióban e cikkek alapján a tudomány minden ágában felvirágozott a tudományos munka. Új problémák vetődtek fel, megvizsgálták a sztálini tanítás hatását a különböző tudományágakra és *Sztálin* elvtárs zseniális gondolatai megtermékenyítették az élenjáró szovjet tudományt. E cikkek alapján vetődött fel a tudomány és ezen belül a természettudomány és a társadalomtudomány jellegének és jelentőségének kérdése. Újból leszögezték és aláhúzták azt, hogy a társadalomtudomány: felépítmény. Az állam- és jogtudomány a társadalomtudományok közé tartozik, tehát felépítményi jellege újabb bizonyítást nyert.

E tanítások ismételten előtérbe állítják és továbbfejlesztik *Sztálin* elvtársnak a XVIII. Pártkongresszuson már kifejtett álláspontját az állam elhalásának és az állam megerősödésének kérdéséről. A szovjet jogtudomány ezen túlmenően is értékelte, és alkalmazta e tanításokat.

Ma nem jelenik meg olyan az állam- és jogtudomány körébe eső tanulmány, monográfia vagy könyv a Szovjetunióban, amelynek ne a sztálini nyelvtudományi cikkekben lefektetett tanítás lenne a vezérfonala.

A marxizmus-leninizmus e zseniális továbbfejlesztéséhez — különösen az állam és jog tekintetében — a Szovjetunió gazdag tapasztalata mellett a népi demokratikus államok története szolgáltat gazdag anyagot. E történeti tények beható tanulmányozása világosan mutatta az alap és felépítmény keletkezésének mikéntjét, az alap elsődlegessége mellett a felépítmény aktív visszaható szerepét, azt, hogy a felépítmény nem lehet közömbös saját alapjával szemben, hanem azt aktívan szolgálja.

A Szovjetunió történetének és a népi demokráciák fejlődésének minden napja az állam és jog megerősödésének egy-egy konkrét bizonyítéka. Különösen fényesen igazolja, hogy az állam és a jog saját alapja irányában milyen fontos segítő, védő és fejlesztő szerepet tölt be.

E tanítások újabb korszakot nyitottak meg nemcsak a marxista-leninista tudományban, hanem a konkrét gyakorlatban is. Ezzel további bizonyítékát szolgáltatták az elmélet és gyakorlat megbonthatatlan egységének.

A felépítmény meghatározásával kapcsolatban ki kell emelnünk azt, hogy lényegében a felépítmény, amelyet az alap hoz létre, egységet alkot. Ez egységen belül a felépítmény különböző elemeit különböztetjük meg: nézeteket és intézményeket. *Sztálin* elvtárs hangsúlyozza, hogy nemcsak a felépítmény hat aktívan az alapra, hanem egymással szoros kapcsolatban vannak a felépítményi elemek is, hatnak egymásra, és előmozdítják egymás fejlődését.

A szocializmus körülményei között a felépítmény, amely aktívan szolgálja saját alapját, az alap fejlődését a társadalmi haladás irányában mozdítja elő. A burzsoa társadalomban a kapitalizmus hanyatló korszakában a felépítmény oly módon szolgálja saját alapját, hogy ezzel gátolja, akadályozza a társadalom fejlődését. Ez következik abból, hogy a társadalomban a kisebbség kizsákmányolja a többséget, mind az alap, mind a felépítmény a kisebbség érdekeit szolgálja. Az alap és a felépítmény a szocializmus építésének korszakában az egész dolgozó nép érdekét szolgálja, tehát a fejlődés szolgálatában áll. Amikor a felépítmény az alap fejlődését előmozdítja, segíti és fejleszti, ezzel előmozdítja mind az alap, mind a felépítmény fejlődését.

Sztálin elvtárs hangsúlyozza, hogy a felépítményen belül az intézmények a nézeteknek felelnek meg. Ezzel rámutat arra, hogy a nézeteknek milyen hatalmas szerepük van az intézmények létrehozásában. Az állam és jog szerepének beható vizsgálata meggyőz bennünket az állam és jog megerősítésének jelentőségéről a szocializmus és a kommunizmus építésének viszonyai között. A szocializmus és kommunizmus építésének viszonyai között tehát az állam és a jog fejlesztése szükséges és indokolt. Ez a fejlődés pedig a nézetek, közöttük az állam- és jogtudomány segítségével megy végbe.

Az állam- és jogtudomány segíti az állami apparátus munkáját, a gyakorlati kérdések megoldását, a jogalkotás és jogalkalmazás feladatainak megvalósítását a proletárdiktatúráról szóló marxi-lenini tanítások szellemében. A szocializmus viszonyai

között a fejlődés már nem spontán, hanem tudatos, tervszerű. Megszűnvné a kizsákmányoló kisebbség érdekeit szolgáló rend, az alap és felépítmény változása a többség, illetve az egész dolgozó nép érdekeivel áll összhangban. Ez biztosítja a társadalom tudatos, tervszerű fejlesztésének lehetőségét, ami ismételten előtérbe helyezi és egyenesen megköveteli a tudomány eredményeinek maximális felhasználását.

A marxizmus-leninizmus feltárja a társadalom fejlődésének legfőbb, alapvető törvényeit, és megmutatja azt az utat, amelyen haladnunk kell. A marxista állam- és jogtudomány az állam és jog fejlődésének törvényeit vizsgálja, konkrétan megmutatja, hogyan lehet az államot és jogot tudatosan fejleszteni oly módon, hogy ez az alap és a felépítmény fejlődését, erősödését szolgálja a szocializmus, illetve a kommunizmus építése irányában. Az állam- és jogtudomány egyik feladata az, hogy a marxizmus-leninizmus alapján e fejlődés törvényeit felkutassa és így az állami és jogi intézmények létrehozásában irányítólag működjék közre.

A marxizmus-leninizmus behatóan foglalkozik a változás kérdésével. Különbséget tesz a változás és a fejlődés között. A fejlődés olyan változás, amely haladást jelent, a fejlődés fogalmában tehát értékelés is van. Így nyilvánvaló, hogy a változás helyességének kérdése nem közömbös a marxizmus-leninizmus szempontjából. A helyesség kérdésnek ilyen módon való felvetése a szocializmus korszakában fokozza a nézetek jelentőségét az intézmények viszonylatában. A többség, illetve az egész dolgozó nép érdekeinek, a szocializmus és kommunizmus építésének szolgálata lesz az értékmérő, amely a fejlődés helyes irányát szabja meg. Ez az értékelés a dialektikus és történelmi materializmus módszerével történik.

*

A Szovjetunió jogtudománya felismerte e feladatokat. Ma egyik fő problémája a szovjet jogtudománynak az állam és jog szerepének beható feltárása a szocializmus és kommunizmus építése szolgálatában. Ennek érdekében igen behatóan foglalkozik pl. a szovjet jogtudomány a jog és erkölcs összefüggésének kérdésével is, amelynek során szintén a felépítményi elemek egymásra hatásának elvi tételéből indul ki. A szocialista erkölcs és jog fejlődése egy irányban halad és a jog megerősödését nagy mértékben szolgálja az erkölccsel való szoros kapcsolata. Behatóan foglalkoznak a jogfogalom kérdésével, az állam fejlődésével és funkcióival, az állam funkciói és feladatai közti különbséggel, az államigazgatás és a nemzetközi jog aktuális kérdéseivel stb., stb.

Az egész szovjet jogtudományt áthatja az elmélet és gyakorlat egysége, a harcoss pártosság, a burzsoa-lakáj-»tudósok« leleplezése és a hazug, ellenséges burzsoa ideológia elleni küzdelem.

Sztálin elvtárs nyelvtudományi cikkei új korszakot nyitottak meg a kritika és az önkritika vonalán is. Számos ankétot tartanak, amelyen az elvtársi segítség, a pártos, éles bírálat hangján vizsgálják meg a kérdéseket. A SzK(b)P Központi Bizottságának 1946 októberi határozata szellemében elemzik a jogtudomány fejlődését, foglalkoznak a jogi folyóiratok, egyetemek és a jogi intézetek munkájával. A Párt éberen őrködik, hogy *Sztálin* elvtársnak a kritikáról és az önkritikáról, a vélemények szabad harcáról elhangzott tanításai maradéktalanul érvényesüljenek. Nemcsak a jogtudományi műveket, hanem az elhangzott bírálatokat és önbírálatokat is megvizsgálják, hogy megfelelnek-e a sztálini tanításoknak. Maga a Bolsevik, a Párt elméleti folyóirata azzal húzza alá az állam és jog kérdésének fontosságát, hogy többször foglalkozik a jogtudomány kérdéseivel. A napilapok is gyakran foglalkoznak a jog kérdéseivel, így a *Lityeraternaja Gazeta*-ban és az *Izvesztyija*-ban gyakran találunk a jogtudomány, a jogi oktatás vagy a gyakorlati jogászai munka kérdéseit bíráló cikkeket. Széleskörű publikáció is bizonyítja az állam- és jogtudomány jelentőségének elismerését.

*

A Szovjetunió gazdag tapasztalatainak felhasználása az az egyik döntő tényező, amely megkönnyíti a népi demokratikus országok számára a szocializmus építésének meggyorsítását. A népi demokratikus állam és jog is fontos szerepet tölt be a szocializmus építésében és így az állam és jog megerősítésének kérdése a népi demokráciákban is döntő jelentőséggel bír.

Pártunk II. Kongresszusa határozata az állami apparátus megerősítését egyik legfontosabb feladatként jelölte meg. A felépítésményi elemeken belül a nézetek és intézmények egymásra hatása — természetesen — a népi demokráciákban is érvényesül, tehát a népi demokratikus állam és jog, mint intézmény viszonylatában az állam- és jogtudománynak aktív szerepet kell betöltenie. Ennek során hatalmas segítséget jelent a szovjet állam- és jogtudomány eredményeinek megismerése és a mi viszonyainkra történő alkalmazása és felhasználása.

Révai elvtárs kongresszusi beszédében ugyanakkor rámutatott arra, hogy óvakodnunk kell a szellemi ellustulástól és hogy ne törekedjünk arra, hogy a Szovjetunió eredményeit mechanikusan lemásoljuk. A Szovjetunió tapasztalatai, a Szovjetunió

tudománya előmozdítják és megkönnyítik munkánkat. De az alkotó marxizmus szelleméből, az elmélet és gyakorlat egységéből következik, hogy ezeket nekünk hazai viszonyokra kell alkalmaznunk. Kötelességünk, hogy szocialista építésünk tapasztalatait behatóan tanulmányozva általánosítsuk és ezzel járuljunk hozzá népi demokráciánk államának további erősítéséhez és jogának fejlesztéséhez.

Feladatainknak ilyen módon való felfogása élesen mutatja meg, hogy milyen kártevő és milyen ellenséges az az álláspont, amely a jogtudományt egyszerűen csak az események regisztrálására akarta szorítani.

Népi demokráciánk fejlődésével fejlődik államunk és jogunk is és ez különös kötelezettséget ró az állam- és jogtudomány művelőire. *Rákosi Mátyás* elvtárs: Népi demokráciánk útja című műve ragyogóan tárja fel államunk és jogunk szerepét és e mű állam- és jogtudományi szempontból való feldolgozása elsőrendű feladatunk. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy az állam és jog fejlődését követve dolgozzuk fel az elméleti kérdéseket, hanem a sztálini tanítás alapján, felhasználva a Szovjetunió élenjáró jogtudományának eredményeit, olyan elvi kérdéseket is fel kell vetnünk, amelyek államunk és jogunk jövő fejlődésének útját határozzák meg és segítik elő.

Ennek a feladatnak megoldásához nélkülözhetetlen a marxizmus-leninizmus elsajátítása, a marxizmus-leninizmus klasszikusainak, népünk nagy vezérének, *Rákosi Mátyás* elvtárs írásainak tanulmányozása és minél alaposabban meg kell ismernünk a Szovjetunió jogtudományát. Ezzel azonban munkánkat nem tekinthetjük befejezettnek. Szem előtt kell tartanunk azt a lenini-sztálini tanítást, hogy mi nem a dogmatikus, hanem az alkotó marxizmus alapján állunk és ezt a tételt saját munkánkra is alkalmaznunk kell.

A Szovjetunióban a népi demokráciák államának és jogának jellegére, fejlődésére, feladataira az államtípus és államforma kérdésére, a forma és tartalom összefüggésére vonatkozó viták és cikkek mutatják azt az érdeklődést, amellyel a Szovjetunió jogtudománya e kérdések felé fordul. Ez számunkra is kötelező. Nekünk saját ügyünkkel még behatóbban, még intenzívebben kell foglalkoznunk. Alaposan kell tanulmányoznunk Pártunk határozatait, amelyek a marxizmus-leninizmus alapján meghatározzák a politikai célokat, valamint feladatainkat és a politikai-jogi felépítmenyi elemek egységéből következik, hogy e célok megvalósítása elsősorban az államnak és a jognak a feladata. A tudo-

mánynak kell kidolgozni azt, hogy e célok megvalósítását az állam és a jog hogyan segítheti elő.

*

A szocializmus építése tervszerűen történik. E tervszerűség nemcsak a gazdasági viszonyokat fogja át, hanem kiterjed a társadalom egészére. A marxizmus-leninizmus tudományos alapján tervszerűen fejlődik a szocialista állam és jog is. Ebben jelentős szerepe van a marxista állam- és jogtudományoknak.

Nem lehet céлом, hogy e bevezetőben jogtudományunk feladatait a maga teljes egészében részletezzem. Csak példászerűen emelem ki, hogy népi demokratikus államunk és jogunk jellegével, fejlődésével, funkcióival és feladataival, a mezőgazdaság szocialista átépítésének és iparunk fejlesztésének jogi problémáival, a jogrendszer tagozódásának kérdésével, az államjog és államigazgatási jog elhatárolásával, a népi demokratikus állami tulajdon kérdéseivel, a jogalkotás és jogalkalmazás, jogforrás, szuverenitás stb. problémáival behatóan kell foglalkozni. A Szovjetunió vezette béketábor harca a tartós békéért, az imperialisták háborús előkészületei, sorozatos provokációi, koreai gáztettei, az ENSZ szerepe a mi figyelmünket is szükségképpen irányítják a nemzetközi jog felé és ezen belül különösen a fasiszta Tito-banda agresszív ténykedésével kell nemzetközi szempontból foglalkozni.

Az állam- és jogelmélet és az államjog területén túlmenően az egyes jogágakon belül is sok olyan problémával találkozunk, amelyek feldolgozása nemcsak állam- és jogtudományunkat vinné előre, hanem döntően segítené államunk és jogunk fejlődését is. Nem elég megállapítanunk a nézetek aktív szerepét, hanem ennek az elvi tételnek alapján valóban olyan állam- és jogtudományt kell művelnünk, amely e követelményeknek megfelel.

A szocializmus építése öt éves tervünk harmadik évében minden dolgozótól fesztített tervteljesítést követel meg. Ez vonatkozik a tudományos dolgozókra is. Erre utal Pártunk II. Kongresszusa határozata, amikor kimondja: »A felemelt öt éves terv megvalósításának, valamint a mezőgazdaság szocialista átszervezésének egyik döntő feltételeként támogatni kell a kultúrforradalom további kibontakozását, az egész dolgozó nép szak tudásának és általános műveltségének nagyarányú emelése, az iskolarendszer, a tudomány és művészet, a könyvkiadás és sajtó, könyvtárak, kultúrotthonok, mozgóképszínházak, rádió stb. hatalmas fejlesztése útján«.

E feladatok megszabják a tudományos dolgozók kötelezettségeit is. El kell érünk, hogy jogtudományunk meghatározott,

szoros és konkrét terv alapján dolgozzék és határidőre, a szocialista jogtudomány elé támasztott magas követelményeknek megfelelően teljesítse tervfeladatait.

Ehhez nagymértékben járulhat hozzá az Állam- és Jogtudományi Intézet, ha jogtudományunk ötéves tervét szem előtt tartva, folytatja kutató munkáját, szervezi meg a tudományos kutatók és az egyetemek felé irányuló adatszolgáltató tevékenységét, a szovjet jogtudomány eredményeinek közvetítését. El kell érnie, hogy mintegy a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottságának operatív szerveként működjék közre a jogtudományi munka szervezésében. Elsősorban e célkitűzések szolgálatába kell állniuk az általa rendezett vitáknak és az általa közreadott publikációknak — így a most meginduló kiadványsorozatnak is.

E kiadványsorozat hozzájárul ahhoz, hogy felszámoljuk jogtudományunkban a publikációs lehetőségek terén mutatkozó azt a szűk keresztmetszetet, ami különösen az átfogó jellegű nagyobb elvi tanulmányok közreadásában okozott nehézséget.

A publikációs lehetőségek fokozására egyébként a szovjet jogtudomány tapasztalatai is felhívják figyelmünket. Legutóbb pl. éppen az Izvesztija szorgalmazta a meglévő nagyszámú folyóirat mellett új állam- és jogtudományi folyóirat kiadását. A mi lehetőségeink egyenlőre nem engedik meg — erre ma még nincs is szükség — hogy új folyóiratot indítsunk a jelenleg is meglévő Jogtudományi Közöny, valamint Állam és Igazgatás-on kívül. Ugyanakkor azonban a két lap eddigi munkája, de a Magyar Jogász Szövetség legutóbbi küldött közgyűlése is előtérbe állítja azt a követelményt, hogy a jogtudomány területén a már említett feladatokkal kiadvány-sorozatot indítsunk.

Munkánkban mindig szem előtt kívánjuk tartani, hogy a szocialista tudomány fejlődését csak az elmélyült tudományos vita és a vélemények szabad harca viheti előre. Megszívleltük Jurij Zsdanov elvtársnak a Bolsevik-ban megjelent tanulmányát, aki élesen mutatott rá arra a hibára, hogy bürokratikus módszerekkel a lektorálások végnélküli sorozatával hogyan akadályozhatják a tudományos irodalom kifejlődését és megerősödését.¹ A kifejtett gondolatokért elsősorban a szerzők tartoznak felelősséggel. Ez természetesen nem zárja ki, de magasabb fokon teszi szükségessé a közlemények lektorálását, ellenőrzését elvi vonatkozásokban.

¹ J. Zsdanov: Bírálólat és önbírálólat a tudományos munkában. Szikra, 1952.

Kiadványsorozatunkkal az eddiginél fokozottabb lehetőséget kívánunk biztosítani arra, hogy elmélyült, alapos kritikai munkával vegyük vizsgálat alá a megjelenő jogtudományi műveket.

Gondoskodni kívánunk arról, hogy megfelelő színvonalon ismertessük a szovjet jogtudománynak azokat az eredményeit és azokat a műveket, amelyek teljes szövegű magyar nyelvű kiadására ma még nincs lehetőségünk. Másrésztől éppen a burzsoa ideológia elleni harc szolgálatában arra is törekszünk, hogy bírálókat alá vegyük a burzsoa jogirodalom egyes legújabb kiadványait, megmutatván ezen keresztül is, hogy hogyan szolgálja az imperialista »jogtudomány« ma a háborús uszítók érdekeit.

Jogtudományunk eddigi megnyilvánulásai, a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottsága által rendezett ankétok, tudományos viták, az egyetemi jegyzetek egyre emelkedő színvonalra, új egyetemi tankönyveink megmutatták, hogy jogtudósaink őszintén a szocializmus építésének ügye mellé állottak. Elsősorban az ő segítségükre számítottunk abban, hogy kiadványsorozatunk a fenti célkitűzéseknek megfelelően, ugyanakkor abban is szem előtt tartjuk a szovjet tudomány példamutatását, hogy amidőn éberem őrködni kívánunk a jogi munkák tudományos színvonalának állandó emelkedésén, széles körben kívánjuk bevinni a munkánkba a fiatal tudományos kádereket is.

A Szovjetunió példája és nagy Pártunk iránymutatása biztosítja számunkra a lehetőségeket és nekünk, a jogtudomány művelőinek élnünk kell ezekkel a lehetőségekkel, pártos, harcoss jogtudományt kell művelnünk, amely támaszt nyújt a dolgozóknak a szocializmus építésében, a béke védelmében. Kíméletlenül le kell lepleznünk a jogtudományunkban még mutatkozó burzsoa ideológiai csökevényeket, az opportunizmust, a kozmopolitizmust, az álobjektivizmust és törhetetlenül a marxi-lenini elmélet alapján állva kell fejlesztenünk a magyar népi demokrácia állam- és jogtudományát. E munkánkban példaképünknek az élenjáró szovjet jogtudományt tekintjük.

Szabó Imre,
a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

A koreai baktériumháború*

Immár idestova két esztendeje, hogy az amerikai imperialisták agresszív háborút folytatnak a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, a koreai nép ellen. E gyalázatos háború során a koreai nép hősiek ellenállásába ütköző és a kezdeményezésének sikertelensége miatt mind dühödtebbé váló amerikai imperializmus nap mint nap újabb és újabb tanújelét adja annak, hogy a hadviselés legbarbárabb módjainak és formáinak alkalmazásától sem riad vissza s az általa felhasználandó aljas eszközök sorát még mindig nem tekinti lezártnak. A hadviselésnek ez a minden emberiséget nélkülöző módja az emberek tíz- és százmillióinak egyre szélesedő köreiből kelt mind mélyebb felháborodást; mind többen és többen ébrednek rá arra a veszélyre, amelyet az embertelenségnek ez a sorozata jelent a kultúra, a tudomány, az emberi élet, a béke számára. A nemzetközi békemozgalom felrázza a világ lelkiismeretét s nem engedi, hogy az emberek fásult beletörődéssel térjenek napirendre minden emberinek ilyen gyalázatos megcsúfolása felett.

Az a felháborodás, amelyet az amerikai gaztettek kiváltottak és kiváltak, elsősorban abból táplálkozik, hogy a békeszerető népek érzik e cselekmények embertelenségét, gyalázatosságát; az emberek nagyrésze kevéssé van azonban tudatában annak, hogy itt nemcsak embertelen cselekedetek sorozatáról van szó, hanem a civilizált nemzetek között hosszú évtizedek alatt kialakult nemzetközi jogi tételek, sőt hatályos nemzetközi jogi szerződések, új és régi megállapodások megsértésének olyan mérvű sorozatáról, amelyre még a hitlerista háborús bűnösök sem adtak példát s amelyeknek elkövetését ugyancsak hatályos nemzetközi jogi szabályok a legsúlyosabb büntetté nyilvánítják.

A világ haladó jogászaik nemzetközi szervezete, a Demo-

* Az Országos Béketanács és a Magyar Tudományos Akadémia által 1952. május 2-án rendezett előadóülésen tartott beszámoló.

kratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége, amely ma már 56 állam haladó jogászait egyesíti, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság által emelt panaszok alapján nemzetközi jogászbizottságot küldött ki ez év tavaszán Koreába, hogy jogi szigorúsággal és pontossággal a helyszínén állapítsa meg a hadviselés nemzetközi szabályai megsértésének eseteit. A nyolctagú bizottság elnöke Brandweiner, a gráci egyetem nemzetközi jogi és kánonjogi tanára volt, tagjai pedig neves olasz, angol, francia, kínai, belga, brazil és lengyel jogászok. Még mielőtt a bizottság Koreába érkezett volna, a számára eredetileg kijelölt feladatok köre tovább szélesedett, mert az amerikaiak ez év januárjában a legaljasabb fegyverek egyikének, a baktériumfegyvernek alkalmazásához nyúltak, s a bizottságnak ezt illetően is meg kellett állapítania a tényeket.

A bizottság egy hónapig tartózkodott Korea és Északkelet-Kína területén. Vizsgálatánál, mint a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének Tanácsa a világ jogászhoz intézett levelében kifejtette, a legmagasabb jogelvek vezették: »Hivatásunk tiszteletreméltó kötelezettsége abban áll, hogy pontosan megállapítsuk a törvény értelmét és annak megsértését, felderítsük a bűnös kilétét vagy védjük a vádlottat, kieszközöljük a bűncselekményért járó büntetést, ha a vádlott bűnössége bizonyítást nyert és mindezen ténykedésünkben — kizárólag az igazság és az igazságosság érdekében — csupán lelkiismeretünket és belső meggyőződésünket vegyük irányadóul«.

A tények gondos megvizsgálásán, a több mint száz tanú kihallgatásán, a tárgyi bizonyítékok lelkiismeretes meg szemlélésén alapuló két jelentést, a Koreában elkövetett amerikai bűncselekményekről és a baktériumfegyvernek Kína területén történt alkalmazásáról szóló jelentést a bizottság a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének áprilisban tartott bécsi tanácsülésén nyújtotta be. A bizottsági tagok a jelentésben nem tudtak kifejezést nem adni a jogi okfejtéseken kívül annak is, mennyire megrázta őket, mint embereket s mint jogászokat egyaránt a borzalmaknak az a sorozata, az a tömegessége, amelyet látniok kellett s amelyet a jogász pontosságával és alaposágával fel kellett mérniök, hogy a világ közvéleménye elé tárhassák. »Meg kell mondanunk, mondja a jelentés, hogy koreai tapasztalataink, amelyeket a vizsgálat során szereztünk, iszonyattal és borzadállyal töltöttek el bennünket a felderített vadállati kegyetlenségek látára. Tudatában vagyunk annak, hogy sokan vannak, akik — akárcsak közülünk is többen utazásunk előtt — nehezen adnak hitelt a jelentésben foglalt szörnyű tényeknek. Éppen ezért, mint jogászok és egyszerűen mint emberek ünnepélyesen becsüle-

tünket kötjük le zálogul a nyilvánosságra hozott tények valósága mellett. Különböző országokból jöttünk, különböző felekezethez tartozunk, különbözőnek politikai nézeteink, különbözőzik anyanyelvünk. Azon igyekeztünk, hogy feladatunkat lelkiismeretesen és jogászi felelősségünk teljes tudatában lássuk el.« Marc Jacquier, a bizottság francia tagja, a bécsi tanácsülésen elmondotta, hogy külön is be kell számolnia azokról az érzelmekről, amelyeket bennük a látott és megállapított borzalmak keltettek. »Annak arányában, ahogyan előrehaladtunk megállapításainkban, valósággal felkavart bennünket mindaz, amit hallottunk, azok az elbeszélések, melyeket előttünk tettek, a gonosztettek, amelyeknek nyomait láttuk. El kell mondanom Önöknek, hogy olykor bizonyos, nekünk elmondott tények szörnyűsége hallatára már-már abba a kísértésbe estünk, hogy azt kívánjuk: bárcsak mindez tévedés lenne — már-már azt kívántuk, bárcsak némi túlzás lenne azokban a vallomásokban, melyeket előttünk tettek — ilyen benyomásunk azonban sohasem volt. Az általunk meghallgatott minden tanú a teljes és tökéletes őszinteség benyomását keltette bennünk. Ezek általában egyszerű emberek voltak, kiknek szemében még ott ült a rémület azokra az eseményekre emlékezve, amelyekről nekünk beszámoltak.«

A bizottság koreai jelentése, melyet napilapjaink közöltek, és amelynek ezért inkább összefoglaló értékelésére, semmint részletes ismertetésére térek ki, mindenekelőtt a baktériumháborúval foglalkozik s megállapítja, hogy 1952. január 28-tól kezdve, amikor az amerikaiak megállapíthatóan elsősorban használták a baktériumfegyvert, 1952. március 12-ig, amíg a bizottság koreai vizsgálata tartott, Korea 169 körzetében került sor baktériumfegyver alkalmazására. Ezek közül a bizottság 15 tipikus esetet vizsgált meg Korea különböző területein. A tanúvallomások, a jelentések és a tárgyi bizonyítékok alapján a bizottság megállapította, hogy az amerikai imperialisták tömegesen és igen sok alkalommal dobtak le Észak-Korea területére különböző ragályos kórral fertőzött és azok terjesztésére szánt, különböző fajtájú legyeket, bolhákat, pókokat, poloskákat, tücsköket, szúnyogokat és más rovarokat; e rovarok között sok olyan fajta is volt, amilyen Koreában egyáltalán elő sem fordul. A rovarok kolera, pestis, tífusz, paratífusz, lépfene, vérhas-bacilusokkal voltak fertőzöttek; találtak ezenfelül fertőzött halakat is. Azok között a körülmények között, amelyekből a bizottság megállapította, hogy itt az amerikai imperialisták által vezetett és szervezett baktériumháborúról van szó, a jelentés felemlíti, hogy Észak-Koreában az utolsó hét évben semmiféle járvány nem volt; a rovarokat csoportosan, sőt tömegekben

találták meg, erős fagyban, a havon; megjelenésük tehát nem magyarázható természetes okokkal. A tanúvallomások beszámoltak arról, hogy azok felett a helyek felett, ahol a rovarokat találták, előzőleg amerikai repülőgépek repültek át, illetőleg alacsonyan köröztek, mégpedig bombázás és fegyvertűz nélkül. A bizottság megvizsgálta azokat a tartályokat, amelyeket a rovarok közelében találtak s amelyeknek szerkezete lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű rovar szállítsanak bennük; az egyik ilyen megvizsgált tartályon az angol felírás is jól látható. Jellemző az amerikai hadviselés aljasságára, hogy fertőzött rovarokat dobtak annak a folyónak jegére is, amely Phenjant vízzel látja el; e rovarok bélmegbetegedést okozó baktériumokkal voltak fertőzve.

A bizottság megvizsgálta azokat a tényeket is, amelyek azt bizonyítják, hogy az amerikai agresszorok a baktériumháborút kiterjesztették Északkelet-Kínára is, noha Kína és az Amerikai Egyesült Államok között nincs is hadiállapot. A vizsgálat során — amint arról a bizottság második jelentése beszámol — itt is megállapítást nyert, hogy amerikai repülőgépek tervszerűen és rendszeresen nem csak különböző fertőzött rovarokat, de fertőzött madártollakat is dobtak le Kína területére; a fertőzött rovarok által okozott megbetegedések között Anshan környékén agyvelőgyulladás is előfordult; e város és környéke felett előzőleg amerikai repülőgépek repültek át s ezt követően szúnyogokat találtak — 1952 március elején (!) — a városban.

Meg kell jegyezni, hogy az a mód, ahogyan a bizottság a baktériumfegyver alkalmazását megállapította s azok a következtetések, amelyeket a tényekből levont, megfelelnek a civilizált nemzeteknél ismeretes büntető eljárás általánosan elismert szabályainak. A bizottság szigorúan tartózkodott attól, hogy a büntető eljárás szabályai szerint el nem fogadható bizonyítékokat vegyen figyelembe, vagy kellően meg nem indokoltnak tűnő messzemenő megállapításokat tegyen; feladata tényeken és csakis tényeken alapuló megállapítások eszközzése és a szigorú jogi következtetések levonása volt; az amerikai gáztettek szörnyűséges volta az oka, hogy e rideg, jogászai ténymegállapítások és következtetések a legszörnyűbb vádirattá váltak a baktériumháború vezetői és végrehajtói ellen. A jelentés nyomatékosan hangsúlyozza, s erre a bizottság elnöke a bécsi ülésen külön is utalt, hogy nem egyes, elszigetelt esetekről, hanem tömeges, még hozzá szándékos és tervszerű elkövetésről lehet csak szó. S ugyanez áll nemcsak a baktériumháborúra, hanem az egyéb büntettekre is, amelyeket az amerikai imperialisták Koreában elkövettek; a baktérium-

háború csak utolsó — eddig legalább is utolsó — és leggyalázatosabb láncszeme azoknak a cselekedeteknek, amelyekkel az amerikai fegyveres erők megsértették a nemzetközi jogot, a hadviselés megállapított szabályait.

A bizottsági jelentés első ízben számol be a világnak arról, hogy az amerikaiak — megállapíthatóan első ízben 1951. május 6-án, ezt követően pedig több ízben — vegyifegyvert, gázt is használtak, mégpedig nem is fegyveres alakulat, hanem városi lakosság ellen: az említett napon Nampo városában 1379 áldozata, ezek közül 480 halottja volt egy gáztámadásnak. Az amerikaiak a Nampo elleni gáztámadást követően ismételt és több ízben használtak gázbombát, méghozzá egyes falvak lakossága elleni támadásoknál is. A szentanúk beszámoltak a támadások körülményeiről s a vizsgálat megállapította, hogy a gáztámadás a halálos eseteken kívül különböző bőrsérüléseket, légzési és látási zavarokat s egyéb elváltozásokat és betegségeket okozott. A bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az amerikai fegyveres erők e szerint különböző vegyifegyverrel is rendelkeznek s háborújuk során ezeket a polgári lakosság ellen is felhasználják.

Ezeknek az elvetemült cselekedeteknek nemzetközi jogi értékelése egyértelmű. Az elmúlt évtizedekben a háború nemzetközi jogának története a hadviselést illetően valójában nem más, mint különböző kísérlet arra, hogy az imperialista hatalmak mind embertelenebbé váló, a polgári lakosságot mind szélesebb körben veszélyeztető hadviselési módjait a lehetőséghez képest bizonyos minimális keretek közé szorítsák s e kereteket jogi eszközökkel biztosítsák. Mind újabb és újabb egyezményekkel és nyilatkozatokkal kellett leszögezni azoknak az új és egyre borzalmasabb hadviselési módoknak az eltiltását, amelyekre a tudomány és technika fejlődését nem építésre, de pusztításra felhasználó agresszív imperialista hatalmak vetemedtek. Ennek a küzdelemnek egyik ága a fegyverek bizonyos fajtáinak megtiltása, másik ága pedig a hadviselés módjának, a megengedett fegyverek használatának olyan keretek között tartása, amelyek között mind a harcoló alakulatokat, mind pedig a polgári lakosságot a viszonylag legkisebb szenvedés éri. E kétirányú küzdelem természetesen alig választható külön. A fegyverek használatát illetően már 1868-ban állást foglalt a szentpétervári deklaráció olyan fegyverek használatával szemben, amelyeknek egyetlen céljuk, hogy növeljék az emberek szenvedéseit. Az 1899. évi első hágai nemzetközi békeértekezleten továbbá különböző nyilatkozatok születtek olyan lövedékek alkalmazásának tilalmáról, amelyeknek egyedüli célja a fojtó vagy mérges gázok terjesztése. Az 1907. évi második hágai

békeértekezlet által a szárazföldi háború törvényeit és szokásait illetően elfogadott és ma is hatályban lévő szabályzat 23. cikkének a) és e) pontja tilosnak nyilvánítja a mérgező vagy mérgezett fegyver s általában a szükségtelen szenvedést okozó fegyverek, lövedékek vagy anyagok használatát. A versailles-i szerződés 1919-ben s az első világháborút követő többi párizskörüli békeszerződés kimondotta, hogy háborúban »fojtó, mérgező vagy hasonló gázokat, valamint ezekkel rokon folyadékokat, anyagokat és eljárásokat használni nem szabad«. Az 1922. évi, szintén a hadviselés módozatairól szóló washingtoni nyilatkozat V. cikkében az aláíró hatalmak megállapították, hogy a különböző gázoknak vagy hasonló anyagoknak és készülékeknek a háborúban való felhasználását a civilizált világ közvéleménye elítéli és használatát számos nemzetközi egyezmény kifejezetten is megtiltja; maga a nyilatkozat ismételten és nyomatékosan megerősíti ezt a tilalmat, mint a »nemzetközi jognak olyan részét, amely egyaránt köti a nemzetek lelkiismeretét és gyakorlatát«. Mindezek a nemzetközi egyezmények, amelyek — hogy úgy mondjuk — megfeleltek az imperialista haditechnika akkori állapotának, egyrészt kifejezik, hogy mindegyikükben nem valami újabb és újabb tilalom megállapításáról van szó, hanem lényegében egyetlen olyan tilalomról, amely önmagában, egyezményekben való kimondása nélkül is köti a nemzetek lelkiismeretét s amelynek ismételt megerősítése csak mind nagyobb nyomatékkal húzza alá az ilyen, mérhetetlen szenvedést okozó fegyverek alkalmazásának nemzetközi jogellenességét; másrészt az egyezmények és nyilatkozatok szövegei a más hasonló folyadékokra, anyagra vagy készülékre utalással előrevetítették annak árnyékát, hogy az agresszív imperialista hatalmak kiagyalhatnak még újabb s addig el nem képzelt szörnyű fegyvereket is, amelyeknek még nincs nevük s amelyeknek pontos meghatározására egyelőre még nincs mód, de a jövőre vonatkozóan is elengedhetetlen minden hasonló jellegű fegyver megtiltása. A baktériumfegyver tilalmát illetően a legkifejezőbb nemzetközi jogi okmány az 1925. évi úgynevezett genfi jegyzőkönyv, melyet 40 állam írt alá, köztük az Amerikai Egyesült Államok is; ez az egyezmény megint csak megerősíti a vegyháború viselésére és a vegyifegyverek használatára vonatkozó és a nemzetközi jogban már élő tilalmat, de tovább is megy és kifejezetten belefoglalja most már a tilalomba a bakteriológiai hadviselést is. Jellemző, hogy a nagyhatalmak közül csak az Egyesült Államok volt az, amely — bár az egyezményt aláírta — azt nem ratifikálta; ez azonban nemzetközi jogi felelősségét nem csökkenti, mert itt a nemzetközi jognak olyan egyetemesen

elfogadott, alapvető tételéről van szó, amely kifejezett ratifikálás nélkül is — ahogyan a washingtoni nyilatkozat és a genfi jegyzőkönyv mondják — egyaránt köti a nemzetek lelkiismeretét és gyakorlatát. « A kötelezettségnek ez a jellege kitűnik egyébként abból a nyilatkozatból is, amelyet Rooseveltnél 1943-ban tett: »Az ilyen fegyverek (t. i. a fojtó vagy ártalmas gázok, illetőleg a hadviselés más embertelen eszközei) használatát — mondotta Roosevelt — a civilizált emberiség törvénytelennek nyilvánította. Ezennel kategórikusan kijelentem, hogy mi semmiféle körülmények között sem fogunk ilyen fegyverek használatához folyamodni, hacsak ellenségeink nem veszik használatba azokat. « Az amerikai gyakorlat ma már rácsafolt erre a nyilatkozatra. Hogy az Amerikai Egyesült Államok hogyan igyekszik a nemzetközi jogi felelősség alól kibújni, arra jellemző többek között az, hogy 1949-ben a háború áldozatainak védelméről szóló egyezmény-tervezetek genfi tárgyalásakor a maga ismert szavazógépével (melyben az említett nemzetközi egyezményeket aláíró és ratifikáló államok is szerepelnek), elutasította azt a szovjet javaslatot, amely ismételten meg kívánta erősíteni a baktériumfegyver és a vegyi fegyverek törvénytelenségének nemzetközi jogi tételét, és arra akarta kötelezni az államokat, hogy rövid időn belül ratifikálják az 1925. évi genfi jegyzőkönyvet. Az ilyesfajta módszerek azonban nem lehetnek alkalmasak arra, hogy csökkentsék az Egyesült Államoknak és a baktériumháborúban részt vevőknek nemzetközi jogi felelősségét.

*

A rémtetteknek az a sorozata, amelyeket a bizottság jelentésében leírt, a vegyiháborúval és a baktériumfegyver alkalmazásával még nem ért véget. Ezek a fegyverek különösen alkalmasak arra, hogy a békés lakosság tömegeit velük legyilkolják; az amerikai agresszorok fegyvertárában azonban egyéb, mondhatni régibb módszerek is találhatóak, melyeket részben a hitlerista háborús bűnösöktől tanultak meg — mestereiket meghaladó tökéletességgel és kegyetlenséggel — alkalmazni. A jelentés »tömeggyilkosságok, gyilkosságok és egyéb kegyetlenkedések« című fejezetében a bizottság az előtte ismertetett számos tömegmészárlásból 12 városban elkövetett esetet ír le részletesebben. Ezek közül méreteiben és borzalmaiban is kitűnik a Szincson-i méészárlás, amelynek során több mint 35.000 embert, köztük több mint 16.000 nőt és többszáz gyermeket öltek meg; Haizsu-ban 6000 embert, Phenjanban két nap alatt négyezer, a folyóba kergetett férfit, nőt és gyermeket gyilkoltak meg és bombáztak le. »Sohasem fogom

elfelejteni annak a szabónak az elbeszélését, aki elmondotta nekünk, hogy Phenjan lakossága között az atombomba alkalmazásáról elterjesztett rémhír okozta rémület folytán hogyan szaladt a tömeg a hidakra, az ideiglenes átkelőhelyekre, s hogyan látta a folyón átkelve s egy kis szigeten meghúzódva azokat a repülőgépeket, amelyek a vízbeesett és elmerülő asszonyokat és gyermekeket gépfegyverezték — mondotta Jacquier, a bizottság francia tagja. A tömegmészárlásnak ezek s a jelentésben felsorolt egyéb, új, embertelenségükben, borzalmasságukban eddig elképzelhetetlen, pokoli módszerei: az atombombával fenyegetett és folyóba szorított tömeg lelövése, az óvóhelyekre bezsúfolt asszonyok, gyermekek felrobbantása, férfiak, nők, gyermekek benzinnel való leöntése és felgyújtása, emberek élve eltemetése s mindezeknél az amerikai tiszteknek, a Harrison-oknak jelenléte, akik fényképezik a tömegesen vagy egyenként kivégzett áldozatokat: ezek az új »amerikai életforma« végső megnyilvánulásai. Az egyéneken elkövetett kínzások, erőszakoskodások és gyilkosságok sorából a bizottság csak egynéhányat emelt ki, amelyekre nézve egyébként szintén közvetlen szemtanúk vallomásából kapott megbízható adatokat; az ilyen cselekmények sorában az egyszerű gyilkosságtól a különböző kínzások közben elkövetett gyilkosságig, a villamosárammal való kínzásig, testrészek levágásáig, szúrt sebek ejtéséig, a megégetésig, hosszú sora található a legelképezetőbb módszereknek. A bizottság figyelmét számos helyről hívták fel ilyen tömeges vagy egyéni gaztettekre; a bizottság azonban itt is csak a tipikus esetek megvizsgálására szorítkozhatott s ezekből megállapította, hogy a legkülönbözőbb helyeken elkövetett tömegmészárlásoknak olyan közös jelei vannak, amelyekből a bizottság joggal következtet arra, hogy itt nem egyes katonák vagy alakulatok kilengéseiről van szó, hanem rendszeres, felsőbb utasításra alkalmazott módszerekről. E bűntettek áldozata elsősorban a polgári lakosság, amely igényt tarthat arra, hogy vele mint polgári lakossággal bánjanak; velük szemben bírósági eljárást nem folytattak le, büntetést nem szabtak ki és semmiképpen sem bizonyították rájuk, hogy megsértették a megszálló hatóságokat. »Az egyénekekkel szemben elkövetett kínzások és állati kegyetlenkedések, — mondja a jelentés — ugyancsak közös magatartásra mutatnak az egész megvizsgált területen és nem tulajdoníthatók pusztán egyesek szadisztikus túlkapásainak.«

Külön fejezetet képvisel az amerikai imperializmus elleni vádiratban a polgári lakosság elleni légitámadások sorozata. Az itt közölt tények és számadatok nem kevésbé megdöbbentőek. Phenjan 80.000 házából 64.000-et bombáztak le; Kaicsen

1342 háza közül 15 maradt meg, Anzsu 2708 háza közül 2172 pusztult el, Sarivon várost teljesen elpusztították; a városok egyike-másika 100—200 km-re volt a fronttól. A bombázások elpusztították a kórházakat, iskolákat, templomokat; bombáztak vöröskereszt-jelvényvel ellátott kórházakat, minden lakott helytől teljesen különálló templomokat, gépfegyverezték a menekülő lakosságot; a városokban sem katonai egységek, sem hadiüzemek nem voltak; a támadóknak mindegy volt, nyílt vagy védett városról van-e szó. A bizottság tagjai látták a hatalmas pusztítást, amelyet ez az esztelen, gonosz bombázás okozott s amely — mint a jelentés megállapítja — olyan helyek ellen irányult, amelyeket a nemzetközi jog szerint semmiképpen sem lehet katonai objektumoknak tekinteni. A bizottság tagjai egyik községben közvetlenül tapasztalhatták a bombázásnak ezt a fajtáját: a lakosok házaitól egy km-re lévő iskolát bombázták az amerikai gépek, holott az iskola nem volt összetéveszthető semmiféle más épülettel. A bizottságnak rendelkezésére bocsátották annak a 29 épületnek — templomoknak, palotáknak — jegyzékét, amelynek mindegyike hatalmas kulturális értéket képviselt; — évszázados emlékei voltak ezek a koreai kultúrának, melyek mindegyikét — noha az amerikaiak tisztában voltak jelentőségükkel s noha távol voltak minden hadicélponttól — kíméletlenül szétbombázták.

S a háborús bűnök sorozatának még mindig nincs vége. A magánosok tulajdonának önkényes elpusztítása, múzeumok kirablása, a termék felgyújtása vagy jogtalan elkobzása: a gáztettek szinte kimeríthetetlen tömege ez, amelyből a bizottság időhiány miatt csak egy-egy tipikus esetet vagy néhány tipikus esetet vizsgálhatott meg. A bűnlajstromban találkozunk hadifoglyok megölésével, a nemzetközi szabályoknak megfelelően jelzett hadifogoly-táborok tervszerű bombázásával is.

Ezek hát a tények, melyeket az amerikai imperialisták hiába próbálnak eltagadni — illetőleg mindez csak a bizottsági tagok jelentésében foglalt tényeknek kis töredéke s maga a bizottsági jelentés is csak kis töredékét foglalja magában az elkövetett bűncselekményeknek. Ezek a tények a nemzetközi jog tükrében bűncselekményekké változnak.

A szárazföldi hadviselés alapvető szabályait a már említett, 1907. évi hágai nemzetközi békeértekezéslet által elfogadott szabályzat minden állam számára kötelezően, pontosan és egyértelműen meghatározza. E szabályzat 43. cikké kötelezi a megszálló hatalmat, hogy a megszállt területen biztosítsa a közrendet és a közéletet, mégpedig lehetőleg az országban érvényes törvények tiszteletben-

tartásával; a 46. cikk kimondja, hogy tiszteletben kell tartani a becsületet és a családi jogokat, az egyéni élet biztonságát, a vallási meggyőződést. Ezzel szemben az Egyesült Államok fegyveres erői és a parancsnokságuk alatt álló lizsinmanista katonák a megszállt területen vád- és bírósági eljárás nélkül, tömegesen vagy egyenként polgári személyeket gyilkoltak meg, köztük igen sok asszonyt és gyermeket — polgárokat jogtalanul letartóztattak, bebörtönöztek, bántalmaztak, kínoztak.

A hágai szabályzat 25. cikke szerint mindenképpen tilos nem védelmezett városokat, falvakat, lakott helyeket, épületeket megtámadni vagy bombázni; a 27. cikk szerint kímélni kell a művészeti, tudományos és jótékony célokra rendelt épületeket, a történelmi műemlékeket, a kórházakat, a templomokat. Ezzel szemben az amerikaiak tervszerűen és rendszeresen pusztítanak az arcvonaltól távolfekvő, védtelen városokat és falvakat s egyéb nem katonai célpontokat, bombázzák a vallásos, művészeti, tudományos célokat szolgáló épületeket, iskolákat, kórházakat.

A szabályzat 55. cikke szerint a megszállók kötelesek megóvni az ellenséges állam középületeit, vagyonát és azokat a hasznélvezet szabályai szerint tartoznak kezelni; a 46. cikk szerint tiszteletben kell tartani a magánvagyonát s tilos azt elkobozni; az 56. cikk szerint ugyanígy kell kezelni a községek, továbbá a jótékony, az oktatási, művészeti, tudományos célokat vagy vallásos célokat szolgáló intézetek vagyonát is; ezek lefoglalása, szándékos elpusztítása és megrongálása tilos és büntetendő. Az 52. cikk a megszálló hadsereg szükségleteire korlátozza az igénybevehető szolgáltatásokat s elrendeli, hogy a természetben igénybevett szolgáltatásokért fizetni kell vagy azokról élismervényt kell adni. Ezzel szemben az amerikaiak tűzzel és robbanóanyaggal szándékosan pusztítanak nem katonai jellegű középületeket, kártérítés vagy elismervény nélkül elkobozzák, szándékosan elpusztítják a polgári lakosság vagyontárgyait, megsemmisítik az élelmiszereket, fosztogatnak, rabolnak, egyszerűen és minden katonai szükséglettől függetlenül, még a jogszerűség látszatát is semmibeveve, csakis azért, hogy kárt tegyenek és szenvedést okozzanak.

A bizottsági jelentés rámutat arra, hogy a hadifoglyok meggyilkolása ellentétben áll a hadifoglyokkal való bánásmódról szóló 1929. és 1949. évi genfi nemzetközi egyezményekkel, amelyek szerint a hadifoglyokkal mindig emberségesen kell bánni s a fogvatartó hatalom minden olyan jogtalan cselekménye vagy mulasztása, amely a hatalmában lévő hadifogoly halálát okozza, vagy egészségét komolyan veszélyezteti, tilos és az egyezmény

súlyos megsértésének tekintendő. Az amerikaiak bűnlajstromán e két egyezmény megsértésének esetei is nagy számban szerepelnek.

A nemzetközi jogászbizottság abban foglalja össze végül is véleményét, hogy a nemzetközi jognak ezek a legsúlyosabb, rendszeres és szándékos megsértései kimerítik a legújabb nemzetközi jogban kialakult háborús bűntett fogalmát.

A nemzetközi jogban sokáig folyt küzdelem annak a tételnek elismertetéséért, hogy a hadviselés nemzetközi jogi szabályainak megsértéséért büntetőjogilag is felelősségre lehessen vonni azokat a kormányokat és azokat a személyeket, akik elkövetői vagy részesei a hadviselésre vonatkozó jogszabályok szándékos, bűnös megsértésének. Már az első világháborút követően is belekerült a versailles-i békeszerződés 227. cikkébe annak leszögezése, hogy II. Vilmost nemzetközi bíróság előtt kell felelősségre vonni a nemzetközi erkölcs és a nemzetközi szerződések tekintélyének megsértése miatt; akkor azonban ez a rendelkezés nem vált valósággá. A nemzetközi jog megsértésének az a tömeges és minden addigi elképzelést felülmúló módja, amely a hitlerista vezetők cselekedeteit jellemezte, arra indította a Szovjetuniót, Franciaországot, Angliát és az Amerikai Egyesült Államokat, hogy egyezményt kössenek olyan nemzetközi katonai büntetőbíróság megalkotására, amelynek feladata a hitlerista háborús főbűnösöknek a nemzetközi büntetőjog szabályai alapján való felelősségrevonása. Az egyezmény aláírói egyben az egyezményhez szabályzatot csatoltak — ezt a szabályzatot nevezik általában a nürnbergi alapokmánynak s a benne foglalt elveket nürnbergi alapelveknek — amelyben a felelősségrevonás módjára vonatkozó eljárási szabályok mellett meghatározták azokat a bűncselekményeket is, amelyek nemzetközi jogi jellegűek; ezek: *a béke elleni bűncselekmények*, azaz agresszív háború előkészítése és kirobbantása, illetőleg a nemzetközi egyezményekkel ellentétben álló háborúk előkészítése és kirobbantása, vagy erre irányuló tervben való részvétel, továbbá *a háborús bűntett* és *az emberiség elleni bűntett*. A háborús bűntett fogalmát ez a szabályzat a következőképpen határozza meg: »a háború törvényeinek és szokásainak megsértése; ezek közé tartozik különösen a megszállt terület polgári lakosságának vagy az ott talált lakosságnak megölése vagy bántalmazása, hadifoglyok megölése vagy bántalmazása, tűzok kivégzése, köz- és magánjavak zsákmányolása, városok és falvak indokolatlan lerombolása vagy a katonai követelmények által nem indokolt romboló cselekmények«. Látható, hogy e felsorolásban egyébként is hatályos nemzetközi egyezmények olyan megszegéséről van szó, amelyért az államok immár nemcsak

anyagilag felelősek, hanem az államok kormányai, azok tagjai, a katonai parancsnokok vagy a bűncselekmények elkövetésében részvevő katonák egyénileg is büntetőjogi felelősségre vonhatók. Mindezek a bűncselekmények különben is bűncselekményeknek minősülnek minden civilizált állam belső büntetőjoga szerint is. Az említett egyezmény tehát a hatályos nemzetközi és az érvényes belső, állami joggal összhangban állapította meg e nemzetközi bűncselekményeket s egyben Nürnbergben nemzetközi katonai büntetőbírószágot is létesített a legfőbb bűnösök felelősségrevonására, — ami természetesen nem jelenti azt, hogy az ilyen bűnök elkövetői nem vonhatók nemzeti bíróságok által is felelősségre. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1946 december 11-én egyhangúan elfogadta a szabályzatban és a nürnbergi ítéletben foglalt alapelveket, amelyek így a hatályos nemzetközi büntetőjog alapelveivé váltak, attól függetlenül, hogy a nürnbergi katonai bíróság befejezte működését. Azok, akik megszegik a nemzetközi egyezményeket, a hadviselés nemzetközi jogi szabályait — a nemzetközi jog szerint háborús bűnösök, akiket a nürnbergi alapelveknek megfelelően felelősségre kell vonni. Jellemző, hogy a hitlerista háborús főbűnösök elleni vádiratban is ott lehetett találni a hágai egyezmények különböző rendelkezéseinek megszegését, a polgári lakosság bombázását, kínzását, megölését, a hadifoglyok kínzását és elpusztítását — egyszerűen mindazt, ami az amerikai imperialisták bűnlajstromán most szerepel; — legfeljebb a hitleristák nem jutottak el a baktériumháborúig; ez a második világháborúban azoknak a japán háborús bűnösöknek bűnlajstromára került, akik a chabarovszki per során nyerték el méltó büntetésüket. Ezeknek nyomdokaiban járnak most az amerikai háborús főbűnösök és háborús bűnösök.

De a hitleristák a maguk részéről szintén új nemzetközi bűncselekménnyel »gazdagították« a nemzetközi bűncselekmények fajait: ez pedig az emberiség, az emberiség elleni bűncselekmény. A nürnbergi szabályzat 6. c) pontja a hitlerista gyalázatosságok alapján így fogalmazta meg ezt a bűntettet: »a polgári lakosság legyilkolása, kiirtása, rabszolgasorba vetése, továbbá bármely más embertelen cselekmény vagy politikai, faji vagy vallási okokból folytatott üldözések, ha ezeket a béke elleni vagy háborús bűncselekményekkel kapcsolatban követték el«. Az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények kategóriájába tartozik az a bűncselekmény, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése kifejezetten és külön is nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánított: a genocidium is. Erre nézve az ENSz 1948 december 9-én egyhangúan egyezményt is fogadott el; e szerint a geno-

cidium nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport szándékos elpusztítására irányuló bűncselekmény, amely a nemzeti, népi stb. csoport tagjainak megöléséből, a csoport tagjaival szembeni testi sértések-ből, továbbá olyan életfeltételek megteremtéséből áll, amelyeknek célja részben vagy egészben a csoport fizikai elpusztításának előidézése; az ilyen bűncselekményekre irányuló kísérlet, felbujtás és részesség is büntetendő. A Koreában járt jogászbizottság megállapította, hogy az amerikaiak által a polgári lakosság ellen elkövetett tömeges bűncselekmények, az alkalmazott terrormódszerek, a városok rendszeres bombázása, a lakosság életlehetőségeinek elpusztítása, — továbbá az, hogy mindezek a cselekmények nem egyéni túlkapások következményei, hanem az amerikai fegyveres erők szokásos magatartását jelentik — végül és mindenekfelett a vegyi és baktériumfegyverek használata nagykiterjedésű területek ellen — mindez veszélyt jelent az egész nép vagy nagy részének elpusztítására s ezért az amerikai fegyveres erők bűnösök a nürnbergi alapokmány 6. c) pontjában meghatározott büntettségben, azaz az emberiség elleni bűncselekményben, továbbá a genocidium büntettségben.

Ami a személy szerinti felelősséget illeti, a bizottság megállapította, hogy e bűncselekményeket nem lehetett volna elkövetni az Egyesült Államok kormánya vezetőinek legteljesebb tudta és terve, illetőleg az amerikai főparancsnokság tudta és terve nélkül. A jelentés vádat emel tehát mindezek ellen, továbbá a hadrakelt alakulatok parancsnokai ellen, végül mindazok ellen a katonák ellen, akik a nemzetközi joggal ellentétes parancsokat tudomásul vették és végrehajtották. Mindez megfelel azoknak az elveknek, amelyek a nürnbergi per során kialakultak s amelyeknek értelmében az, hogy valaki felsőbb parancsra követ el a nemzetközi jogba ütköző bűncselekményt, nem mentesíti őt a nemzetközi jogi felelősség alól.

Ez tehát az amerikai agresszió nemzetközi jogi mérlege, amely azonban távolról sem ad teljes képet a bűncselekmények minden fajáról. Maga a jelentés is megállapítja, hogy nem tért ki az agresszív háború kezdetében álló bűncselekményre, melyet a nürnbergi alapokmány szintén nemzetközi bűncselekménynek nyilvánít, holott a bizottságnak erre nézve is igen jelentős okmányokat volt módjában megtekinteni, illetőleg fényképmásolatban beszerezni.

A Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége bécsi tanácsülésén a kiküldött bizottság jelentése alapján különböző intézkedéseket tett.

Mindenekelőtt felhívást intézett az ENSz Biztonsági Taná-

esához, amelyben közli, hogy felelősségének teljes tudatában felülvizsgálta a bizottság jelentését és gondosan megvizsgálta a jelentésben foglalt bizonyítékokat. Bár a Tanács jobban szeretne volna, ha nem lett volna kénytelen megállapítani olyan újabb gyalázatos bűncselekmények elkövetését, aminőket a nürnbergi ítéletek megbélyegeztek, a vizsgálatok alapján a Tanács kénytelen kijelenteni a következőket: »A bizottság által felfedett tények azt bizonyítják, hogy az amerikai hadsereg borzalmas bűncselekményeket követett el nemcsak a harcoló egységek tagjai, hanem a polgári koreai lakosság ellen is. E hadsereg Koreában és Kínában többek közt vegyifegyvereket használt, embereket egyenkint és tömegesen meggyilkolt, kínzásokat követett el, nőket megalázott, légitámadásokat intézett a békés lakosság ellen, rombolt és fosztogatott, kulturális javakat rombolt szét, legfőképpen pedig a baktériumfegyver használatához nyúlt«. A baktériumfegyver használata az érvényes nemzetközi jog szerint a legsúlyosabb bűncselekmény, egyben pedig félelmes veszély is az emberiséggel szemben, állapítja meg a felhívás. »Mint jogászok tiltakozunk a nemzetközi jog megsértése ellen. Mint emberek megbélyegezzük az egész emberiség ellen intézett fenyegetést és felháborodásunkat fejezzük ki amiatt, hogy a bűnös célok érdekében visszaélnék a tudománnyal«. A felhívás intézkedéseket követel a Biztonsági Tanácstól a baktériumháború viselésével és a baktériumfegyver gyártásával és felhasználásával előkészítésével kapcsolatban, s egyben követeli, hogy vessenek véget e bűncselekményeknek, amelyek közvetlenül veszélyeztetik a békét és a nemzetközi biztonságot.

Az ENSZ leszerelési bizottságához intézett felhívásában a Tanács követeli a nemzetközi jog által amúgy is tiltott baktériumfegyver használatának ismételt eltiltását, továbbá intézkedést az iránt, hogy az államok ratifikálják a genfi jegyzőkönyvet; követeli végül az ilyenfajta, tömeggyilkolásra alkalmas fegyverek egyértelmű eltiltását. A »Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének tanácsa azt kívánja — fejeződik be a felhívás — találjon a leszerelési bizottság olyan megoldásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a világ egzsersmindenkorra megszabaduljon a szenvedésektől.«

A világ jogászhaihoz intézett felhívásában a Tanács megállapítja, hogy a nemzetközi jog mai állása mellett nem ismerünk olyan nemzetközi bírói szervet, amelynek — vádirat formájában — átadhatók lennének azok a tények, amelyeknek helytállóságát ezek a jelentések bizonyítják. A Tanács ezért a világ jogászhai és a világ közvéleménye elé tárja e jelentéseket. »Úgy

véljük — hangzik a felhívás —] hogy az a legfelsőbb ítélőszék, amelytől igazságtételt és segítséget várunk, nem más, mint a világ lelkiismerete, amelynek hasonló bűncselekmények láttán felháborodását és megvetését kell kifejeznie. A mi kötelességünk, hogy a világ e lelkiismeretének, mely igazságot és igazságosságot követel, a kifejezői legyünk. A jognak a mi kezünkben olyan fáklává kell válnia, amely a bűncselekményektől való meghátrálásra kényszerít.»

*

Bizonyos, hogy mindazok között a gyalázatoságok között, amelyeket a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének koreai bizottsága leleplezett, a leggyalázatosabb tény a baktériumfegyvernek rendszeresen és tervszerűen, nagy mértékben való használata. Ez az, ami a legnagyobb mértékben megdöbbsenti és felháborítja a világ közvéleményét, a becsületes emberek százmilliói tömegeit. De nem kevésbé felháborító az a mód, ahogyan az amerikai hivatalos körök a baktériumháború egész kérdését kezelik. Ugyanakkor, amikor cinikusan tagadják a baktériumfegyver tényleges használatát, egyáltalán nem tagadják, hogy folytatnak ilyen irányú kutatásokat, sőt rendszeresen és tömegesen állítanak elő ilyen fegyvereket. A bizottsági jelentés is utal a »Journal of Immunology« című folyóirat 1947 májusi számára, amely a Columbia-egyetem három bakteriológusának beszámolóját tartalmazza; ebből kitűnik, hogy már legalább is ez idő óta igen alapvető kutatások folynak Amerikában a baktériumoknak háborús fegyverként való alkalmazására. Politikusok és katonák különböző amerikai hivatalos szervek előtt és a sajtóban nap mint nap nyilatkoznak arról, hogy mennyi előnye van a baktériumfegyvernek, milyen hatékony, mennyire olcsó s hogyan kíméli meg a tárgyakat ugyanakkor, amikor elpusztítja az emberi életet. E nyilatkozatok nemesak arról tanúskodnak, milyen mélyre süllyedt az amerikai vezető körök erkölcsé, de arról is, hogy maguk az amerikai hivatalos körök elismerik: a baktériumfegyver szerepel az Amerikai Egyesült Államok fegyvertárában s az amerikai imperializmus semmiféle erkölcsi kötélllel sem érzi magát lekötöttnek abban az irányban, hogy ne alkalmazza a baktériumfegyvert; végül e nyilatkozatok arról tesznek tanúbizonyságot, hogy az amerikai imperialisták egyszerűen semmibeveszik a nemzetközi jogot, saját nemzetközi jogi kötelezettségeiket — illetőleg azt hiszik, hogy ezeket semmibevehetik. A tisztességes emberek tömegeiben azonban megvan az az erő, amely kényszeríteni tudja és kényszeríteni is fogja a bacillusháborúnak ezeket a szemérmet-

lenül mindenütt emberi jogokról fecsegő lovagjait, hogy megtartsák a nemzetközi egyezményeket, s megtanulják tisztelni a nemzetközi jogot.

A baktériumháború azonban olyan fegyver, amely egyben alkalmazóinak politikáját komolyan fenyegeti. A baktériumfegyver használata ugyanis, melyről most a jogászjelentés meggyőző bizonyítékot szolgáltatott, nemcsak újabb millióknak nyitja fel szemét, hogy felismerjék az amerikai agresszív politika igazi lényegét, de a baktériumfegyver használatának ténye újabb milliókat késztet arra, hogy ökölbe szorítsák kezüket és nemet kiáltssanak e modern kannibáлизmusnak. A Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének bizottsága által készített jelentés felrzza a világ jogászait, akik egyaránt fenyegetve látják azokat a jogelveket, amelyek érvényesítéséért küzdöttek és küzdenek s azokat az emberi értékeket, amelyek megóvását e jogelveknek éppen szolgáltniok kell. De jogászi körökön túl is megmozgatja ez a jelentés az emberek millióit s a felháborodás világszerte növekszik a béke híveinek egyre szélesedő soraiban.

Felrzza és megmozgatja a koreai baktériumháború világszerte a tudomány művelőit is és meggyőzi tévedésükről azokat, akiknek még voltak bizonyos illúziói az amerikai magatartást illetően. Az amerikai küldött a leszerelési bizottságban tudományos fegyvernek nevezi az atomfegyvert és a baktériumfegyvert s az amerikai politikát folytató osztrák kormány ugyanakkor felfüggeszti állásától Brandweiner professzort, aki a jogtudomány eszközével leplezi le a minden tudományt megcsúfoló baktériumfegyver nemzetközi jogilag tilos használatát. Az osztrák hivatalos sajtóiroda Warren Austin példájára, aki a tudomány prostituálásával vádolta meg Joliot-Curiet, a Béke Világtanács elnökét — most ugyanezzel a váddal illeti Brandweinert is. A baktériumháborúnak az imperializmus tudományos életében látható ezek a kísérőjelenségei ráébresztik a tudósokat arra, hogy itt nem valami kétféle tudományos álláspontról van szó az imperialisták és a béke hívei között, hanem egyetlen valóban tudományos álláspontról s egyben egyetlen becsületes álláspontról, amely a tudomány megcsúfolásának, meggyalázásának tartja a tudományos kutatás eredményeinek építés helyett rombolásra, gyógyítás helyett emberölésre, a szenvedések megakadályozása helyett szenvedések okozására való felhasználását. Másrészt a baktériumháború arra indítja a tudósokat, az igazi tudomány művelőit, hogy belássák: itt a legszigorúbban tudományos kérdésről van szó, a tudománnyal való visszaélés meggátolásáról s az ezért folyó küzdelemben ott a helye minden becsületes tudósnak. A tudomány művelői sem adhatnak más

választ a koreai baktériumháborúra, mint a békeszerető emberek milliói : mélységesen elítélik e gaztettet s beállanak azok sorába, akik küzdenek a baktériumfegyver használatának megakadályozásáért, akik küzdenek a béke megvédéséért. Ennek adott kifejezést a szovjet tudósokkal az élén a tudósok széles köre, ennek adott kifejezést a Béke-Világtanács Irodájának osló-i felhívása, amely a baktériumfegyverrel elkövetett bűncselekmények teljes feltárására olyan nemzetközi bizottság alakítását javasolta, amelyben a tudományos körök kimagasló képviselői is résztvesznek.

A Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége által küldött bizottság jelentése a tények feltárásával leleplezte az amerikai imperializmus bűntetteit, egyben pedig a baktériumháború megakadályozására mozgósította a béke híveit. Ez adja meg a bizottság munkájának nemzetközi jelentőségét.

Flachbarth Ernő,
a jogi tudományok kandidátusa

Nemzetközi jogtudományunk feladatai

I. A Rajk-per tanulságait levonó beszédében *Rákosi Máttyás* arra intett, hogy többet kell foglalkoznunk a nemzetközi kérdésekkel. »A magyar népi demokrácia éltető eleme — mondotta — az egészséges nemzetköziség, mely hazánk fejlődését egybe tudja hangolni az egész emberi haladás ügyével, annak a béketábornak az ügyével, melynek élén felszabadítónk, a nagy Szovjetunió áll.«¹ Ez az intelem azt is magában foglalja, hogy a nemzetközi jognak a békéért folyó küzdelemmel a legszorosabban összefonódó problémáival nemcsak a szakemberek maroknyi körére szorítkozó, hanem minél szélesebb rétegek érdeklődését is felkeltő módon foglalkozzék a magyar jogtudomány.

Hogy a nemzetközi jogtudomány fejlődésének a szocialista állam építése szempontjából mily nagy jelentősége van, a legjobban talán abból tűnik ki, hogy a Szovjetunióban a Szovjetunió Kommunista (bolszevik) Pártja 1946 október 5-én kelt direktívája a jogi oktatás hiányai között egy nemzetközi jogi tankönyv hiányára is rámutatott és a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Jogtudományi Intézetét arra utasította, hogy az 1947. évben a tankönyvet elkészítse és kiadja.² A Párt figyelmét tehát nem kerülte el az, hogy a jogtudomány elmaradt a gyakorlat követelményei mögött és közbelépésének eredményeként rövid időn belül a szovjet nemzetközi jogtudományi irodalom fellendülése következett be.

Elpéldaadásnak ránk is serkentőleg kell hatnia. Népi demokráciánk jogi feladatairól írva, Szabó Imre már két-három évvel ezelőtt a jogtörténet mellett a nemzetközi közjog jelentőségére hívta fel a figyelmet, mert »ebben látszik meg talán a legélesebben a törekvések elágazása a világ két tábora között; a nemzet-

¹ Rákosi Máttyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 491. sk. old.

² Ismerteti Korovin a The American Journal of International Law 43. kötetének 1. számában angolul megjelent recenziójában. 387. old.

közi jogban tükröződik a legélesebben egyrészt az imperializmus expanzív törekvése, másrészt pedig a békeszerető népek békevágya és az államok belügyeinek tiszteletbentartása; a szembenálló nézetek és felfogások e jogban ütköznek a legélesebben.¹

Fenti idézeteinkből világosan kitűnik, hogy a szocialista jogi felfogással a nemzetközi jog tagadása, a nemzetközi jogi nihilizmus összeegyeztethetetlen. A trockista Pasukanisz ama kísérlete, hogy »elméletét«, amely szerint minden jog természeténél fogva polgári, tehát szocialista jog nincsen, a szovjet nemzetközi jogtudományba is belevigye, meghiusult, amiben döntő része volt Visinszkij, a Szovjetunió mostani külügyminisztere és kiváló jogtudósa éberségének.

Visinszkij a nemzetközi jogot tudvalevően így határozta meg: »A nemzetközi közjog azoknak a szabályoknak összessége, amelyek az államok közti, harcuk és együttműködésük folyamán kialakuló kapcsolatokat rendezik, amelyek ezen államok uralkodó osztályainak akaratát fejezik ki és amelyeket az egyedül vagy kollektíve fellépő állam kényszerrel biztosít.«² E meghatározásból egyelőre csak az utolsó mellékmondatot emeljük ki, mert ebből az a fontos következés folyik, hogy a nemzetközi jog szabályai mögül sem hiányzik a kényszer, mely a marxizmus-leninizmus szerint a jognak nélkülözhetetlen ismérve.³ A nemzetközi jog tehát igazi jog és tagadása, a nemzetközi jogi nihilizmus ellenkezik a szocialista jogfelfogással.

Ezt annál nyomatékosabban kell hangsúlyoznunk, mivel az ellenkező nézettel a polgári jogtudományban ma is nem egyszer találkozunk. Hasonlóan a magyar Sömlő Bódoghoz, aki szerint a nemzetközi jog szabályai, mivel számuk gyér és azokat az államok nem követik rendszerint, azokat gyakran megsértik, nem igazi jogszabályok, hanem csak konvencionális normák, illetőleg a normák különleges faját alkotják,⁴ az ujhegelianus Binder is csupán illem- vagy erkölcsi, nem pedig jogszabályoknak tekinti azokat.⁵ Woodrow Wilson, az Egyesült Államok gyászos emléké elnöke szerint a nemzetközi jog szabályai a jog és az erkölcs szabályai között állanak, de közelebb az utóbbiakhoz. Mások — így Zittelmann és Burekhardt — szerint a nemzetközi jog csupa lex imperfectából áll, nem pedig tételes jog. E. Kaufmann az államközi

¹ Szabó Imre: Népi demokráciánk jogi feladatai. Budapest, é. n. Jogtudományi Közlöny tudományos kiskönyvtára. 1. sz. 86. old.

² Szovjet Állam és Jog c. f. 1948. 1. sz.

³ Lenin: Válogatott művek. II. köt. Budapest, 1949. 237. old.

⁴ Juristische Grundlehre. Leipzig, 1917. 170. old.

⁵ Philosophie des Rechts. Berlin, 1925. 250. és 570. old.

megállapodások minden reális hatályát tagadja és úgy véli, hogy csak katonai győzelem esetében lehet alkalmazni az osztó igazságot.¹ Az imperialista érdekeket szolgálja a szociáldemokrata Lundstedt svéd professzor nézete is, hogy a nemzetközi jog létezésére vonatkozó elképzelés teljesen babonás jellegű, az úgynevezett nemzetközi jog pedig szerencsétlenség az egész emberiségre.² Tanítványa, Olivecrona is azt állítja, hogy nemzetközi jog a szó tulajdonképpen értelmében »a dolog természeténél fogva« nem lehetséges.³

Ezek az elméletek mind arra az eléggé nem helyteleníthető eredményre vezetnek, hogy a nemzetközi jog legfeljebb erkölcsileg vagy konvencionálisan, de nem jogilag kötelezi az államokat, ezek tehát a jog megsértése nélkül helyezhetik magukat túl a részükre kötött nemzetközi szerződéseken és a nemzetközi jog más forrásaiból fakadó kötelezettségeiken, azaz végeredményben a nemzetközi anarchiát hirdetik és az államok közti kapcsolatokban minden erőszakot, minden agressziót igazolnak. Ezek az elméletek tehát az imperializmust szolgálják. A szocialista felfogás a nemzetközi jogról ellenben nem pesszimista, amint azt az imperializmus nemzetközi jogászai állítják,⁴ mert — mint láttuk — elfogadja a nemzetközi jog, mint jog létezését és hisz annak fejlődésében. A magyar nemzetközi jogtudományak is vállalnia kell, és örömmel vállalja is — Visinszkij szavaival élve — »azt a megtisztelő feladatot, hogy tudományosan feldolgozza, tudományosan megalapozza és propagálja azokat a nemzetközi jogi intézményeket, amelyek a béke, a demokrácia és a haladás ügyét szolgálják.«⁵ E feladat nem tűri a pesszimizmust és arra kötelez, hogy küzdjünk a nemzetközi jogi nihilizmus ellen, amelynek megnyilvánulásával még mindig nem egyszer találkozunk.⁶

II. A szovjet nemzetközi jogtudomány feladatait felsorolva Kozsevnjykov első helyre *Marx, Engels, Lenin és Sztálin* munkáinak, mint módszertani előfeltételeknek tanulmányozását helyezi,

¹ V. ö. A. Truyol: *Doctrines contemporaines du droit des gens.* (Revue Générale de Droit International Public. 54. évf. 3. sorozat. XXI. köt. 3. sz. 395. sk. old. és 55. évf. 3. sorozat. XXII. köt. 220. old.)

² *Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft.* Erster Band. Berlin—Grunewald, 1932. 16. és 20. old.

³ Truyol i. m. (R. G. D. I. P. 54. évf., 3. sorozat. XXI. köt. 382. old.)

⁴ Igy például Maurach: *Das Kriegerrecht vom Blickfeld der Sowjetunion.* Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentl. Recht. Hamburg, 1949. 238. old.

⁵ A. J. Visinszkij: *A szovjet állam- és jogtudomány kérdései.* Budapest, 1950.

⁶ Ugyanezt panaszolja fel a Német Demokratikus Köztársaságban működő Kröger professzor is. *Ein bedeutsamer Beitrag zum Völkerrecht.* Neue Justiz, 5. évf., 1. sz. 10. old.

e munkáknak a jelenkor nemzetközi jogi alapelveinek további kimunkálásával kapcsolatos jelentősége szempontjából.¹ A marxizmus-leninizmus, a dialektikus és történelmi materializmus tudományos elmélete és módszere az a vezérfonal, amely a szocialista-jogászt a nemzetközi jog sokágú problémáinak körében eligazítja és segítségére van abban, hogy szaktudományát előbbre vigye.

Ha Visinszkij négy évvel ezelőtt különösen a nemzetközi jogról állapította meg azt, hogy itt a munkának még szűz területe vár,² úgy ez — a fáziskülönbség miatt is — fokozott mértékben áll a magyar nemzetközi jogtudományra. A nemzetközi jog tele van — ezért is oly érdekes elméleti tanulmányozása — eddig meg nem oldott problémákkal. A dialektikus és történelmi materializmus segítségével csak részben szántották fel a szűz talajt. Nemcsak a legtöbb nemzetközi jogi intézménynek és magának a nemzetközi jognak fejlődése vár még a történelmi materializmus szempontjából feldolgozásra, hanem még a legalapvetőbb kérdések is tisztázásra szorulnak.

Ilyen például az, hogy a nemzetközi jog felépítményének mi a gazdasági alapja. Hogy e kérdésre választ adhassunk, abból kell kiindulnunk, hogy jelenleg két gazdasági-társadalmi rendszer létezik egymás mellett a világon: a szocialista és a kapitalista rendszer. A szocialista felfogás helyesen ismeri fel, hogy a kapitalizmus halódó rendszer, de a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődéséről szóló lenini tanítás értelmében számol azzal, hogy egy történelmi korszakon át a két rendszer egymás mellett fog fennállni és közöttük nemcsak harc és versengés folyik, de együttműködés is lehetséges.³ Ezt az együttműködést a Szovjetunió nemcsak lehetségesnek, de szükségesnek is tartja. Az első amerikai munkásküldöttséggel folytatott beszélgetése (1927. szeptember 9.) óta *Sztálin* több alkalommal nyilatkozott oly értelemben, hogy a két különböző rendszer együttműködhetik. Ez annyira közismert, hogy elegendőnek látszik Harold Stassennel való beszélgetésének (1947. április 9.) következő mondatait idézni. »Semmiképpen nem lehet azt állítani, hogy két különböző rendszer ne működhetnének együtt... Tiszteletben kell tartani a nép által választott és elfogadott rendszereket. Csak e feltétel mellett lehetséges az együttműködés... Abból a történelmi tényből kell kiindulni, hogy két a nép által elfogadott

¹ Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. (Kézirat.) 52. old.

² A. J. Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 113. old.

³ V. ö. Visinszkij u. o. 54. old. és Zujev: A Szovjetunió harca a népek, nemzetek és államok szuverenitásáért. Szovjetjogi Cikkgyűjtemény. 1951. 3. sz. 60. sk. old.

rendszer létezik. Csak ezen az alapon lehetséges az együttműködés.¹ A Béke Világtanács legutóbb Bécsben hozott az a határozata, amely szerint »a különböző rendszerek békés együttélése teljes mértékben lehetséges«,² bizonyítja, hogy erről a Szovjetunió és a népi demokrácia országain kívül is meg vannak győződve a népek. Maguk a kapitalista államok is elismerték ezt, amidőn már a cannesi konferencián (1922) kijelentették, hogy »egy nemzet sem sajátíthatja ki magának azt a jogot, hogy másoknak előírja azokat az alapelveket, amelyeknek alapján azoknak tulajdonrendszerüket, belső gazdasági életüket és a kormányzás módját meg kell szervezniük.«³

A két rendszer közti együttműködést — Visinszkijnek a nemzetközi jogról adott meghatározása értelmében — a nemzetközi jog hivatott szabályozni. Van tehát nemzetközi jog, amely a szocialista és a kapitalista államokra egyaránt kiterjed, azokat egyaránt kötelezi és jogosítja. A teheráni, jaltai és potsdami megállapodások, az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, a nürnbergi bíróság szabályzata, az 1947. évi párizsi békeszerződések stb. mind ezt bizonyítják. A társadalmi-gazdasági rendszer s a világnézet homogenitása tehát nem előfeltétele annak, hogy az államok között nemzetközi jogi kapcsolatok létezhesse, bár a homogenitás kétségtelenül előmozdítja, a heterogenitás pedig akadályozza az úgynevezett általános nemzetközi jogot alkotó nemzetközi szokásjogi szabályok keletkezését. Korovinnak azt a régebbi álláspontját, amely teljesen figyelmen kívül hagyva a két rendszer közti együttműködést, abból indul ki, hogy a Szovjetunió szegesen szembehelyezi a maga nemzetközi jogát, mint szocialista nemzetközi jogot a burzsoa országok nemzetközi jogával, mint burzsoa nemzetközi joggal, 1938-ban maga Visinszkij a baloldali kilengésekbe való visszaesésnek minősítette.⁴ A szocialista felfogás tehát nem tagadja a kétféle típusú államok közötti viszonyban létező nemzetközi jogot.

Ez azonban nem zárja ki azt, hogy szocialista nemzetközi jogról beszélhessünk. 1938 óta a szocialista államok egész sora keletkezett, míg előbb a Szovjetunió egyedül állott a kapitalista környezetben. A szocialista nemzetközi jog a szocialista államok közti viszonyban fennálló és azt szabályozó nemzetközi jog, ellenében a burzsoa államok közti viszonyban létező burzsoa nemzet-

¹ Id. L. A. Lunc: Nemzetközi magánjog. Budapest, 1951. 4. old.

² Idézi a Szabad Nép. 1951. november 3.

³ Zujev i. m. 27. old.

⁴ A. J. Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 56. old.

közi joggal. A szocialista nemzetközi jog, még ha ugyanazokkal a fogalmakkal is dolgozik, mint a másik, minőségileg és tartalmilag különbözik tőle.¹ A szocialista nemzetközi jog, amely a szocialista államok közti viszonyban egyre sűrűsödő szerződésekben lép elénk, a szocialista jogi felfogásnak megfelelő elveken alapul és új nemzetközi jogi intézményeket teremt. A szocialista, illetőleg a burzsoa államok közti nemzetközi jogok mellett ott van azonban még az a nemzetközi jog is, amelyről előbb volt szó, és amelyet Durgyenevszkij általánosan elismert jognak, úgyszólván a szocialista és burzsoa államok együttes nemzetközi jogának nevez, bár úgy véli, hogy ez a jelenség még további, igen alapos elméleti kifejtést igényel.²

Ez az általános nemzetközi jog azonban Visinszkij szerint nem áll teljesen kialakult elvekből és normákból. Vannak benne a nemzetközi közösségben általánosan elismert elemi fogalmak, amelyek annak eddig is alapját és főtartalmát alkották, de vannak benne olyan fogalmak is, amelyek azoknak az új elveknek felelnek meg, melyekre nézve még nincs meg a véleményegység, amelyek elismeréséért még folyik a harc.³ A jelenlegi általános nemzetközi jog tehát nem azonos azzal a nemzetközi joggal, amely a kapitalista államok közti viszonyban az első világháború előtti korban fejlődött ki. A Szovjetunió az utóbbinak csak azokat a szabályait ismeri el, amelyek a demokratikus haladást, a nemzetközi békét és biztonságot előmozdítják, mint amilyen a népek és államok egyenlőségének, a be nem avatkozásnak, a szerződések tiszteletbentartásának, a támadó elleni védelem jogosságának elve. Ellenben határozottan elveti a burzsoa nemzetközi jognak minden reakciós elemét, mint például az egyenlőség elvét sértő szerződéseket, a kapitulációkat, a konzuli bíraskodást, a gyarmati népek kizsákmányolására szolgáló protektorátusokat, stb.⁴ Másrésztől azonban a Szovjetunió nem egyszer került abba a helyzetbe, hogy a hagyományos nemzetközi jog elveit, például a be nem avatkozás, vagy a nagy és kis országok egyenlőségének elvét neki kelljen megvédenie az imperialista államokkal szemben.⁵ Ennek elméleti magyarázatát az a lenini tanítás adja, hogy az imperializmus korában a kapitalista államok széttépik az önmaguk létesítette törvényességet.

¹ V. ö. Kröger i. m. 9. old.

² A nemzetközi kapcsolatok szovjet állami intézetének nemzetközi jogi kara tanszékeinek egyesített ülésében elhangzott felszólalásában. Szovjetjogi Cikkgyűjtemény. 1951. 6. sz. 76. old.

³ Szovjet Állam és Jog c. f. 1948. 1. sz.

⁴ Kozsevnjikov i. m.

⁵ V. ö. Kröger i. m. 10. old.

A nemzetközi jogban a gazdasági alap meghatározása sokkal bonyolultabb kérdés, mint a belső állami jogban, mivel itt a gazdasági-társadalmi rendszer homogén, míg világvizonylatban két különböző rendszer áll fenn. A probléma végleges megoldást a szovjet nemzetközi jogtudományban sem nyert még. Az a vélemény, hogy a nemzetközi jog gazdasági alapja a világgazdaság (Krülov)¹ nem kielégítő, tekintettel *Sztálin* azon tanítására, amely szerint az »úgynevezett világgazdaság« nem más, mint a (kapitalista) »nemzeti gazdaságok és nemzeti területek egységes lánc«, amelyet a kapitalizmusnak olyan világrendszerre való átalakítása teremtett meg, amelyben »egy maroknyi, előrehaladott' ország a földgömb lakosságának roppant többségét pénzügyi rabságban és gyarmati elnyomatásban tartja.«²

Sztálin nyelvtudományi cikkeinek hatása alatt a szovjet jogtudomány újabb vizsgálat tárgyává tette a jogi felépítmény gazdasági alapjának kérdését. Ennek során Kozsevnyikov azt a tételt állította fel, hogy a jelenlegi általános nemzetközi jog két — kapitalista és szocialista — világ gazdasági együttélésének alapján nyugszik és az a rendeltetése, hogy a két ellentétes világ gazdasági összehangolásának jogi formájául szolgáljon.³ A szovjet jogtudós maga sem állítja, hogy az alap nehéz elméleti problémáját minden viszonylatban meggyőzően oldotta meg, de érdeme, hogy számolt egyrésről a kapitalista és a szocialista világ gazdasági rendszereinek különbözőségével, másrésről azonban azzal is, hogy a két rendszer nem szigetelődött el légmentesen egymástól, nem alkot teljesen zárt, külön-külön egységet, hanem egymással kapcsolatban áll, egymással harcol, de együtt is működik.

A szocialista nemzetközi jognak alapja azonban kétségtelenül a világ egy jelentős részében már kialakult szocialista gazdasági rend, míg a burzsoa államok közti viszonyt szabályozó nemzetközi jognak alapját a kapitalista gazdasági rend alkotja. A felépítmény a sztálini tanítás szerint nem passzív, semleges, alapjának sorsa iránt közömbös, hanem maga is cselekvőerővé válik, és alapjának kialakulásához tevékenyen hozzájárul.⁴ A szocialista nemzetközi jog ennél fogva mindent megtesz, hogy erősítse alapját, a szocialista gazdasági rendet, a szocialista államok közti gazdasági és egyéb

¹ S. Krylov : A nemzetközi jog alapfogalmai. A MEFESz Jogászkör Jegyzetosztályának kiadása. (Kézirat.) 2. old.

² Sztálin : A leninizmus kérdései. Budapest, 1950. 28. old.

³ A nemzetközi jog néhány kérdése I. V. Sztálin : Marxizmus és nyelvtudomány c. művének megvilágításában. Szovjetjogi Cikkgyűjtemény. 1951. 9. sz. 14. old.

⁴ Sztálin : Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Budapest, 1950. 7. old.

együttműködést. Az általános, azaz a szocialista és burzsoa államok közti nemzetközi jog viszont a két rendszer gazdasági együttműködését hivatott szolgálni, azt jogilag szabályozni. Emez — Visinszkij definíciója értelmében — a szocialista államok dolgozó népének akaratát fejezi ki, amaz ellenben a szocialista és a burzsoa államok uralkodó osztályai, azaz egyrésztől a munkásosztály, az egész dolgozó nép, másrésztől a burzsoázia akaratának kifejezése.

A fenti gondolatmenet csak arra kívánt szolgálni, hogy bemutassa, milyen nehéz elméleti kérdésekkel kell megbirkóznia a szocialista nemzetközi jogtudománynak már a kiindulásnál is. Megoldásukra a magyar nemzetközi jogtudománynak is törekednie kell, a történelmi materializmus segítségével és értékesítve a szovjet jogtudomány eredményeit.

III. A nemzetközi jog és a belső állami jog egymáshoz való viszonya egyike a polgári nemzetközi jogtudományi elmélet legvitatottabb kérdéseinek. Míg a dualista elméletek (Triepel, Anzilotti, Strupp stb.) szerint a belső állami jog és a nemzetközi jog egymástól különböző és önálló jogterületek, addig a monista elméletek egy és ugyanazon jogrendszer részeinek tekintik azokat, de homlokgyenest ellenkező álláspontra helyezkednek a tekintetben, hogy összeütközés esetében melyik az erősebb jog. Annak a hegeli eredetű tannak, amely a nemzetközi jogot »külső államjognak«, az állami jog meghosszabbításának tekinti, tehát a belső állami jog primátusát hirdeti, és végső eredményben a nemzetközi jog tagadására vezet, az első világháború óta csak kevés híve van a burzsoa jogtudományban. (Wenzel, Wittmayer, Decenciere-Ferrandière). Annál elterjedtebb a nemzetközi jog primátusának elmélete, amelynek zászlóvivője főleg az úgynevezett bécsi iskola élén a jelenleg az Egyesült Államokban működő Hans Kelsen. Franciaországban különösen a Duguit iskolájához tartozó jogtudósok (Scelle, Réglade, Bourquin, Charles Rousseau) hívei a nemzetközi jog primátusának.

Kelsen az újkantiánus filozófián alapuló »tisztta jogtani« elmélete a jogot tudvalevően pusztán normarendszernek tartja és a jogtudományból minden »metajurisztikus« elemet, tehát minden gazdasági, szociológiai, politikai, erkölcsi értékelést kiküszöbölni igyekszik. Minden jogszabályt valamely feltételezett, de nem tételezett alapnormából vezet le és ezt az alapnormát »Reine Rechtslehre« (1934) című művében egy oly normában vélte megtalálni, amely »az államok kölcsönös magatartása által konstituált szokást, mint jogot létesítő tényállást beiktatta«, inthronizálta. A nemzetközi jog delegálja az egyes állam jogrendjét, hogy jelölje ki azt az egyént, aki az állam szerződési akaratát ennek nevében

kinyilvánítsa. A tiszta jogtan tehát az államot relativálja. Jogi közbenső foknak tekinti és úgy véli, hogy »a valamennyi államot átfogó egyetemes nemzetközi jogközösségtől az államba betagolt jogközösségekhez egymásba lassanként átmenő jogi alakulatok folytatódásgos sora (Abfolge) vezet.« Kelsen elmélete egyik »leglényegesebb eredményének« a »szuverenitás dogmájának elméleti felbomlasztását« tekinti.¹

E rövid összefoglalásból is eléggé kitűnik, hogy — amint azt a nemzetközi jog primátusának alapján álló Scelle is megállapítja² — a kelseni elmélet a levegőben lóg és a valósággal ellenkezik. Kelsen szerint a nemzetközi jog delegálja az állami jogrendet, tehát az utóbbit a nemzetközi jogból vezeti le; az állam szerve a nemzetközi jogközösségnek, noha a nemzetközi jog az államok közti viszonyokat szabályozván, legalább két állam létezését okvetlenül feltételezi. A belső állami jog tehát nem vezethető le a nemzetközi jogból és annak nem lehet primátusa az állami jog felett. A kelseni elmélet az állami szuverenitás ellen irányul, noha a szuverenitás előfeltétele a nemzetközi jognak, mert ha a jelenlegi szuverén államok felett az amerikai imperializmus által táplált kozmopolita vágyálmok megvalósulásaként egy világállam keletkeznék, annak joga nem lenne nemzetközi jog, hanem a szuperállam »alkotmányjoga«.

Eppen ez a magyarázata annak, hogy Kelsen elmélete és a nemzetközi jog primátusáról szóló tan annyira terjed azokban a körökben, amelyek egy világállam létesítését tűzik ki céljukul. Ama kelseni állítás ellenére, hogy a szuverenitás a nemzetközi jog ellen irányuló imperialista ideológia főszekőze, a szuverenitás ellen irányuló támadása a világalomra törekvő amerikai imperializmus ideológiai fegyverévé vált, amellyel a világállam megteremtésének útjában álló gyengébb államok szuverenitását megsemmisíteni törekszik. Míg a második világháború előtt Kelsen irányát az Egyesült Államokban és Nagybritanniában viszonylag kevés figyelemben részesítették,³ addig a második világháború után Kelsen a kaliforniai egyetemen nyert tanszékéről terjesztheti azt és az állam szuverenitásának elméleti tagadása egyre általánosabbá vált az Egyesült Államok kormánya expanzív és agreszív világalomra törő politikájának szolgálatában.

¹ Reine Rechtslehre. Leipzig und Wien. 1934. 130. és 152. sk. old.

² Scelle: Précis de Droit des Gens. Première Partie. Paris, 1932. 40. old.

³ William Ebenstein: Die Rechtsphilosophische Schule der reinen Rechtslehre. Prag, 1938. 11. old.

Marshall Brown már 1938-ban megírta, hogy »a szuverenitás botránykövét el kell távolítani a nemzetközi országútról.«¹ A háború után a szuverenitás kiküszöbölését követelő amerikai jogászok (Corwin, Adler, Paffer, stb.) közül az USA diplomáciájában betöltött fontos állása miatt különösen Jessup emelkedik ki, aki szerint mindaddig, amíg »a világ nem valósítja meg a nemzetközi kormány valamilyen formáját, amelyben a kollektív akarat a szuverén állam akaratát megelőzi, a jog végső funkciója, amely az emberi viszályok megoldásánál az erőszak kiküszöböléséből áll, nem teljesedhetik be.« Az államok egyéni (single) szuverenitását az együttes (joint) szuverenitással kívánja felváltani, a szervezett nemzetközi közösségnek általános érdekből az ENSz Alapokmányának keretein kívül is beavatkozási jogot biztosítana, a nemzetközi szervek előtt az egyéneknek az államokkal egyenlő jogvédelmet adna stb.² A vezető amerikai diplomata és jogász e gondolatai elárulják a washingtoni kormánynak azt a szándékát, hogy szűknek érezve az USA területét, a kisebb államok szuverenitásának megsemmisítésével világkormányra kívánná kinőni magát. A tervezett világkormány elnöke más amerikai szerzők szerint olyan hatalommal rendelkeznek, amelyért »Hitler is megírgyelhetné.«³

A világállam létesítésére irányuló törekvések jutottak kifejezésre Bevin volt angol külügyminiszter ama javaslatában, hogy az ENSz-et világparlamentté alakítsák át. Az Egyesült Államok kivételével valamennyi állam szuverenitásának messzemenő korlátozására törekedett egy nemzetközi atomhatóságnak nevezett és amerikai vezetett alatt álló szupertröszt révén a baruch-terv. Churchill az Európai Egyesült Államok megalakítására irányuló javaslata a nyugateurópai államok szuverenitásának megszüntetését eredményezné. Az 1951. április 18-án aláírt és az európai szén- és acélközösség létesítéséről szóló szerződés (Schuman-terv) az aláíró államok közös nyilatkozata szerint »az első nemzetfeletti berendezést« létesíti, mint alapot egy »szerves Európa megvalósítására.«⁴ Az Egyesült Államok az Északatlanti Paktum alapján a világ különböző országaiban létesített katonai támaszpontjai az érdekelt államok területei szuverenitását máris lényege-

¹ American Journal of International Law. 32. köt. 3. sz. 775. old.

² Modern Law of Nations. New-York, 1948. 21., 13., 174., 32—33., 190—1. old.

³ Idézi V. Szujev: Az állami szuverenitás elve — a nemzetközi jog legfontosabb alapelve. Jogtudományi Közlöny. VI. új évf. 9. sz. 1951. 515. old.

⁴ Idézi Dr. Peter Steiniger: Die Souverenität der Monopole. Neue Justiz. 5. évf. 9. sz. 393. old.

sen korlátozták, az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete (Marshall-terv) pedig a benne részvevő európai országokat az USA gazdasági és pénzügyi ellenőrzése alá helyezte.

A nemzetközi jog primátusáról és az állami szuverenitás elavultságáról szóló elméletek ezeket a törekvéseket tükrözik és a világállam, a világkormány, a Világ Egyesült Államai, vagy legalábbis az Európai Egyesült Államok megvalósítására törő terveket szolgálják nemzetközi jogi-ideológiai síkon. Némely polgári nemzetközi jogász is elismeri azonban, hogy a népek nem gondolnak egy világállamra, hanem úgy érzik, hogy az államok továbbra sem egyszerű közigazgatási kerületek, hanem személyiségek kell, hogy maradjanak.¹ Ebben az USA világhatalmi terveivel szemben az európai burzsoa országokban mutatkozó ellenállás jut kifejezésre, amely a nemzeti államok szuverenitását nem hajlandó feladni a világállam kedvéért.

A szocialista állam még kevésbé mondhat le szuverenitásáról egy kapitalista vezetés alatt álló világállam javára. A szocialista állam nemzetközi jogászának tehát már ez okból is el kell vetnie a nemzetközi jog primátusának az állami szuverenitást felbomlasztó elméletét, amely a második világháború előtti évtizedben a magyar nemzetközi jogtudományban is követőkre talált. Mint jogtudományunkban általában, úgy a mi tudományágunkban is fel kell számolni a kelsen-i normativizmust, a »tisztá« jogelméletet, amely mint a pozitivisták jogelmélet kicsúcsosodása a jogrendszert pusztán normarendszernek tekinti, figyelmen kívül hagyja a jog és politika közti szoros összefüggést, a jogon kívüli jelenségektől teljesen elvonatkoztat és meddő formalizmus szálláscsinálója.

A szocialista nemzetközi jogi felfogás az állami jog prioritásának alapján áll. Ez azt jelenti, hogy nem a nemzetközi jog az alapja a belső állami jognak, hanem fordítva, az állami jog adja meg a biztos alapot a nemzetközi jog számára és biztosítja az őt megillető tekintélyt.² A nemzetközi jognak ez a koncepciója azonban nem azonos az állami jog primátusának fentebb elvetett polgári elméletével, mivel a szocialista nemzetközi jogtudomány nemcsak magáévá teszi a »pacta sunt servanda« elvét, hanem a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek pontos teljesítésének jelentőségét erősebben domborítja ki, mint minden eddigi elmélet, így a többi között azzal is, hogy elveti a *clausula rebus sic stantibus*-

¹ Dr. Hermann Jahrreiss: Die Fortentwicklung des Völkerrechts. Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentl. Recht. 663. old.

² Visinszkij: Szovjet Állam és Jog e. f. 1948. I. sz.

ról szóló tant.¹ Ily módon elkerüli azt a szirtet, amelyen megfeneklett a hegeli tan, mely a nemzetközi jogot úgy fogta fel, mint az állam külső kapcsolataiban érvényesülő állami jogot és ezzel elméletileg lehetővé tette az államnak, hogy belső jogszabályai megváltoztatásával szabaduljon a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségei alól.

Az állami jog prioritásának elmélete kétségtelenül bővebb kifejtést igényel még és érdekes kutatási feladatok elé állítja a magyar nemzetközi jogtudományt is. Ezek közé tartozik a nemzetközi szerződések jogi természetének beható megvizsgálása,² amely legszorosabban összefügg a nemzetközi jog és a belső állami jog egymáshoz való viszonyának problémájával, mivel ennek helyes megoldásán múlik a nemzetközi szerződések kötelező erejének megmagyarázása. A nemzetközi jog forrástanának némely polgári nemzetközi jogász³ részéről is szorgalmazott kritikai felülvizsgálása további fontos feladat. A nagyhatalmak részéről kötött nemzetközi szerződésekben kifejezésre jutó gyakorlaton kívül nekünk különösen a Magyar Népköztársaság részéről követett gyakorlatot kell tanulmányoznunk. Ugyanez vonatkozik az államoknak a nemzetközi szokásjog alapjaival szembeni magatartására is. Hazai bíróságaink nemzetközi jogi vonatkozású döntéseinek rendszeres feldolgozása szintén előmozdíthatja a Nemzetközi Bíróság döntései hátterének megismerését. A Nemzetközi Bíróság szabályzatának 38. cikkében említett általános jogelvek megállapításához is szükség van annak ismeretére, hogy azokat az egyes államok jogrendszerei mennyiben ismerik el. Ez az induktív módszernek az eddiginél sokkal kiadósabb alkalmazását jelenti a nemzetközi jogtudományban különösen uralkodó deduktív és dogmatikus módszer helyett, amely oda vezetett, hogy gyakran jogszabályként tüntetnek fel olyan elveket, amelyek csak az illető tudós deduktív

¹ V. ö. Kozsevnjykov i. m. 157. old. Kolcsanovszkij professzor megállapítva, hogy a nemzetközi jog polgári elmélete a »pacta sunt servanda« elvét a »rebus sic stantibus« tanán keresztül igyekszik összeegyeztetni, e tannal elkövetett visszaélésekről ír és néhány esetet sorol fel, amikor az imperialista államok azt a nemzetközi szerződések önkényes felbontásának igazolására használták fel, rendkívül tág értelemben magyarázza ezt az elvet. Patyomkin: Az újkori diplomácia története (1919—1939) e. művében. 848. old.

² A nemzetközi egyezmények egész természetének kérdését a szovjet nemzetközi jogi tudomány részéről megoldásra váró kérdések közé sorolta Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 56. old.

³ Igy az Angliában működő Georg Schwarzenberger: »Die induktive Methode im Völkerrecht« című tanulmányában. Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentl. Recht. 679. sk. old.

úton levont következtetései, de kellő tételesjogi alapjuk nincsen. Az említett kutatási módszer alkalmazása egyébként nemzetközi és összehasonlító jogtudományunk termékeny együttműködésére is bő lehetőséget nyújt.

IV. A nemzetközi jog primátusáról szóló elmélet és a szuverenitás tagadása a polgári nemzetközi jogtudományban odáig vezetett, hogy egyesek még a »szuverenitás« szót is ki akarják küszöbölni a nemzetközi jogi terminológiából. Így például Ross a szuverenitás koncepcióját az önkormányzat, cselekvési képesség és magatartási szabadság (liberty of conduct) koncepciójával szeretné helyettesíteni.¹ Delbez pedig szuverén államok helyett »normális« államokról ír.²

A szocialista állam azonban ragaszkodik a szuverenitás elvéhez, mivel ez erős fegyvere az imperializmus elleni harcában, amely azért folyik, hogy határain belül zavartalanul építhesse az új társadalmat, de egyben nemzetközi jellegű is, mivel azt a világ valamennyi népének önrendelkezési jogáért is vívja.³ A Nagy Októberi Forradalom a népeknek az elszakadásig és az önálló állam alkotásáig terjedő önrendelkezési jogát hirdette meg, és azt a leninizmus a függő és gyarmati elnyomott népek részére is követeli.⁴ Világtörténeti jelentőségű hatásának titka nem kis részben éppen ebben rejlik. A harc tehát a népszuverenitásért folyik,⁵ amely a szocialista államban azonos a dolgozó nép politikai szervezetének, tehát magának a szocialista államnak szuverenitásával⁶ és osztálytartalma a proletariátus diktatúrája.⁷

Mindebből következik, hogy a szocialista nemzetközi jogtudománynak a maga eszközeivel szintén védenie kell a szuverenitás elvét, megdöntenie az ezt tagadó elméleteket, rávilágítania azoknak osztálycéljaira, küzdenie az állami szuverenitás elleni konkrét támadások ellen és kielemeznie a szuverenitás szocialista tartalmát. A szuverenitás, valamint az imperialista hatalmaknak a Magyar Népköztársaság szuverenitása elleni támadásai a magyar nemzetközi jogászok legközelebbi munkaprogramjának tárgyai közé tartoznak. Ezért itt csak néhány szempontra hívjuk fel a figyelmet. Nemzetközi jogi téren a szuverenitás a szocialista jogi felfogás

¹ A Textbook of International Law. London—New York—Toronto. 1947. 44. old.

² Manuel de Droit International Public. Paris, 1948. 28. old.

³ V. ö. Zujev i. m. 42. sk. old.

⁴ Sztálin i. m. 62. old.

⁵ Zujev i. m. 516. old.

⁶ V. ö. I. D. Levin: A szuverenitás elve a szovjet- és a nemzetközi jogban. Orosz Jogi Szemle. 4. sz. 9. old.

⁷ Zujev i. m. 23. old.

szerint nem jelenti az államhatalom korlátlanágát, mert — mint Visinszkij az ENSz-ben ismételten megállapította — minden nemzetközi megegyezés bizonyos korlátozásokat kíván. »Más dolog azonban a szuverenitás korlátozása valóban közös érdekek céljából és ismét más dolog, a közös érdekekkel takarózva — a valóságban azonban egy bizonyos ország... érdekében arra törekedni — hogy korlátozzák, illetve teljesen eltöröljék a szuverenitást.«¹ A szuverenitás korlátozása tehát lehetséges, de csak a közös érdekek javára. Ez azonban már magában rejti az állami szuverenitás elvének megdöntésére irányuló azoknak az állításoknak cáfolatát, hogy a szuverenitás összeegyeztethetetlen a nemzetközi joggal és hogy a »szuverenitás ára a háború.« A szuverenitásnak a közös érdekek céljából való korlátozása lehetővé teszi az államok háborúviselési jogának (ius ad bellum) korlátozását is, amint azt az első világháború óta létrejött nemzetközi szerződések egész sora, közöttük az ENSz Alapokmánya is mutatja. Nem a szuverenitás, hanem éppen ellenkezőleg más államok szuverenitásának megsértése és a szerződések tiszteletben nem tartása vezet háborúra. A fenti tételből másrésről az is következik, hogy megengedhetetlen a szuverenitásnak oly korlátozása, amely nem közös érdekből történik, hanem az állam jogos érdekeinek megsértésével. E jogos érdekek megsértése az állammal szemben gyakorolt jogellenes kényszer, tehát oly kényszer alkalmazásával is történhetik, amelyet a nemzetközi jog valamely szabályának, így különösen az agressziót tiltó szerződések, vagy a beavatkozás tilalmának megsértésével alkalmaztak ellene. Hogy ezzel a »coactus tamen voluit« sokat hangoztatott elve megdőlé, vagy csak érteleme módosul Grotiusnak a »contra datem fidem«, azaz jogellenesen gyakorolt kényszer megengedhetetlenségéről szóló tanának megfelelően, olyan kérdés, amely gondos tanulmányozást és bővebb kifejtést igényel.

Visinszkij meghatározása szerint a szuverenitás »az adott államhatalom mind belső, mind külső függetlenségének állapotát jelenti minden más hatalommal szemben.«² Egy más államtól való nemcsak jogi, hanem a szabad akaratelhatározás lehetőségét kizáró tényleges függés esetében is valamely ország szuverén államnak nem tekinthető. Itt különösen fel kell hívni a figyelmet Lenin ama tanítására, hogy vannak olyan országok, amelyek politikailag, formailag önállóak, a valóságban azonban a pénzügyi és diplomáciai függőség hálói fonják be azokat. Példaként egyrésről a félgyarmati

¹ Visinszkij beszéde az ENSz Közgyűlése politikai bizottságának 1951. november 24-én tartott ülésében. Szabad Nép. 1951. november 27-én.

² A. J. Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 98. old.

országokat említi, másrésztől pedig az annakidején Londontól függő Argentínát. Majd Portugáliáról is szól, mint olyan államról, amely a pénzügyi és diplomáciai függésnek a politikai függetlenség fenntartásával összeegyeztetett formáját mutatja : önálló, szuverén állam, de valójában angol protektorátus alatt áll.¹ *Sztálin* a II. Internacionálénak a nemzetköziségi kérdésben elfoglalt álláspontját bírálva, arról ír, hogy a II. Internacionálé a nem teljesjogú népeknek csak ama köre iránt érdeklődött, amelyek Európában éltek. Ezek között *Sztálin* a magyarokat is említi.² A félgyarmati országok és a nem teljesjogú népek, a politikailag és formailag független, de diplomáciai vagy gazdasági függésben lévő országok fogalmának beható jogi elemzése még hiányzik. A polgári nemzetközi jogászoknak az államkapcsolatokról és a helytelenül »félszuveréneknek« nevezett államokról szóló fejtegetései egymásnak annyira ellentmondók, hogy a szóbanlévő alakulatoknak az ő kategóriáikba való besorolása lehetetlen. A nem szuverén országok jogászai osztályozását és az államkapcsolatok új tanának kidolgozását ezért a szocialista jogtudománynak kell elvégeznie. Itt utalnunk kell Visinszkij ama megállapítására is, amely szerint az államok megfosztása minden lehetőségtől, hogy gazdasági életüket irányítsák, az alapvető állami szuverenitástól való megfosztásukat jelenti.³ Ez a tétel alapos kifejtést érdemel, annál is inkább, mivel egy szovjet jogtudós véleménye szerint a gazdasági függetlenségnek a szuverenitás ismérveként való elfogadása esetében félkezes ujjain is meg tudjuk számlálni a szuverén államokat, mert a kapitalista berendezkedés mellett az államok túlnyomó többsége gazdaságilag két-három hatalomtól függ.⁴ A szóbanlévő vizsgálatok mindenestre hozzájárulnának a szuverenitás tartalmának mélyebb elemzéséhez és a többi között Magyarország első világháború előtti nemzetközi jogi helyzetének tisztázásához is.

Az állam függetlenségéből következik az államok egyenlőségének elve. *Sztálin* mondotta : »Minden nemzet szuverén és minden nemzet egyenlő.«⁵ A magyar kormányküldöttség 1946. évi fogadása alkalmával *Sztálin* a kis népek megbecsülését, jogaik és függetlenségük tiszteletbentartását, a belső ügyeikbe való be nem avatkozást a Szovjetunió részéről azzal okolta meg, hogy ellenkező esetben a Szovjetunió önnön ideológiájával kerülne ellentétben, önnön

¹ Lenin : Válogatott művek. I. köt. Budapest, 1948. 986 sk. old.

² *Sztálin* : A leninizmus kérdései. Budapest, 1950. 62. old.

³ Az ENSz Közgyűlésének 1949. november 23-i teljes ülésén tartott beszédében. Harc a békéért. Budapest, 1950. 65. old.

⁴ Levin i. m. 3. old.

⁵ I. V. *Sztálin* : Művei. 2. köt. Budapest, 1949. 336. old.

pártjának sorait dezorganizálná. A szocialista államok közti viszonyban az államok egyenlőségének elve ezek szerint minden vitán felül áll.¹ A Szovjetunióknak a népi demokrácia országaival, valamint ezeknek egymással kötött szerződésai a szerződő feleket egymás függetlenségének, állami szuverenitásának és a be nem avatkozás elvének tiszteletbentartására kötelezik. E szerződések nyilváníttatása és elemzése, az államok egyenlősége bennük kifejezésre jutó elvének kidomborítása és a gyakorlati életben való érvénysülésének kimutatása nemzetközi jogtudományunknak ugyanacsak legközelebb elvégzendő feladatai közé tartozik. Másrésztől ki kell mutatnunk az államok egyenlősége elvének nemcsak anyagi, hanem alaki áttörését a nyugati kapitalista államok közötti viszonyban, amint azt különösen az »Európai Tanács«-ban és az »Európai Szén- és Acélközösségben« a kisebb tagállamokat megillető szavazatoknak a nagyoknál jóval kisebb száma bizonyítja. Gondosan számon kell tartanunk és pellengérré állítanunk az imperialista államok által a népi demokrácia országainak szuverenitása, függetlensége és egyenlősége ellen intézett támadásait. Hadat kell üzennünk a nyugati nemzetközi jogtudományban meggyökeresedett, sőt még a Nemzetközi Bíróság szabályzatának 38. cikkében is kifejezésre jutó ama megkülönböztetésnek, amely a művelt (civilizált) és a nem művelt (civilizálatlan) népeket, nemzeteket és államokat jogilag szembeállítja egymással és erőteljesen hangot adni a szocialista internacionalizmusból következő annak az álláspontnak, hogy az úgynevezett színes népeknek éppen olyan joguk van az önrendelkezésre, a szuverenitásra, mint az európai nemzeteknek.

Sztálin a finn kormányküldöttség tiszteletére 1948. április 7-én rendezett díszebéden mondott beszédében úgy nyilatkozott, hogy »vannak egyenlő jogú és egyenlőtlen jogú szerződések.« A nagy és kis nemzetek egyenjogú viszonya, mondotta, fennállhat és fenn is kell, hogy álljon.² E tételek nemzetközi jogi kihatásait a szocialista nemzetközi jogászoknak tüzetes tanulmányozás tárgyává kell tenniük. Szujev szerint azok a szerződések, megállapodások és határozatok, amelyek nem a felek szuverén akaratnyilvánításából erednek, hanem »diktátum« eredményei, az erősebb fél akaratának a gyengébb félre való rákényszerítése folytán jönnek létre, nem kötik azoknak az országoknak népeit, amelyekre azokat ráerőszakolták.³ E tételből kiindulva az a kérdés tisztá-

¹ Idézi Névai László: A szuverenitásról való lemondás imperialista elmélete. Békeharc és nemzetközi jog. Budapest, 1951. 70. old.

² Idézi Szujev i. m. 519. old.

³ I. m. 519. old.

zandó, hogy mily természetűnek kell lennie annak a gazdasági vagy más jellegű kényszerítésnek, mely a szerződést érvénytelenné teszi. A helyes megoldás — úgy vélem — itt is azon múlik, hogy a kényszerítés jogellenesen történik-e. Ez is mutatja, hogy a nemzetközi szerződések tanának Visinszkij ajánlotta kidolgozása mennyire alapvető jelentőségű.

Ugyancsak az állam függetlenségéből következik a be nem avatkozás elve, amely a legitimitás szentszövetségi elve helyett a múlt század közepén általános elismerést nyert, de amelyet a gyakorlatban számtalanszor megsértettek. Miként már az előzőkből kiténik, a szocialista nemzetközi jogi felfogás különös fontosságot tulajdonít ennek az elvnek, mivel védelmet nyújt az ellen, hogy az imperialista hatalmak a szocialista államok belső ügyeibe beavatkozzanak és azok építő munkáját gátolják. Elméleti szempontból itt különösen az a kérdés merül fel, hogy — nem is szólva az »emberiesség okából« (a cause de l'humanité) címen alkalmazott és tételes jogilag — véleményem szerint — szintén megengedhetetlen intervencióról — milyen álláspontra helyezkedjünk azokkal a nemzetközi szerződésekkel szemben, amelyek a másik szerződő felet intervencióra jogositják. E tekintetben rendkívül jellemzők azok a szerződések, amelyeket az Egyesült Államok a vele szomszédos kis amerikai köztársaságok egész sorával kötött. E kérdés a nem az egyenjogúság elvé alapján kötött szerződések imént említett problémájába torkollik és azzal kapcsolatban oldandó meg. Napjainkban nem lehet eléggé hangsúlyozni valamely országban folyó polgárháborúba való beavatkozás megengedhetetlenségét, amelyet a koreai eseményekkel kapcsolatban Visinszkij az Egyesült Nemzetek Szervezetében ismételten megállapított.¹ Gyakorlati szempontból bennünket e vonatkozásban mindenek előtt azok a merényletek érintenek, amelyekkel a nyugati imperialista hatalmak a Szovjetunió és a népi demokratikus államok politikai és társadalmi rendjének megdöntésére, vagy fegyveres erővel való megváltoztatására törekszenek, ami még a burzsoa nemzetközi jogászok általános véleménye szerint is megengedhetetlen. Az Egyesült Államoknak a kölcsönös biztonságról szóló, 1951. október 10-én aláírt törvénye valóságos iskolapéldája a jogellenes intervenciónak. E törvény alapos kritikája egyike a legsürgősebben elvégzendő feladatainknak. Akár ezzel kapcsolatban, akár pedig külön monografikus tárgyalást kívánnak az imperialista

¹ Így az ENSz Közgyűlése politikai bizottságának 1950. október 2-án tartott ülésében, Rede A. J. Wyschinskis gehalten in der Sitzung des Politischen Ausschusses der UNO-Vollversammlung. Beilage zur Neuen Zeit, Nr. 41. vom 11. Oktober 1950. 14. old.

államoknak a népi demokráciák belső ügyeibe való szüntelen beavatkozásai is. A Nemzetközi Bíróság 1950. március 30-án és július 18-án kelt jogi szakvéleményeire és azoknak előzményeire, ezek között az imperialista államok követségei részéről Magyarországon szított üzemekre különleges figyelem fordítandó.

Az államok függetlenségéből és egyenlőségéből folyó elvekről szólva, még csak az állam immunitásának elvére utalunk, mely azt jelenti, hogy egy állam sem gyakorolhat joghatóságot egy másik állam ügyeiben, hacsak az önként nem veti magát alá az ő joghatóságának. (Par in parem non habet jurisdictionem.) Tekintettel arra, hogy bizonyos országok (Olaszország, Belgium) bírósági gyakorlata az állam részéről »iure gestionis« kötött jogügyletek tekintetében a külföldi állam joghatósága alóli mentességet nem ismeri el, az állam immunitása elvének helyes értelmét vissza kell állítani. Ez gyakorlati szempontból különösen azért fontos, mivel ez az elv helyes értelmezés mellett kizárja, hogy a szocialista állam külföldi vagyona, így a magánvállalatok állami tulajdonba vétele folytán ezeknek az állam tulajdonává vált vagyona, valamint az ő részéről az állami külkereskedelmi monopólium folytán külföldön kötött jogügyletek tekintetében keletkező jogviták az idegen állam joghatósága alá vonassanak. Az állami külkereskedelmi monopólium elvének egyéb fontos nemzetközi jogi kihatásai is vannak. Ilyen különösen az, hogy mi a szocialista állam külföldön működő külkereskedelmi szerveinek nemzetközi jogi helyzete, nevezetesen milyen kiváltságok és mentességek illetik meg őket. A most érintett kérdéseket nemcsak nemzetközi közjogászaink, hanem nemzetközi magánjogászaink figyelmébe is ajánljuk.

V. Az előzőkben néhány alapvető nemzetközi jogi problémát vázoltunk fel, jelentőségének megfelelő részletességgel. A nemzetközi jogtudományban lépten-nyomon élénk bukkadó vitás részletkérdéseket e dolgozat terjedelme még felsorolni sem engedi, és ezért azokból csak néhány olyan témát ragadunk ki, amelyeknek feldolgozása nálunk különösen időszerű.

Ismeretes, hogy a nyugati nagyhatalmak a múlt év őszen hivatalosan felvetették az Olaszországgal kötött 1947. évi párizsi békeszerződés revízióját és hogy a Szovjetunió, Csehszlovákia és Albánia azt a többi között ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a Magyarországgal, Bulgáriával, Romániával és Finnországgal kötött békeszerződések is hasonló módon felülvizsgáltassanak.¹ Erre tekintettel is kívánatosnak látszik a Magyarországgal kötött

¹ A szovjet kormány erre vonatkozó jegyzékének magyar szövegét közölte a Szabad Nép 1951. október 13-i számában.

békeszerződés anyagának eddig még hiányzó kimerítő tudományos feldolgozása, szocialista szemszögből való kritikája, a szükséges módosításokra vonatkozó javaslatok készítése és egyben a kapitalista szignatárius hatalmak részéről való megsértésére vonatkozó anyagnak jogászi feldolgozása.

Hiányzik még az 1948. évi belgrádi Duna-Egyezmény feldolgozása is, noha erre gyakorlati okokból is nagy szükség volna. Ez alkalmat nyújthatna a Duna nemzetközi jogi szabályozása egész történetének megírására, illetőleg az erre vonatkozó régi irodalom időszerű felülvizsgálására is, valamint annak a kimutatására, hogy a dunai hajózásnak kizárólag a parti államok között kötött szerződések útján való szabályozása elvileg mennyivel helyesebb és gyakorlatilag mennyivel előnyösebb a régi rendszernél, amely a nem-parti államoknak döntő befolyást biztosított a nagy folyamón.

Jogászi feldolgozásra várnak Magyarországnak a Szovjetunióval és a többi népi demokratikus országokkal kötött politikai, gazdasági, kulturális, jogsegély- és egyéb egyezményei. Ez a munka különösen azért nagyon fontos, mivel a szocialista államok közti viszonyban kialakult nemzetközi jogi elvek rendszerbefoglalását fogja eredményezni, különösen akkor, ha vizsgálatunk körébe a Szovjetunióval és a többi népi demokratikus országgal és ezekkel egymás között kötött valamennyi szerződését is bevonjuk.

Kiindulva az államoknak a nemzetközi forgalomhoz való alapjából, amelynek elsőrendű jelentőségét már a nemzetközi jogtudomány megalapítói felismerték és erősen kihangsúlyozták, állandóan napirenden kell tartani hazánknak a nyugati országokkal való kereskedelmét megbénító imperialista rendszabályokat, amelyek a nyugati országok kereskedőit megakadályozzák még abban is, hogy Magyarországra árukat, sőt gyógyszereket szállítsanak.

Tekintettel a diplomáciai képviselőinket bizonyos imperialista hatalmak részéről ért felháborító sérelmekre, valamint bizonyos kapitalista államok magyarországi diplomáciai képviselőinek a diplomáciai kiváltságokkal és mentességekkel űzött visszaéléseikre, igen hasznos munkát végezne az, aki a tárgyi értelemben vett követségi jog korszerű feldolgozására vállalkoznék. Az illető tudományos dolgozónak nem szabad megelégednie a kérdésre vonatkozó irodalom tanulmányozásával, hanem arra kell törekednie, hogy a gyakorlatot is feldolgozza, még pedig elsősorban a Szovjetunió részéről követett gyakorlatot, de ezenkívül az imperialista államok gyakorlatának újabb fejlődését (például az normandiai invázió előtt a Londonban akkreditált külföldi követek mozgási szabadságának korlátozását) is. Ezzel kapcsolatban a nemzetközi kon-

ferenciákra kiküldött személyek, valamint az érdekelt államok közti megállapodások alapján más állam területén szolgálatot teljesítő állami szervek nemzetközi jogi helyzetét éppen úgy meg kellene vizsgálni, mint az ENSz alkalmazottaiét. Hasonló szempontok szerint kell foglalkozni a konzulok jogi helyzetével is.

Mind elméleti, mind pedig gyakorlati okokból szükségesnek látszanék az idegen állampolgárok jogi helyzetének beható tanulmányozása a szocialista és a kapitalista államokban egyaránt. Az 1951 végén Pápa közelében leszállásra kényszerített amerikai repülők ügye újból megmutatta, hogy az imperialista államok a szocialista államok légi terébe, annak nemzetközi jogellenes megsértésével berepült és emiatt büntetőjogi felelősségre vont állampolgáraik érdekében a diplomáciai védelem jogába olyan jogosítványokat is belemagyaráztak (a külképviseleti hatóságnak a vádlottal való közvetlen érintkezése stb.) amelyeket az nem foglal magában. A szocialista állampolgár jogi helyzete terén a burzsoa nemzetközi jogi irodalomban található, bizonyos általános elvekből deduktív úton levont következtetések helyett, különösen hasznosnak találjuk az induktív módszer alkalmazását, a gyakorlatnak tanulmányozását, még pedig úgy, ahogy az a különböző vonatkozásokban (például az idegenek polgári jogképessége, szabadságjogai, politikai jogai stb. tekintetében) külön-külön kialakult.

Mivel az emberi jogok az ENSz alapokmánya és az 1947. évi békeszerződések szerint az állam valamennyi lakosát illetik meg, tehát a területén lévő külföldi állampolgárokat is, ebben az összefüggésben említjük meg az emberi jogok védelmének bennünket a Magyarországgal szemben emelt alaptalan vádak miatt is érdeklő problémáját. Ezt »Az emberi jogok mai értelme« című szép művében a szocialista jogi felfogás szempontjából Szabó Imre már megvilágította, de mivel könyvének megjelenése óta az ENSz Közgyűlése 1948. december 10-én elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát és az Európai Tanácshoz tartozó országok képviselői 1950. november 4-én Rómában e tárgyban egyezményt írtak alá, szükség van ezeknek az instrumentumoknak kritikai feldolgozására is. Ezzel szorosan összefüggő feladat az ENSz Közgyűlésében 1948. december 9-én elfogadott s a népirtás (genocidium) bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezménytervezet feldolgozása, valamint a nemzeti és nyelvi kisebbségek nemzetközi védelme terén a második világháború befejezése óta létrejött szerződéses rendelkezések megvizsgálása. A szocialista és a kapitalista államok nemzetiségi jogának újabb fejlődése elsősorban az összehasonlító alkotmányjogászokat érdekli, de a nemzetközi jogászok számára sem érdektelen, különösen abból a szem-

pontból, hogy az érdekelt államok részéről vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeknek megfelel-e.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok, közöttük a Magyar Népköztársaság alkotmányai tudvalevően a menedékjogot biztosítják azoknak a személyeknek, akiket a dolgozók érdekeinek védelméért, tudományos tevékenységükért, a nemzeti felszabadulásért, a demokratikus haladásért, vagy hasonló magasztos célokért vívott küzdelmük miatt hazájukban üldöztetés ért. A menedékjogra vonatkozó, különösen a latinamerikai államok között létrejött nemzetközi szerződéseket megvizsgálva, tanulmányozás tárgyává kell tennünk, hogy a szocialista tartalmú menedékjog miképpen tehető az általános nemzetközi jog intézményévé.

Magyarországnak az a követelése, hogy az ENSz-be felvétessék, mindaddig nem teljesülvén, minden alkalmat meg kell ragadnunk annak kimutatására, hogy az Egyesült Államok és Nagybritannia a potsdami megállapodásokban (a berlini hármas értekezlet jegyzőkönyvének X. része) és a párizsi békeszerződés bevezetésében vállalt kötelezettségüket megsértik, amidőn a vétőjog gyakorlásával lehetetlenné teszik hazánk felvételét az ENSz-be. Kritikában kell továbbá részesítenünk a Nemzetközi Bíróság 1948. május 8-án kelt jogi szakvéleményét, amelyet egyébként a Bíróság csak 1 szavazattöbbséggel hozott, amelynek indokolása ellen a többséggel szavazó 2 bíró is különvéleményt nyújtott be, s amely a szovjet állásponttal szemben az Alapokmány 4. cikkének 1. bekezdését, annak betűjével és szellemével ellentétben, úgy értelmezte, hogy valamely állam felvétele melletti igenlő szavazat nem köthető ahhoz a feltételhez, hogy ugyanakkor egy vagy több más állam is felvétessék a Szervezetbe.

Mivel az ENSz az államok nagy részét foglalja magában, működésének kritikus figyelemmel kísérése a magyar nemzetközi jogtudományak is elsődüld feladata. Az ENSz azonban fokozatosan eltávolodott eredeti célkitűzéseitől. Mint egyik megalapítója, *Sztálin* megállapította, »az Egyesült Nemzetek Szervezete, amelyet úgy alakítottak meg, mint a béke megőrzésének bástyáját, a háború eszközévé, új világháború kirobbantásának eszközévé válik.«¹ Eredeti magasztos hivatását csak akkor teljesítheti, ha visszatér az Alapokmányban lefektetett alapjaira.

Az Alapokmány legfontosabb rendelkezései közé tartozik a 24. cikk, amely a béke és biztonság fenntartásáért a felelősséget

¹ A Pravda munkatársával 1951. októberében folytatott beszélgetésben. Szabad Nép. 1951. október 7.

elsősorban a Biztonsági Tanácsra ruházta, valamint a 39. cikk, amely szerint a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását kizárólag a Biztonsági Tanács állapítja meg. A Közgyűlés a 11. cikk 2. bekezdése szerint minden olyan kérdést, amely a nemzetközi béke és biztonság fenntartására vonatkozik és amelyet az ENSz valamelyik tagja vagy a Biztonsági Tanács, vagy olyan állam terjeszt eléje, amely az ENSz-nek nem tagja, megvitathat és az érdekelt államnak vagy államoknak, vagy a Biztonsági Tanácsnak, vagy mindkettőnek javaslatokat tehet, a 3. bekezdés szerint pedig a Biztonsági Tanács figyelmét felhívhatja olyan helyzetekre, amelyek a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésére vezethetnek, de e hatásköre a 4. bekezdés szerint nem korlátozhatja a 10. cikkben meghatározott általános működési teret, tehát csak javaslatokat tehet, ellenben minden olyan kérdést, amelyben cselekvésre van szükség, a 11. cikk 2. bekezdése értelmében a Biztonsági Tanács elé kell terjesztenie. Ezt annál erősebben kell hangsúlyozni, mivel az Alapokmány e rendelkezéseinek megsértésével a Közgyűlés 1947. november 13-án hozott határozata a Biztonsági Tanács hatáskörének egy részét az Ülésszak-közi Bizottságra ruházta, az 1950. november 3-án kelt határozatok pedig a Biztonsági Tanács hatáskörét a Közgyűlés javára még sokkal messzebbmenően gyengítették, és bizonyos feltételek mellett a Közgyűlésnek lehetővé tették még azt is, hogy az agressziót megállapítsa. Ez vezetett azután a Közgyűlésnek ama — mint *Sztálin* nevezte — szégyenletes határozatához,¹ amely Kínát agresszornak nyilvánította és még inkább elmérgesítette a világ két tábora közti ellentéteket, valamint a távolkeleti helyzetet.

Tekintettel arra, hogy az Alapokmány értelmében az ENSz politikai szempontból legfontosabb szerve a Biztonsági Tanács, az Alapokmánynak eljárási tekintetben sarkköve a 27. cikk, amely szerint a Biztonsági Tanács érdemi ügyekben érvényes határozatot csak 7 olyan szavazattal hozhat, amelyben az 5 állandó tag, azaz a nagyhatalmak szavazata is bennefoglaltatik. A nagyhatalmak egyhangúsága elvének minden megsértését az ENSz jogi alapjai megrendítésének kell tekintenünk. Nem ismerhetjük el tehát érvényesnek a Biztonsági Tanácsnak a Szovjetunió képviselőjének távollétében és annak tiltakozása ellenére 1950. június 25-én és 27-én, valamint július 7-én hozott határozatait, amelyek az Észak-Korea elleni háborút elindították. Ki kell mutatnunk, hogy sem

¹ A Pravda munkatársával 1951 februárjában folytatott beszélgetésben. Szabad Nép. 1951. február 18.

a 28., sem pedig a 108. cikk nem igazolja azt az állítást, hogy a 27. cikk csak a Biztonsági Tanács ülésén jelenlévő állandó tagok egyhangúságát követeli meg. Bizonyítanunk kell, hogy az Alapokmány folyamatos megsértését jelenti és a Biztonsági Tanács a Kínai Népköztársaság megalakulása óta hozott minden határozatának érvényességét kétségessé teszi az, hogy a Kínai Népköztársaság képviselője helyett a Csang-Kai-Sek klikk egyik embere vesz részt a Biztonsági Tanács ülésein. Ezzel kapcsolatban ki kell fejtünk, hogy a nagyhatalmak egyhangúságának elve nem ellenkezik az ENSz tagállamainak egyenlőségével, mivel azok mind önként léptek be az ENSz-be és írták alá az Alapokmányt, illetőleg csatlakoztak hozzá és ezzel maguk ismerték el azt, hogy a béke és biztonság fenntartásáért elsősorban felelős nagyhatalmak a kisebb tagállamok köréből kikerülő nem állandó tagok szavazatainak többségével nem kényszeríthetők olyan akciókra, amelyeknek terhét elsősorban nekik kellene viselniük.

Különösen fontos annak jogászi bizonyítása, hogy az Északatlanti Szövetség nem egyeztethető össze az Alapokmánnyal, mivel sem az 52. cikknek megfelelő regionális szervezet, sem pedig az önvédelemnek az 51. cikkben elismert jogával nem igazolható, hanem a Szovjetunió és a népi demokrácia államai ellen irányuló katonai szövetség. Ez vonatkozik a Nyugateurópai Szövetségre, valamint az Amerikai Államok Szervezetére is, amelyek szintén túlmennek az Egyesült Nemzetek Szervezetén, azzal konkurráló működést fejtenek ki, és ennek folytán annak aláaknázását jelentik. Általában küzdenünk kell az Alapokmány minden megsértése, mint például az ellen, hogy Németország problémája a 107. cikk és a potsdami megállapodások ellenére a Külügyminiszterek Tanácsa helyett az ENSz hatáskörébe vonassék, valamint az ellen is, hogy az Alapokmány bizonyos rendelkezéseit mindezideig nem hajtották végre, így például a 28. cikk 2. bekezdését, amely arról szól, hogy a Biztonsági Tanács meghatározott időközönként olyan üléseket tartson, amelyeken a tagállamok kívánságukra kormányuk egy tagja vagy más, külön e célra kijelölt képviselő által képviseltesék magukat.

Mindezekén túl elméleti szempontból beható tanulmányozás tárgyává kell tennünk azt a kérdést, hogy az ENSz Közgyűlése és különböző tanácsai határozatainak mi a jogi természete, kötelezik-e azokat az államokat is, amelyek ellenük szavaztak¹ és a nemzetközi

¹Visinszkij az ENSz Közgyűlése politikai bizottságának 1951. december 18-án tartott ülésében elhangzott beszéde szerint nem minden határozatnak van erkölcsi, politikai és jogi ereje. A Szovjetunió több határozat ellen azért szavazott, mert kétségbe vonta, hogy azok a béke és a nemzet-

jog forrásainak tekinthetők-e, ha igen, milyen rangú jogforrásoknak.¹

Magyarország ugyan nem tagja az ENSZ-nek, de azzá válhatik és az ENSZ működése az ő helyzetére is kihat. Ezért az ENSZ minden szervének minden határozatát a magyar nemzetközi jogászoknak is gondosan tanulmányozniok kell. Ugyanez természetesen az ENSZ-vel kapcsolatba hozott különleges szervek határozataira és még inkább a Nemzetközi Bíróság ítéleteire és jogi szakvéleményeire is vonatkozik. Az előbbi szervezetek alapító okmányainak kritikai feldolgozása, működésük bírálata és Magyarország, valamint a többi szocialista állam legtöbbjüktől való tartózkodásának igazolása ugyancsak fontos feladataink közé tartozik.

VI. Az ENSZ Alapokmányának I. cikke a Szervezet céljai közül első helyen a nemzetközi béke és biztonság fenntartását emeli ki. Ez a legfontosabb célja a szocialista állam külpolitikájának is és ezért küzd az emberek százmillióit átfogó béketábor. A szocialista államok élén járó Szovjetunió törvényhozásának legelső aktusa a békéről szóló dekrétum volt és a Szovjetunió azóta is szüntelenül a béke fenntartásáért harcol. E harc indoka különösen az, hogy a háború megakadályozza a békés szocialista állam és társadalom kiépítését; ő maga semmiféle új terület megszerzésére nem törekszik, mivel ez alapelveibe ütköznék, a háborúban tehát nincs mit nyernie és a háború a legtöbb áldozatot a dolgozókra rója, akik érdekeinek ő az őrzője.² Ebben a küzdelemben a Szovjetunió mellett állnak a többi szocialista államok, valamint a béke-mozgalomban részvevő emberek százmilliói. Ez a hatalmas mozgalom az egész világra kiterjed és abban az imperialista országok állampolgárainak nem jelentéktelen része is részt vesz, párt- és vallási különbség nélkül, az imperialista kormányok minden fenyegetése és üldözése ellenére. E mozgalom a polgári pacifista mozgalomtól abban különbözik, hogy a háborút nemcsak szóval veti el, hanem szilárd elhatározása, hogy a háborús uszítók ellen tettekkel

közi biztonság javát szolgálják. Mi itt — mondotta — nemzetközi ügyekben döntünk, amelyekben nem lehet egy államot arra kényszeríteni, hogy olyasmit tegyen, amit ellenez. A Közgyűlés szuverén államokból áll, függetlenül attól, hogy egyesek nem a saját útjukon haladnak. Szabad Nép. 1951. december 20.

¹ Krülov szerint az ENSZ szerveinek határozatai fontos forrásai a nemzetközi jognak, feltéve, hogy elismerik azokat és átmentek a gyakorlatba. I. m. 17. sk. old.

² V. ö. Litvinov: A Szovjetunió külpolitikája. Idézi Zujev i. m. 21. old.

küzdjön és ártalmas terveiket és szándékaikat megghiúsítsa,¹ továbbá olyan óriási tömegeket mozgósított meg, amelyeknek követeléseivel a burzsoa kormányoknak komolyan számolniuk kell. A világtörténelem legnagyobb tömegmozgalma, de egyben szervezett mozgalom is. Legfőbb szerve az 1951-ben megalakult Béke-Világtanács, amelynek határozatait a leg gondosabban kell tanulmányoznunk és dolgozatainkban felhasználnunk. Jogi jelentőségük igen nagy. Mindenekelőtt azért, mivel bennük százmillióknak az az elszánt akarata fejeződik ki, hogy a békét fenn kell tartani, és ez az államokat, mint a nemzetközi jogot alkotó tényezőket előbbutóbb arra fogja kényszeríteni, hogy megfelelő nemzetközi jogszabályokat alkossanak, megfelelő nemzetközi szerződéseket kössenek. E határozatokat a föld jelentékeny részét kitevő szocialista államok, közöttük két nagyhatalom, máris magukévá teszik és a Szovjetunió az ENSz elé viszi. Ily módon azok egy részének, például a háborús propaganda megtiltását követelő varsói határozatoknak tartalmát a szocialista államok törvényei máris megvalósították, másik részük pedig az ENSz Közgyűlése és a nagyhatalmak külügyminiszterhelyettesi konferenciája tárgyalásainak anyagává vált. A jövő fejlődés irányára mutatnak és mint haladó eszmék forrásai »rendkívüli fontosságúak a nemzetközi jog demokratikus elveinek további haladó irányú mozgalma számára.«² Még nem tételes nemzetközi jogszabályok, de azokká kell, hogy váljanak.

Szaktárgyának természete hozza magával, hogy a jó nemzetközi jogász nagy távlatokat és hosszú történelmi korszakokat fog át tekintetével. Ezért mindig a jövőbe néz és nem tartozik ama néma nép közé, amely Dante Poklának huszadik énekében hátrafelé megyen útján, mert nem adatott meg neki az a képesség, hogy előrelásson. Örömmel teljesítjük tehát a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusának azt a határozatát, amely kötelességünkké teszi, hogy fokozzuk a békéért folyó küzdelmet. Tudatában vagyunk annak, hogy a békét megvédeni a százmillió békeszerető tömegek fogják, amelyeknek mi csak parányi részei vagyunk, de a békéért folyó küzdelmet akként kell előmozdítanunk, hogy szakismereteinket annak rendelkezésére bocsátjuk, felhívjuk a figyelmet a békének a nemzetközi jog megsértésével, vagy annak örve alatt történő minden veszélyeztetésére és arra törekszünk, hogy a nemzetközi jognak a háború megelőzésére és a béke megőrzésére szolgáló eszközeit felhasználjuk, tökéletesítsük vagy ilyenek teremtését előmozdítsuk.

¹ G. M. Malenkov, 1949. november 5-i ünnepi beszédét idézi a Neue Justiz 5. évf. 6. sz. 219. old.

² Kozsevnjykov a 28. jegyzetben i. m. 9. old.

A békéért folyó küzdelemnek előterében jelenleg különösen a következő szovjet javaslatok állanak:¹

1. Az atomfegyver használatának és gyártásának megtiltása s e tilalom megtartásának szigorú nemzetközi ellenőrzés alá helyezése. E vonatkozásban megvizsgálandó, hogy a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló 1899. évi II. és 1907. évi IV. hágai egyezmény 23. cikkének e) pontja, amely a szükségtelen szenvedéseket okozó fegyverek alkalmazását tiltja, nem foglalja máris magában a főleg békés lakosságra halált és szörnyű szenvedéseket zúdító atomfegyver alkalmazásának tilalmát.² Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a leghatározottabban ne követeljük az atomfegyver használatát és annak előállítását kifejezetten megtiltó nemzetközi egyezmény kötését és a Béke-Világtanács berlini határozata, valamint a Szovjetunió az ENSz Közgyűlésének V. ülészaka elé terjesztett javaslata értelmében az atomfegyvert elsőnek bevető kormány háborús bűnössé nyilvánítását. E problémának helyes megvilágítása végett gondosan össze kell hasonlítanunk a Szovjetunióknak az atomfegyver használatának és előállításának törvényen kívül helyezése céljából előterjesztett javaslatait és az Egyesült Államoknak a Baruch-Acheson-Lilienthal-tervben kifejezésre jutó atompolitikáját.

2. A nagyhatalmak fegyverkezésének záros határidőn belül egyharmadával csökkentése. E téren össze kellene gyűjteni a leszerelésre, illetőleg a fegyverkezések csökkentésére irányuló különböző kísérleteket az első hágai békekonferenciától a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 8. és 9. cikkein, valamint a genfi leszerelési értekezleten át napjainkig, és kimutatni, hogy gyakorlati szempontból egyedül a nagyhatalmak fegyverkezésének csökkentése fontos.

3. Ellenőrző szerv létesítése a Biztonsági Tanács keretein belül, állandó, de az államok belső ügyeibe való beavatkozás jogát magában nem foglaló ellenőrzési hatáskörrel. E javaslat indokolása egyszerű: az Alapokmány 24. cikke és a be nem avatkozásnak a 2. cikk 7. bekezdésében is kifejezett tilalma.

4. A nagyhatalmak között békeegyezmény kötése, amelyhez a többi állam is csatlakozhassék. A magyar nemzet teljes egészében magáévá tette a Béke-Világtanács berlini határozatának erre

¹ V. ö. az ENSz Közgyűlése politikai bizottságának 1952. január 12-én tartott ülésében Visinszkij részéről előterjesztett javaslatokat. Szabad Nép. 1952. január 15.

² V. ö. Alexander N. Sack: Atomic, Biological, Chemical Warfare in International Law. Le Droit au Service de la Paix. 1950. évf. 1. (2) szám. 19. és 22. old.

irányuló törekvését. E vonatkozásban meg kell vizsgálni a nagyhatalmak együttműködésének történeti fejlődését, ennek mai lehetőségét és feltételeit, valamint azt is, hogy a megkötendő békeegyezménynek minő tartalma biztosíthatja a tartós béke megteremtését.

A Szovjetunióknak az ENSz VI. ülészakájában a béke megvédése érdekében előterjesztett javaslatai közül kettő konkrét tényállásokra vonatkozik: az Északatlanti Szövetségben való részvétel az ENSz-tagsággal való összeférhetlenségének kimondására és a koreai hadműveletek megszüntetésének módjára. Az Északatlanti Paktum és az ENSz Alapokmánya közti kollízió tanulmányozásának szükségességére már fentebb felhívtuk a figyelmet. Az ENSz leple alatt megindított koreai háború tanulságainak feldolgozása külön feladat, amely az Alapokmány sorozatos megsértésén kívül a Korea ellen közel egy fél évszázadon át megismétlődő jogellenes intervenciók, a polgárháború, az önkéntesek részvétele, a hadviselés nemzetközi jogellenes módjai kérdésének megvizsgálására is bő alkalmat nyújt.

A háború megelőzésének 1—4. pontokban ismertetett eszközein kívül továbbra is napirenden kell tartanunk az agresszió, a háborús propaganda, valamint a béke ellen irányuló bűncselekmények problémáját. A Szovjetunióknak 1933-ban Londonban az államok egész sorával az agresszió meghatározása tárgyában kötött egyezményeiből kiindulva meg kell vizsgálnunk, hogy az ezekben adott definíció nem követel-e időserű kiegészítést különösen az atomfegyver, a hidrogénbomba, a távolból irányított rakétalövedékek és más új fegyverek megjelenésére tekintettel. Tanulmányozás tárgyává teendő az is, hogy az ENSz Alapokmánya értelmében mi a »bellum illicitum« és vajjon a polgárháború is idetartozik-e? Az utóbbi kérdésnél különösen szem előtt kell tartanunk *Sztálin*nak az igazságos és igazságtalan háborúról szóló tanítását.¹

Meg kell állapítanunk, hogy az ENSz Közgyűlésének a háborús uszítás ellen irányuló 1947. november 3-i határozata csupán a szocialista államoknál talált termékeny talajra, amelyeknek a háborús propagandát büntetőjogi szankció alá helyező törvényei között egyike a legelsőeknek a magyar 1950: V. tv. Ezzel azonban nem szabad beérnünk, hanem az ENSz határozottabb állásfoglalását és olyan nemzetközi egyezmény kötését kell szorgalmaznunk, amely az államok minél szélesebb körére kiterjedően hasonló bün-

¹ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam. Budapest, 1950. 205. old.

tetőjogi szankciók létesítésére kötelezze az aláíró államokat. E vonatkozásban az adott körülmények között különös figyelmet kell fordítani a rádió útján űzött háborús propagandára, a »hideg háborúnak« erre a talán legvisszataszítóbb kísérőjelenségére. A nemzetközi szokásjognak, sőt ismert amerikai nemzetközi jogászoknak ebből levont következtetései alapján is bizonyítanunk kell, hogy arra a kérdésre, vajjon az »Amerika hangja« olyan természetű anyagot tartalmaz-e, amely elvben az Egyesült Államok nemzetközi jogi felelősségét váltja ki a Szovjetunióval és a népi demokratikus államokkal szemben,¹ igenlő választ kell adnunk.

A háborús, valamint a béke és az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények közül a béke elleni bűncselekmények büntetőjogi szankció alá helyezése a háború megelőzésének és a béke fenntartásának egyik eszköze lehet, mivel az az eshetőség, hogy a háborút kirobbantó államférfiak és tábornokok bitófára kerülhetnek, e bűncselekmény elkövetésétől visszatartó indíték lehet. A nürnbergi bíróság szabályzatában és ítéletében foglalt és az ENSz Közgyűlésében egyhangúlag megerősített elveket nemzetközi szokásjogi szabályoknak ismerve el, tüzetesen elemeznünk kell e cselekmények tényálladékát. Teljes mértékben magunkévá kell tennünk Trajnyin ama felfogását, hogy büntetőjogi felelősségre csak egyes személyek vonhatók, nem pedig államok. Elméleti szempontból itt különösen az a kérdés merül fel, hogy a béke, valamint az emberiség elleni és a háborús bűncselekmények elkövetőinek a nemzetközi jog alapján való felelősségrevonása azt jelenti-e, hogy azok a nemzetközi jog kötelezett alanyaivá válnak, vagy pedig a felelősségrevonás másként, például mint az államokat terhelő köteletség teljesítése is felfogható. Gondos tanulmányozást igényel az is, hogy egy e tárgyban kötendő nemzetközi egyezmény csak általános elveket mondjon-e ki, vagy pedig a részletekre kiterjedő rendelkezéseket is tartalmazzon.

Eddigélé még senki sem foglalkozott mélyebben azzal a problémával, hogy az annexió megengedhetlenségének erősebb hangsúlyozása nem szolgálhat-e már önmagában a támadó háború megelőzésének eszközüvé. A békéről szóló szovjet dekrétum ebből a szempontból is világtörténeti jelentőségű, mivel az annexió minden fajtáját megengedhetetlennek minősítette és egyben az annexió következő klasszikus meghatározását adta: »A kis, gyenge népek hozzácsatolása nagy vagy erős államhoz anélkül, hogy az előbbi világosan és önként kifejezésre juttatta volna beleegyezését

¹ John B. Whitton: Cold War Propaganda. American Journal of International Law. 45. köt. 1. sz. 153. old.

és azt, hogy az egyesülést a maga részéről is kívánja.« A leghatározottabban el kell azért vetnünk a polgári nemzetközi jogtudományban ma is megnyilvánuló azt a nézetet, hogy a debellációt követő annexió az illető terület jogszerű megszerzését eredményezi a bekebelező állam részéről akkor is, ha ebbe az érdekelt lakosság¹ kifejezetten nem egyezik bele, azt a maga részéről nem kívánja. Az említett nézet helytelensége már a népek önrendelkezési jogának elvéből következik. *Lenin* tanítása szerint »az annexió a nemzet önrendelkezésének megsértése, az állam határainak a lakosság akarata ellenére történő megállapítása.« A két világháború közti időszakban a Stimson-doktrina és a Nemzetek Szövetsége Közgyűlésének határozatai, valamint az amerikai államok közti szerződések az erőszak alkalmazásának következményeképpen történő bekebelezést kifejezetten jogellenesnek nyilvánították és megtiltották annak elismerését, de már Abesszínia bekebelezésének Nagybritannia részéről való elismerésekor kitűnt, hogy ez az elv csupán írott malaszt maradt. Ha ellenben semmi kétség nem merülhetne fel arra nézve, hogy egy állam erőszakos hódítását a többi állam nem fogja elismerni és az el nem ismerésnek gyakorlati következményeit is kész levonni, úgy a valamely terület megszerzése végett indított háború az illető állam számára is elvesztenié értelmét. Bizonyos, hogy az agressziós háború megtiltása implicite magában foglalja az agresszió eredményeként bekövetkező annexió tilalmát is. Minden kétség eloszlatása végett azonban mégis célszerű lenne az agresszió tilalmát az annexió el nem ismerésének szankciójával kifejezetten megerősítenie.

A nemzetközi viszályok békés elintézésére szolgáló hagyományos módszerek (közvetítés, jószolgáltatok, békéltető és vizsgáló bizottságok, nemzetközi bíraskodás), valamint az ENSz Alapokmányának VI. fejezete (Viszályok békés rendezése) alapján tett intézkedések, amelyek lényegileg voltaképpen közvetítés vagy jószolgáltat jellegével bírnak, kevésbbé a nagyhatalmak közti, mint inkább a lokális konfliktusok esetében ma is hasznosak lehetnek és ezekkel az intézményekkel szemben elvileg pozitív álláspontra kell helyezkednünk.

¹ A legújabb kézikönyvek közül a kelsenista Paul Guggenheim: *Lehrbuch des Völkerrechts* (Basel, 1947—1951) című műve szerint területszerzést eredményez, ha »egy régi vagy új állam illetékességét egy eddig fennálló állam egész területére kiterjeszti és ezen az egyesülés (Fusion) mellett a bekebelezést (Einverleibung) is érti. (403. old.) Ross a hódítást (conquest) megengedi, feltéve, hogy az ellenség ellenállását már megtörték. (I. m. 145. old.) Delbez úgy próbálja egy legyőzött ország annektálását jogilag igazolni, hogy a legyőzött állam teljesen megsemmisülvén, területe uratlanná válik. (I. m. 139. old.)

Abból, hogy figyelmünket a béke fenntartására kell összpontosítanunk, nem következik, mintha a háborúviselés módjára vonatkozó nemzetközi jogszabályok (*ius in bello*) tiszteletben tartását és tökéletesítését elhanyagolnunk szabad volna. Ez ugyanis oda vezetne, hogy az önvédelmi háborút viselő államok katonái és polgári lakosai teljesen ki lennének szolgáltatva az agresszor kegyetlen hadviselési módszereinek. Nem szabad tehát arra a pesszimista álláspontra helyezkedni, hogy »a törvénynélküli háború elkerülhetetlen.«¹ Bizonyos, hogy a hágai egyezmények egy fél évszázaddal ezelőtt keletkeztek, két szörnyű világháború válasz t el bennünket a megalkotásuktól és azokat imperialista államok kötötték, tehát nagy részben már elavultak. Ezért szükség van a szárazföldi és a tengeri háború, valamint az eddig teljesen szabályozatlan légi háború korszerű szabályozására. Hogy a nemzetközi jog és tudománya e téren mennyire az élet mögött kullog, eléggé kitűnik abból, hogy még az első világháború során a háborúviselés szabályai tekintetében követett gyakorlat is csak hiányosan van feldolgozva, a második világháborúról nem is szólva. Oly javaslatok készítése, amelyek az új szabályozás alapjául szolgálhatnának, ily körülmények között még sok előtanulmányt tesz szükségessé. Ámde éppen a feladat nagyságának és nehézségének kell serkentőleg hatnia a szocialista nemzetközi jogászra. Elméleti téren megoldandó probléma például a háború nemzetközi jogi fogalma és elhatárolása a fegyveres represszáliától, fegyveres intervenciótól és a »békés« tengerzártól, ha ez egyáltalán lehetséges, és nem helyesebb ennek a három fogalomnak teljes kiküszöbölése a terminológiából és a háborúval való azonosítása. Megvizsgálandók továbbá azok a — véleményem szerint helyt nem álló magyarázatok — amelyek szerint a Nemzetek Szövetsége és az ENSz óta a semlegesség, mint jogintézmény megszűnt és a kérdés negatív megválaszolása esetében, hogy a magát »nem hadviselő országnak« nyilvánító állam mentesül-e a semleges államok kötelességei alól.

Gyakorlati szempontból különösen a következő kérdésekre hívjuk fel a figyelmet. Az agressziót meghatározó szovjet szerződések óta a hadüzenetnek, vagy ultimátumnak a hágai egyezményekben még erősen kihangsúlyozott kötelessége fennáll-e még, vagy nem jelent-e már önmagában véve agressziót? Az atomfegyveren és más tömegpusztító fegyvereken kívül milyen fegyverek és harciz eszközök megtiltásával kell kiegészíteni a hágai

¹ Ily értelemben ír Charles G. Fenwick: *International Law*. 3. kiadás. New York, 1948. Id. Kunz i. m. 43. old.

egyezményeknek idevonatkozó tilalmait? E vonatkozásban, tekintettel a baktériumfegyvernek koreai és kínai alkalmazására, különösen a baktériumháborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályok érdemelnek nagy figyelmet. Hogy az Egyesült Államok a mérges és fojtó gázokon kívül a baktériumfegyvert is nemzetközi jogi tilalom alá helyező 1925. évi genfi jegyzőkönyvet nem ratifikálta, még távolról sem jelenti azt, mintha e hatalmat az ily tilalmat magukban foglaló egyéb nemzetközi jogszabályok sem köteleznék. Mint az 1899. évi II. és az 1907. évi IV. számú hágai egyezmények részesét az USA-t is kötelezi az egyezményekhez csatolt szabályzat 23. cikkének e) pontja, amely a szükségtelen szenvedéseket okozó fegyverek alkalmazását tiltja. A baktériumfegyver, amely nem is annyira a katonák, mint inkább a polgári személyek egészséges élete ellen irányul, nyilván olyan fegyver, mely még a hádviselés céljaival sem menthető szükségtelen szenvedéseket okoz. Megvizsgálandó az a kérdés is, hogy a távolból irányított rakétalövedék és hidrogénbomba alkalmazásának megtiltása tekintetében mi a jogi helyzet, de lége lata és de lege ferenda.

Tekintettel a modern háború terjedelmére, szabad-e a katonák és a polgári lakosok, és tekintettel a világ egy jelentékeny részének szocialista gazdasági rendjére, szabad-e az államok és az egyes személyek vagyona között oly élesen különböztetni, mint azt a hágai egyezmények tették? Magyar nyelvű feldolgozásra várnak a hadifoglyokra, a beteg és sebesült katonákra, a polgári személyek védelmére vonatkozó 1949. évi genfi egyezmények és a légi bombázásra vonatkozó 1923. évi hágai szabályok. Mivel e szabályok semmiféle szerződés tartalmává nem váltak, állást kell foglalni abban a kérdésben is, hogy az 1899. évi II. és az 1907. évi IV. hágai egyezményeknek a lakott helységek bombázását tiltó 25. cikkei nem alkalmazandók-e a légi bombázásra is. A tengeri háborúval kapcsolatban felmerülő sok vitás problémára (tengeralattjáró hajók, tengeri hadi övezetek, navicert, folytatlagos út stb., stb.) itt egyszerűen utalunk. Gondosan figyelemmel kell azonban kísérnünk és tanulmányoznunk a háborús, valamint az emberiség ellen irányuló bűncselekmények kérdésének fejlődését. Háborús bűncselekmények csak háborúban követhetők el, az emberiség elleni bűncselekményeket is rendszerint háború idején követik el, míg a béke elleni bűncselekmény a háború előidézéséből áll. Ez utóbbi ugyan a nemzetközi jogtudomány rendszerének más helyén tárgyalandó, mint a másik két bűncselekmény, de mivel valamennyit csak természetes személyek követhetik el, mégis szorosan összefüggnek. Ezért az, amit fentebb a béke elleni bűncselekményekről mondtunk, a háború és az emberiség elleni bűncselekményekre

is áll. Ezeknek a cselekményeknek a legszigorúbb büntetőjogi szankció alá helyezése a hadviselő államok katonáit, tisztjeit és más hivatalos közegeit visszatarthatja a hadviselés embertelen módszereitől és ezért ilyen tárgyú nemzetközi egyezmények tudományos előkészítésére a béke fenntartása érdekében is szükség van.

Végighaladva a nemzetközi jog anyagán, kiemeltük azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyeknek megoldására a magyar nemzetközi jogtudománynak törekednie kell. Teljes tudatában vagyunk annak, hogy a felvázolt problematika távolról sem teljes, de még így is igen nagy munkaprogramot ölel fel. Megvalósítására közösségi munkára van szükség, ami viszont megfelelő megszervezést igényel. A rendelkezésünkre álló terjedelem nem engedi meg, hogy erről most írjunk, de talán legközelebb lehetőség nyílik erre is. Ezért egyelőre csak annyit, hogy a megbeszélte problémák tudományos megoldásánál segítségünkre lesznek a szovjet jogtudósok művei, de miként a szovjet, úgy a magyar nemzetközi jogtudománynak is szólnak Visinszkij e figyelmeztetései: »Ne viselkedjünk lenézően a külföldi tudományos vívmányok elsajátításának feladatával szemben . . . De a régi társadalom tudományos gazdagságát és tudományos örökségét csak akkor sajátíthatjuk el, ha kritikusan viszonyulunk ehhez az örökséghez, különösen a társadalomtudományok az ideológia terén.«¹ A szovjet nemzetközi jogtudományon kívül tehát figyelemmel kell kísérnünk a kapitalista államok nemzetközi jogi irodalmát is, még pedig azért is, hogy az imperializmus nemzetközi jogsértéseit szükség esetében annak tételeivel mutassuk ki, de ezt az irodalmat a dialektikus és történelmi materializmus, a marxizmus-leninizmus elméletével és módszerével kell átszűrni. Ugyanez vonatkozik természetesen a kapitalizmus korának magyar nemzetközi jogi irodalmára is, amelyben a haladó hagyomány kutatása a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottságának kezdeményezése folytán szintén fontos feladataink közé tartozik.

¹ A. J. Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 92. old.

Nizsalovszky Endre,
a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Megjegyzések a tulajdonjog fejlődéséhez, különös tekintettel Eörsi Gyula könyvére*

I. *Eörsi Gyula* könyve a felszabadulás utáni magyar polgári jogi irodalomnak a legjelentékenyebb és az időszak egész jogtudományi irodalmának is *egyik* legjelentékenyebb terméke. A polgári jog terén túlhaladó jelentőségét az adja meg, hogy általában a jogról és a jogtudományról is rendkívül sok olyan megállapítást tartalmaz, amelyet a polgári jogon kívüli jogágak művelői is kell, hogy figyelembe vegyenek.

Az előszóból kitűnően, a szerzőnek tudatosan kitűzött célja: eszközt akar adni a kapitalista tudományon nevelkedett jogásznak ahhoz, hogy felülvizsgálja beidegzett jogi műveltségét és gyomláljon.

E cél szolgálatában a mű a részlet adatoknak igen nagy tömegét dolgozza fel, mégis szóvá kell tennem bizonyos forrásmunkák mellőzését, vagy a megérdemeltnél kisebb mértékben való figyelembevételét. Eörsi művének jórészt történeti jellegéből következett volna, hogy a polgári szerzőktől származó művek sorából éppen a hasonló jellegű, a kapitalizmus korának jogfejlődését és elméleteinek alakulását bemutató, összefoglaló műveket kellett volna elsősorban figyelembe vennie. Ezzel szemben a forrásanyagból néhány ilyen jellegű közismert munka hiányzik. Így Julien Bonnecase: »La pensée juridique Française« című 2 kötetes munkája, amely az Eörsi gondolatmenetével, bár burzsoa szemlélet mellett párhuzamosan halad és nagyon pregnánsan mutatja meg a francia Code természetjogi eszmevilágából kiábrándult, egzegetáló irányzat kifejlődését, majd a jognak és jogtudománynak azt a szétesését, az elméleteknek azt a káoszát, amely a kapitalizmus imperialista korszakában fejlődött ki. Eörsi Georges Ripert több művére is hivatkozik, ezek azonban éppen a további kifejtései, illetőleg

* A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. Írta: dr. Eörsi Gyula. (I. köt. 372. old., II. köt. 455. old.) Budapest, 1951. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó.

részletmunkái annak az összefoglalásnak, amelyet »Le régime démocratique et le droit civil moderne« című művében foglalt össze, a francia forradalom alapeszméitől való későbbi eltávolodást, az azokkal való fokozatos szakítást a francia jogban rendszeresen és pregnánsan mutatva ki. Eörsi többnyire másodlagos forrásokból, leginkább Szász-Schwarz Gusztáv nyomán hivatkozik Jheringre, de figyelmen kívül hagyja a tárgya szempontjából legjelentősebb művet, a »Zweck im Recht«-et. Eörsi nem mellözi Hedemann: Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert című művét, amely bizonyos vonatkozásban Bonnacasse és Ripert említett műveinek egész jellegében németes változata, de nem használja fel olyan mértékben, amint az helytálló lenne, pedig Hedemann adatai igazán kimerítőek. Tudjuk, hogy Lenin különösen részletesen használta fel G. Engelhaaf: »A legújabb kor története« című művét, annak ellenére, hogy a mű szerzőjéről így nyilatkozott: »A szerző csirkefogó, bismarckánus, de könyve — mint segédmunka és adatgyűjtemény — ennek ellenére nagyon hasznos.«¹ A lenini példa hatása alatt megítélésem szerint Eörsinek is mélyebben kellett volna mérítenie az idézett, saját művéhez hasonló jellegű forrásokból, ami művét áttekinthetőbbé, rendszeresebbé tette volna.²

Eörsi műve öt részre tagozódik. Az első két rész bevezetés jellegű. Az első rész, aránylag kevés dokumentációval, a tulajdon és a tulajdonjog alapfogalmait igyekszik tisztázni. A második rész a hűbéri tulajdonjog intézményét ismerteti, a harmadik rész, »Tulajdonjog a kapitalizmusban« címmel alkotja a mű gerincét, míg a negyedik, a harmadik részben a nyugati jogrendszerek szempontjából tárgyalt kérdések magyar vetületét mutatja be. Végül az ötödik rész »A kapitalista tulajdonjog és felszámolása« címmel összefoglaló jellemzését adja a kapitalista tulajdoni rendnek ahhoz hasonlóan, ahogy a második rész a feudális tulajdonjog rendjét mutatta be és kitekintést ad a szocialista tulajdonrend felé.

II. Az első rész anyaga három probléma köré csoportosul. Az első a tulajdonjoggal a tárgyi jog szempontjából foglalkozik, tehát a tulajdonjog jogintézményét, a tulajdonjogra vonatkozó jogi szabályozást mutatja be. Minthogy pedig termelés már az

¹ A marxizmus-leninizmus klasszikusainak munkamódszeréről. Budapest, 1950. 84. old.

² Meg kell még jegyezmem, hogy Eörsi Hedemann művét következetesen tévesen idézi. A »Das Materielle Bodenrecht« címet viselő részre I. 2. jelzéssel hivatkozik, holott az a II. rész első fele. A hasonló pongyoltságok (I. 163. és 208. old. II. 290. és 333. old.) sorából kiemelkedik, amikor Aereboe agrárpolitikai frót az a megtiszteltetés éri, hogy a tőlevett idézetet Averrhoenak, a XII. század nagy arab filozófusának, a materializmus egyik előfutárjának tulajdonítja. (II. 219. old.).

állam és jog kialakulása előtt is volt, amikor a termelőeszközök tekintetében, illetőleg a javak elsajátítására vonatkozóan az emberek között társadalmi viszonyok már fennállottak, megkülönbözteti a jog által szabályozott és a jog által még nem szabályozott tulajdoni viszonyokat, a jogi szabályozást nevezve tulajdonjognak. De a jogot és így a tulajdonjogot ismerő társadalomban is jelentőséget tulajdonít még a tulajdon nevezetének. A tulajdonjog Eörsi szerint az emberek közt a javak elsajátítására vonatkozóan fennálló viszonyoknak alapvető és elsődleges szabályozása. Tüzetesen fejt ki, mit ért az alatt, hogy a tulajdonjog alapvető és mit az alatt, hogy elsődleges szabályozás. Alapvető azért, mert a tulajdonjog a javakra vonatkozó alapviszonyt közvetlenül azok sajátul megszerzésénél, kisajátításánál ragadja meg, elsődleges pedig azért, mert a tulajdonjogra épül rá minden javakra vonatkozó jogviszony.

A második problémakör a tulajdonjognak, mint viszonynak a tárgyalása, tehát az alanyi jog szempontjából való bemutatása. Eörsi ebben a problémakörben is szembenéz az állam és jog kialakulása előtti állapottal és az ősközösségbeli közvetlen hatalom, valamint a szoros értelemben tulajdonjogot még nem jelentő birtok jelenségével foglalkozik, amelynek, t. i. a birtoknak az eredeti uralmi funkciója mellé később látszat-funkciók lépnek, amelyeket a birtok védelmében, az elbirtoklásban és a birtokhoz fűződő jogosulti vélelemben lát. A fejlődés folyamán a közvetlen hatalom egyfelől tulajdonjoggá lett, másfelől egy ezt biztosító másik jogintézménnyé, birtokká. Kezdetben ez a kettő együtt és elválaszthatatlanul jelentkezett, nem úgy, hogy csak az volt a birtok, amellyel tulajdonjog járt, hanem fordítva: valójában az volt csak tulajdonjog, amivel a birtok együtt járt. Az árucseré elterjedésével a birtok mindinkább a jogosultság jele és így a jogosultság alapjából, forrásából, támaszából a jogosultság fogalomképességének egyik a jogosultságból folyó és neki alárendelt segédeszköze lesz. Ez után foglalkozik magával a tulajdonjoggal, mint jogviszonnyal, kiemelve a termelési eszközök feletti uralom döntő jelentőségét és a tulajdonjog fogalmát *alanyi* értelemben Venediktov nyomán így foglalja össze: a tulajdonjog, mint a kisajátítás joga az egyén, vagy a közösség jogát jelenti, használni a termelés eszközeit és eredményeit saját hatalommal és saját érdekből. Abban a kérdésben, hogy a tulajdonjog ember és jószág viszonya, vagy az embereknek a társadalom keretében fennálló egymáshoz való viszonya —, arra az állápontra helyezkedik, hogy az ember és jószág viszonyának az előtérbe helyezése önmagában nem volna hibás, de hibássá válik, ha e viszony társadalmi jellegére való utalást

elhagyja. Szerinte is helyesebb a tulajdonjoggal kapcsolatos osztályviszonyokat úgy kiemelni, hogy a középpontba az emberek viszonya kerüljön. Ez után tárgyalja a tulajdonjog, mint alanyi jog tartalmi elemeit, megállapítva, hogy a tulajdonjogot végső fokon a gazdasági alap: minden társadalom termelő erői alakítják ki, közelebről az ezekre ráépülő termelési viszonyok. Tulajdonjogot kialakító szerepet tulajdonít a gazdasági és hatalmi viszonylatoknak, valamint a gazdasági és ideológiai tényezőknek és annak megállapítása után, hogy a tulajdonjognak a különböző társadalmi rendszerekben különböző tartalma van, érinti a tulajdonjog részjogosultságait.

A harmadik problémakör a különböző tulajdonjogi berendezések bemutatása, ahol a magántulajdonnak egyfelől a társadalmi tulajdontól, másfelől a személyi tulajdontól való megkülönböztetéséről olvasunk; majd annak vázolását találjuk, hogy a magántulajdon a három kizsákmányoló termelési forma termelési viszonyai közt milyen berendezésekben öltött jogi formát és végül annak kimutatását, hogy a szocialista tulajdonjog a kizsákmányoló társadalmak magántulajdonával szemben milyen lényeges különbségeket mutat.

Ez a rész már eddig is — ha nem is a nagy nyilvánosság előtt — igen beható megvitatásban részesült és ennek a vitának a során nem egy itt olvasható megállapítás komoly ellenvéleményekbe ütközött. Eörsi nézetem szerint helyesen járt el, amikor a tulajdonjog általános fogalmának problémáját felvetette, de a maga elé tűzött főprobléma és a hozzákapcsolódó mellékproblémák kifejtésének a könyvében való *elhelyezése* körül taktikai hibát követett el.

Egy olyan műben, amely marxista szemlélet mellett a tulajdonjog fejlődésének problémájával foglalkozik és olyan olvasóközönséghez szól, amely kapitalista jogi alapfogalmakkal van telítve, kétségkívül helyén való a tulajdonjog általános fogalmát keresni. Azóta, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiája igen fontos feladatának tartotta már másfél évtizeddel ezelőtt a jog általános fogalmának felállítását, az ilyen általános fogalmak felkutatásának helytálló volta aligha vitás. Szükség van erre nálunk különösen azért, mert a burzsoa jogtudomány a maga fogalmait tekintette ilyen általános fogalmaknak. Hiszen a burzsoa jogtudomány alapja az a szemlélet volt, hogy az emberiség a burzsoa rendben megtalálta az emberi természetnek leginkább megfelelő megoldásokat, a korábbi tapogatózások után eljutott az örökérvényű, tökéletes, eszményi joghoz és ennek folytán más koroknak a jogintézményeit is az így megtalált legtökéletesebb jogi fogalmi

kategóriákhoz mérve kell tárgyalni és értékelni. A kapitalista jognak ehhez a szemléletéhez szokott olvasó szempontjából elsőrendűen fontos annak érzékeltetése, hogy a szocialista jogtudománynak mennyire más a szemlélete. A jogi fogalmak a termelési viszonyok, a gazdasági alap változásához képest maguk is változásnak vannak kitéve. A burzsoa jogi fogalmak nem az egyedül érvényes jogi fogalmak, hanem a burzsoa rendhez mért fogalmak. A szocialista jogintézmények pedig éppen csak a szocialista alapon fejlődhetnek ki és korábban ki sem fejlődhettek. Az általános fogalom tehát szocialista szempontból éppen nem azt jelenti, mint a burzsoa jog szempontjából; nem azt, hogy a szocialista jogrend keretében kialakuló fogalmakhoz akarom mérni a korábbi korszakok intézményeit is, hanem annak megállapítását jelenti, hogy a jog és ennek megfelelően a jogban érvényesülő fogalmak is egy új fejlődési szakaszba léptek, új tartalommal telnek meg. Ennek a változásnak a felismeréséhez azonban igenis szükség van arra, hogy a megvizsgált jogi anyagot fogalmak szerint tagoljuk; vizsgáljuk meg azt is, hogy mi az alacsonyabb rendű, de a jog keretén belül helyet foglaló főjelenségek általános fogalma, összehasonlítási alapul alkalmas tartalma. A hiba, amit Eörsi — eltekintve attól, hogy érdemben helyes eredményekre jutott-e vagy sem — kétségkívül elkövetett, hogy a tulajdonról és a tulajdonjogról szóló fejezetet világosan tanító céllal írt munkájának az élére állította közvetlenül az előszóban foglalt, ama Visinszkijtől származó megállapítás idézése után, hogy a burzsoa jogtudomány kaotikus képet nyújt, úgyannyira, hogy ebből nehéz az értékes elemeket kibányászni, amivel szemben az olvasó most már a marxista-leninista jogtudomány áttekinthető és tiszta fogalmait várja és megkapja *bevezetőül* három ív terjedelemben Eörsinek apriorisztikusan hangzó, nagyon nehezen érthető és nehezen áttekinthető megállapításait úgy, mint a marxista-leninista jogtudomány leszűrt, bizonyításra nem is szoruló végleges álláspontjait. Azt nem kifogásolnám, amit ebben a részben mások kifogásoltak, hogy az Eörsi megállapításai apriorisztikusan hangzanak, hiszen ebben a fejezetben, ahol alapismereteket akar közölni, joga van a részletes dokumentációt mellőzni és visszaatlni azokra a művekre, ahol a részletes dokumentáció feltalálható. A hiba abban van, hogy az Eörsi megállapításai kétségkívül nem a marxizmus-leninizmus szempontjából egyedül helyes tételeknek az összefoglalásai, hanem túlnyomó részben Venediktov egy egyébként kitűnő munkája nyomán halad és a Venediktov tételeire építi fel a maga megállapításait, holott a Szovjetunió jogtudományában Venediktovnak éppen ezek a tételei igen élesen vita tárgyává tétettek, amiből követ-

kezik, hogy annak az olvasónak, aki az Eörsi útmutatását komolyan véve a nehéz első fejezeten, mint leckén átrágja magát és az ebben foglalt álláspontokat igyekszik magáévá tenni, ez a fáradságos munka nem tesz jó szolgálatot és nemcsak olyan tételeket rögzít meg benne, amelyek a marxista jogász ismereteknek szilárd alapjává válására lennének hivatottak.

Mennyivel pedagógusabb és taktikusabb eljárás lett volna, ha a könyv a feudalizmus tulajdonrendjének ismertetésével kezdődött volna. Alapvető pedagógiai elv, hogy a nevelésnek legjobb útja az ismertből haladni az ismeretlen felé. A feudális rend a burzsoa jogász tudásanyagában is úgy él, mint egy meghaladott, a jobbágyok robotja, az úriszék és a hűbéri kizsákmányolás számtalan eszköze folytán ellenszenves rendszer. Ennek a rendszernek a kritikái bemutatása tehát jelentős részben a burzsoa és a szocialista jogász egyaránt elvető ítéletéből indulhatott volna ki, s könnyű lett volna az olvasónak bizonyos szempontból azonos álláspontját a marxista bírálóit elemeivel kiegészíteni és átformálni. Egy így, már új úton elindított jogász könnyebben olvasta volna tovább a hűbéri tulajdonnal kapcsolatban már elsajátított szempontoknak a burzsoa jogrendszerre alkalmazását és ezeknek a szempontoknak szélesebb körre való kiterjesztését. A mű végén az V. fejezettel összekapcsolva kellett volna azután Eörsinek előadni az ezidőszerű első rész anyagát úgy, mint a saját kutatásának eredményét és egyéni véleményét. A mű végén olvasva ezt a részt, az olvasó már képes lett volna az elmondottakat nemcsak könnyebben megérteni, hanem azokat kritikus szemmel olvasni és azok valóban értékes anyagát éppen a könyvben tanultak alapján elsajátítani, sőt ahhoz esetleg a maga megjegyzéseit is hozzáfűzni. Mindezek alapján én a mű jelenlegi formája mellett is azt ajánlom az olvasónak, hogy az első részt hagyja ki, és a II—IV. résznek elolvasása után térjen ahhoz vissza.

Úgy vélem, e véleményemet alátámasztja annak a vitának az anyaga, amelyet a szóban levő rész felett 1951 őszén az Állam- és Jogtudományi Intézet rendezett és amelynek anyagát IX + 110 könyvmatos oldal terjedelemben ki is adta.¹ A vita anyagából csupán néhány fontos momentumot kívánok kiemelni. A részt vevőket két csoportra lehet osztani. Az egyik csoport Eörsi fejtegetéseit úgy fogta fel, ahogy szerintem maga is beállíthatta volna: mint egy kutató egyéni megállapításait és ennek megfelelő

¹ Állam- és Jogtudományi Intézet. Dr. Eörsi Gyula: »A tulajdonjog fejlődése« című munkája kapcsán rendezett vita teljes anyaga. Budapest, 1951.

megértéssel is szólt hozzá az érintett kérdésekhez. Ez a csoport lényegileg az Eörsi szemléletének tengelyében maradván igyekezett a szerző gondolatát megértve, azokat a könnyebb megértés előmozdítása érdekében megvilágítani. E csoport bíráló megjegyzései is túlnyomó részükben hasonló célt szolgáltak. A másik csoport azonban — és erre Eörsi maga adott alapot — úgy látta, hogy a szerző mintegy tanítási céllal a marxista-leninista álláspont vitán többé-kevésbé felülálló, végleges és szilárd megállapításának kívánta a fejtegetéseit feltüntetni és ennek megfelelő szigorú mértéket alkalmazva vette azokat bírálat alá. Különösen két momentum emelkedett ki e bírálatokból. Az egyik, amelyre az Intézet már a vita megindításakor felhívta a figyelmet s amelyre utaltam, Venediktov műve kapcsán a Szovjetunióban kifejlődött vita, a másik pedig, hogy *Sztálin*nak az alap és felépítmény viszonyára, valamint a termelési viszonyok és a társadalom fejlődésére vonatkozó tanításai a marxizmus tételeit a gazdasági és jogi problémák közös nevezőre hozása céljára sokkal könnyebben használható formában és a jogász szempontjából sokkal világosabban tartalmazzák, mint *Marx*nak elsősorban közgazdasági szemléletből kiinduló művei. Eörsi pedig a szükségesnél kisebb mértékben tanulmányozta *Sztálin* megállapításait, hanem csaknem kizárólag *Marx*ra támaszkodott. Igaz, hogy a könyv megírása még a nyelvtudományi cikkek megjelenése előtti időre esett és így sem e cikkek, sem az azok nyomán kialakult és *Sztálin* korábbi megnyilatkozásait is éppen a kérdés szempontjából élesebb megvilágításba helyező irodalom felhasználására Eörsinek nem volt lehetősége. Ez azonban a bíráló megjegyzések tárgyi helytállóságát nem érinti.

Az alap és felépítmény viszonya szempontjából főleg Eörsinek az a megállapítása alkotta bírálat tárgyát, hogy a termelési és a tulajdoni viszonyok közé egyenlőségi jelet tesz, holott *Sztálin* szerint a termelési és nem a tulajdoni viszonyok adnak arra a kérdésre választ, hogy kinek birtokában vannak a termelési eszközök.² Más felszólaló³ az azonosítás ellen nem tett volna kifogást, de nem látta tisztán, vajjon a tulajdoni viszonyok vagy a termelési viszonyok körét látja-e Eörsi tágabbnak. Továbbmenő kifogásként hozták fel,⁴ hogy a tulajdoni, tehát a termelési viszonyokat Eörsi azonosítja a termelő móddal.

¹ Ld.: Szladits, Beck, Kauser, Tury, Pólay, Rudolf, Weiss hozzájárulásait az intézeti vitában.

² Ld.: Markó, Vas hozzászólásait az intézeti vitában.

³ Ld.: Csanádi hozzászólását az intézeti vitában.

⁴ Ld.: Rónai hozzászólását az intézeti vitában.

Azzal a tárgyi jogszemléletű meghatározással kapcsolatosan, amely szerint a tulajdonjog az emberek közt a javak elsajátítására vonatkozóan fennálló viszonyoknak alapvető és elsődleges szabályozása, vita tárgya volt, mennyiben lehet a tulajdonjogot emberek közötti és mennyiben emberek és dolgok közti viszonynak tekinteni. Kifogásolták, hogy Eörsi nem határozta el magát félreterhetetlenül a tulajdonviszonyoktól attól a burzsoa meghatározásától, hogy ember és dolog közti viszonyról van szó,¹ de viszont az is kiemelkedett a vitában, hogy az emberekhez való viszonyt sem lehet a burzsoa jogtudomány szemléletének megfelelően a termelési viszonyoktól elvonatkoztatni. Kifogásolták, hogy Eörsi nem következetes a szóhasználatban, mert a tulajdonjog tárgyaként majd általában a javakat, majd csak a termelőeszközöket jelöli meg.² Sok ellenvetést hoztak fel az elsajátítás kifejezés használata ellen,³ amely a definíciót idem per idemmé teszi és a tulajdont csak dinamikus szempontból nézi, de nem gondolt a tulajdoni állapotra. Az egész meghatározás egyébként is formális, nem fogja meg a tartalmi elemeket.⁴ Túl tág, mert pl. a tőkés — bérmunkás viszony elsajátításra vonatkozik és a kapitalista rendben alapvető, mégsem a tulajdonjog körébe esik, viszont a tulajdonjog körébe nemcsak alapvető szabályok esnek.

Ellenzésbe ütközött az a megállapítás, hogy a tulajdoni viszonyok ott sem válnak maradéktalanul jogviszonyokká, ahol egyébként jog már létezik.⁵

A másik, az alanyi jogi szemléletből kiinduló meghatározást, amely mint jogviszonyt határozza meg a tulajdonjogot, Eörsi Venediktovtól vette át, de kifogás tárgya volt elsősorban az, hogy Venediktov meghatározásából elhagyta az adott társadalom osztályviszonyaira utalást.⁶ Ide is szólnak a kisajátítás kifejezés elleni érvek és itt élesedik ki a saját hatalommal és saját érdekében kifejezésnek az a lehetséges értelme is, hogy ember és jószág jogviszonyáról van szó. Rónai élesen kifogásolta azt a módot is, hogy Eörsi — *Marx* megállapítását mintegy korrigálva — az ösközösség idejére a közvetlen hatalom és a birtok közt megkülönböztetést tesz. Kifogás merült fel a szocializmus, különösen a népi demokrácia tulajdoni formáinak bemutatása ellen különö-

¹ Ld.: Rónai hozzászólását az intézeti vitában.

² Ld.: U. o.

³ Ld.: Markó, Csanádi hozzászólását az intézeti vitában.

⁴ Ld.: Csanádi hozzászólását az intézeti vitában.

⁵ Ld.: Farkas hozzászólását az intézeti vitában.

⁶ Ld.: Vas, Rónai, Pap hozzászólásait az intézeti vitában.

sen a személyi tulajdon megjelenése¹ és a kisárutermelőnek termelési eszközökön fennálló magántulajdona kapcsán.²

A vita során elhangzottakra Eörsi válaszolt és a fogalmi meghatározáson bizonyos módosítást tett, sőt a »kisajátítás« jobb kifejezéssel pótlására is' készséget mutatott.

Az a nehézség, amivel Eörsinek meg kellett birkóznia, kétségkívül a tulajdonjognak a termelési viszonyokhoz való igen szoros kapcsolódása és a gazdasági és jogi szempontoknak az összeegyeztetése, sőt összekapcsolása, ami marxista szemlélet mellett szükséges is. Az e fajta nehézségekre nagyon élesen világít rá magyarul legutóbb megjelent cikkében Karassz,³ de egyszersmind megállapítja azt is, hogy a szovjet jogászok tudatában vannak annak, hogy a jogintézmények bizonyos mértékig szükségszerűen eltérnek a megfelelő gazdasági kategóriáktól.

Amikor Eörsi — és Venediktov is — *Marx* ama tételével összhangban, hogy semilyen termelésről, tehát semmiféle társadalomról nem lehet szó ott, ahol a tulajdon semilyen formája nem létezik,⁴ a jog kialakulása előtti tulajdon fogalmát kísérlik meg meghatározni, természetesen semmiképpen nem juthatnak el jogi, hanem csak gazdasági fogalomhoz, hiszen a jog előtti jogi fogalom filius ante patrem lenne. Ennek a szükségképpen gazdasági fogalomnak, illetőleg bizonyos elemeinek az időben később kialakuló tulajdonjog meghatározására felhasználása körében nem könnyű aztán — és azt hiszem nem is sikerült — a Karassz által említett követelményeknek kifogástalanul megfelelni.

Nem tartom kifogás alá esőnek, hogy az állam és a jog kialakulása előtt a termelés eszközeinek az ember általi hatalomban tartására vonatkozó emberek közötti viszonyt a jogász is tulajdonnak nevezze és a jog kialakulása előtti és azutáni helyzetet »tulajdon« és »tulajdonjog« elnevezéssel különböztesse meg. Más kérdés, hogy egy ilyen névbeli hasonlóság egy jogi műben könnyíti-e vagy inkább nehezíti-e a helyzet tisztánlátását. Kétségtelen, hogy mind a jog megjelenése előtt, mind azután döntő jelentősége van annak, hogy kiknek a számára és milyen feltételek mellett van a biztosítva a termelőeszközök termelés céljára való felhasználása, és ki van jogosítva az előállított produktumok elsajátítására. Helytelennek tartom azonban a jog megjelenése utáni időre szóló

¹ Ld.: Farkas hozzászólását az intézeti vitában.

² Ld.: Pap hozzászólását az intézeti vitában.

³ Szovjetjogi Cikkgyűjtemény. II. évf. 30. old.

⁴ Állam- és Jogtudományi Intézet. Dr. Eörsi Gyula: »A tulajdonjog fejlődése« című munkája kapcsán rendezett vita teljes anyaga. Budapest, 1951. 111. old.

fogalmazásba az elsajátítás kifejezés bevételeit, amelynek »saját« eleme visszautal magára a tulajdonra és nem mond újat, emellett az elsajátítás — akármennyire is próbáljuk ezt a kifejezést magyarázni — a magyar nyelvben folyamatot és nem állapotot jelent, holott a tulajdonjog minden esetre állapot is.

Más a helyzet nézetem szerint a jog kialakulása előtti állapotra nézve, ahol az elsajátítás kifejezéstől már nem tudok elzárkózni, sőt azt éppen a tulajdonjog helyes megvilágítása szempontjából értékesíthetőnek tartom. A jog előtti állapotban ugyanis lehet a tulajdont úgy szemlélni, mint állandó folyamatot, tehát tisztán dinamikus jelenséget. A jog, illetőleg az állam védelmét még nem élvező a tulajdona tárgyát *maga* védi a környezet támadásával szemben, tehát mindenki mással szemben percről percre megújulóan kell azt elsajátítania. Biztonságérzetet csak a saját erejének állandó készenlétben tartása adhat neki és erre a készenlétre sem erőltetett az elsajátítás megjelölés. A jog megjelenése után éppen az ilyen folyton megújuló elsajátítás változik át a jog által való mindenkivel szembeni védettség állapotává, tehát a dinamikus elsajátítás statikus tulajdonjoggá. Ebből azonban éppen az következik, hogy a tulajdonjog jogászai fogalmában már az elsajátításnak, mint fogalmi elemnek nincs helye, mert éppen annak helyébe lépett más, jogi elem.

A tulajdonjog Eörsi-féle meghatározásában az »alapvető« és »elsődleges« elemek is olyanok, amelyek további magyarázgatásra szorulnak, tehát nem könnyítik meg a fogalom megértését.

Nem tartom szerencsésnek, amikor Eörsi azokra a korokra szólóan is át akarja menteni a tulajdont, mint külön fogalmat, amikor tulajdonjog már van. Ez Eörsi által is felmért szóhasználati nehézségeket okoz és nem tudom, hogy ebből a nehézségből mi jó származik. De nem is tartom helytállónak azokat az érveket, amelyeket a tulajdon e különtartása mellett felhoz.¹ Az első, hogy tulajdoni viszonyok minden társadalomban vannak, tulajdonjogiak nem —, nem érv az ellen, hogy éppen a jogot már képző társadalomban a tulajdon éppen tulajdonjog alakjában jelentkezik. Eörsi másik érvében a tárgyi jogi szemlélet okoz nehézséget. Eszerint a tulajdonviszonyok ott sem válnak maradéktalanul jogviszonyokká, ahol egyébként a jog már létezik. A későbbiekben kitűnik, hogy ez alatt Eörsi azt érti, hogy a tulajdonjog gyakorlása: az, hogy a tulajdonos a maga jogával miképpen éljen, jogi vonatkozásban szabályozatlan. Ha a tulajdonosnak a társadalmi helyzetében a körben, amelyben a magatartása nincs jogszabályokkal

¹ Ld.: Eörsi i. m. I. köt. 17. old.

irányítva, nem lenne tulajdonjog, hanem csak tulajdon, ez nem jelentene kevesebbet, mint azt, hogy a liberálkapitalista tulajdonjog a legkevésbé lenne tulajdonjog minden korok tulajdonjoga közül, mert hiszen, — éppen az Eörsi példái szerint is — a kapitalista tulajdonos találkozik a jog legszűkebb körű előírásaival, helyzete a legkevésbé tárgya tüzetes jogi szabályozásnak. Eörsi álláspontja ebben a vonatkozásban ugyanahhoz a Thon-féle állásponthoz vezet vissza, amelynek a jellemzésétől művének későbbi részében nem érte be a metafizikus jelzővel, hanem amit egyenesen fasisztának bélyegez.¹ Thon mondja azt — jognak csak az állami parancsokat ismerve el —, hogy a tulajdonos hatalmi helyzete tulajdonképpen nem is jogosultság, hanem egy hézag, egy lyuk a jogszabályok szövédéjén, ami annyit jelent, hogy a tulajdonos magatartása nem találkozik semmiféle jogszabálybeli akadállyal. Nem kétséges előttem, hogy Eörsitől semmi sem állt távolabb, mint Thonnak ezt az álláspontját, amitől még Windscheid is visszariadt, a tulajdonjog általános fogalmának alapjává tenni, de akkor nem helyes olyan álláspontot sem hirdetni, amelyet csak Thon felfogására lehet visszavezetni. Azt hiszem a kontroverziát megoldja, ha figyelemmel vagyunk arra, hogy ahol a tárgyi jog korlátozóan nem szólal meg, nem szabályoz, éppen ott érvényesül a tulajdonos alanyi joga. A tárgyi szabályozatlanság tehát nem indokolja, hogy tulajdonjog helyett tulajdonról szóljunk. Ez csak akkor lenne indokolt, ha a tulajdonjogot nem elsősorban, hanem kizárólag jogi szabályozásnak tartanánk. És éppen ez a Thon-féle álláspont. A harmadik érv, hogy a tulajdoni viszonyok nemcsak a tulajdon intézményében öltének jogi formát, hanem más jogviszonyok formájában is jelentkeznek, lényegében helytálló, de a fogalmazásához nem tudok hozzájárulni.

Azt elismerem, hogy a tulajdonjog szabályozása igen messzemenő kihatással van más jogviszonyok szabályozására is, különösen azoknak a szabályozására, amelyek termeléssel és termékek elsajátításával vannak összefüggésben, amilyen a haszonélvezet és a haszonbérlet. Önkényes azonban ezeknek az egyéb intézményeknek a szabályozását tulajdoni viszonyok szabályozásának nevezni. Ettől egészen függetlenül viszont nagyon helyesnek tartom, hogy Eörsi felszabadítva érezte magát az alól, hogy figyelmét a tulajdonjog fejlődésére korlátozza és mindazokat a jogintézményeket vizsgálódása körébe vonta, amelyek szabályozásának a tulajdonjog mikénti szabályozása többé-kevésbé prejudikál. Ehhez azonban nem szükséges a nem elsődleges tulajdonjogi viszonyokat

¹ Ld.: i. m. II. köt. 44. és 51. old.

»tulajdoni viszonyok«-nak keresztelni —, ami gazdasági szempontból helytálló és a marxizmus-leninizmus gazdasági irodalmában bőségesen lehet az igazolására bizonyítékokat találni, de ennek a szemléletnek a jog területére való változatlan átültetése csak arra jó, hogy zavart okozzon, mert hiszen a tulajdoni viszonyok fogalmi körébe ekként két egymással diametrálisan ellentétes jelenség kerül össze, egyfelől a tulajdonviszonyoknak az a szektora, amelyik nem vált jogviszonnyá, másfelől az a szektor, amelyik nagyon is jogviszonnyá vált, talán még részletesebben van szabályozva, mint maga a tulajdonjog, de nem alapvetően és elsődlegesen van szabályozva, egy szóval nem a tulajdonjog keretében.

Az »elsajátítás« vagy »kiszajátítás« szónak fogalmi elemként való felhasználását én nem tartom szerencsésnek azért sem, mert a jog, (pl. a halászati, vadászati jog) egy egészen külön kategóriát ismer elsajátítási jogosultság alakjában. Ezek a jogosultságok azonban tulajdonjognak éppen nem nevezhetők; minden esetre — és ebben látom a marxista szemléletnek a lényegét — gazdasági szempontból döntő jelentősége van annak, hogy a termelőeszközök tulajdonosa a termelés eredményének elsajátítására jogosítva van. Hogy kik és milyen feltételek mellett vannak erre jogosítva, éppen ez különbözteti meg egymástól a különböző kizsákmányolásra beállított tulajdonrendeket és különbözteti meg valamennyit a szocializmus rendjétől. Nézetem szerint helyesen mutat rá Eörsi arra is, hogy a termelőeszközök tekintetében fennálló és a termékek elsajátításának kérdését is tisztázó tulajdoni rendnek kihatása van a nem termelőeszközök tekintetében kialakuló jogviszonyokra, sőt a termeléssel kapcsolatos azokra a jogviszonyokra is, amelyekben kézzel fogható dolgok, javak feletti uralomról tulajdonképpen nincs is szó. Ennek a jelenségnek iskolai példája, amikor a céhrendszer a hűbériség korában a föld hűbéri tulajdoni rendjéhez hasonlóan alakul. Tévesnek tartom azonban ennek a szemléletnek az általánosítását és Eörsinek azt a feltehető törekvését, hogy a legfontosabb termelőeszközökre kialakult uralkodó tulajdoni formát minden tárgyalt korszakban általánosnak igyekszik minősíteni. Ha Eörsi nincs is ezen az állásponton, akkor is meg kell jegyezmem, hogy ez a szemlélet — a fennálló társadalom keretén belül a tulajdonjognak egységes szerkezet alá foglalása — éppen csak a római jognak res Mancipi és nec Mancipi különbözőségének elmosódása utáni szakára — tehát az árutermelés és áruforgalom korára — és a kapitalizmus korára talál, de nem talál sem a hűbériség idejére, sem a szocialista rendre, sőt éppen az Eörsi művéből kitűnően az imperialista kapitalizmus idejére sem. A hűbériség idejére ugyanis az ingóságok (ruházat, drágaságok,

ékszerek, egyéb használati tárgyak) tekintetében csak nagyon ritkán látjuk, hogy ezek a földbirtok jogi sorsában osztoznának; ezekre inkább a római jogi szabad tulajdon szabályai maradnak hatályban. A tulajdonjog általános fogalmának olyan felállítására, amely csupán a termelőeszközök tekintetében fennálló változások korszakonkénti szemlélésére ad lehetőséget, de nem ad lehetőséget arra, hogy ugyanazon korszakon belül a különböző szerkezetű tulajdonjogokat is szembeállítsuk egymással, nem lesz kielégítő. Ezért nem tartom a tulajdonjog általános fogalma körüli vitát lezárttnak azzal az Eörsi által, az Állam- és Jogtudományi Intézet vitája során elfogadott szöveggel sem, amely a javak fogalmát más kifejezéssel helyettesíti és végeredményben ekként szól: »A tulajdoni viszonyok, emberek között a termelőeszközök és attól függően a használati javak elsajátítására irányuló viszonyok.«

Meg kell még jegyezni, hogy — bár a mű első részével magam is terjedelmesebben foglalkoztam, mint ahogy a többi részekkel módomból lesz foglalkozni — nem tartanám helyesnek az egész mű értékelését az első részről kialakuló véleményről függővé tenni. Sőt — az önmagában igen értékes — intézeti vitából levonható egy nem kívánatos következtetésnek is szeretném elejét venni. E következtetés az lenne, hogy a marxista jogásznak a leglényegesebb feladata a jogi fogalmak minuciózus pontosságú definiálása. Ez szerintem nem így van. Ha a definíció nem sikerül is tökéletesen, akkor is lehet nagyon értékes az annak megkeresésére irányuló okfejtés, és a nem tökéletes definíció részleteinek magyarázása is lehet előrevívő. Ezt éppen a mű első része nagyon szépen bizonyítja.

III. Eörsi művének nem célja a hűbéri tulajdon részletes kifejtése, ezért a második rész mintegy 80 oldal terjedelemben csak a kiemelkedő jellegzetességekkel kíván foglalkozni. Bevezetőül a rabszolga-gazdálkodást és a római birodalom összeomlását, valamint a gazdálkodásnak a mezőgazdasági rendre való átépítését vázolja, aminek a primitív termelési viszonyok mellett az a fő magyarázata, hogy a föld sokkal nagyobb mennyiségben áll rendelkezésre, sem hogy azt a lakosság maradéktalanul meg tudná művelni. Ebből adódik, hogy a jobbágy a földnél lényegesebbé válik és a személyi függőség egész rendszere alakul ki. A mű megjelenése után hangzott el Eckhart Ferenc akadémiai előadása,¹ amelyben *Sztálin* megnyilatkozásai nyomán élesen világított rá arra, hogy nemcsak a rabszolga jobbágy sorba emelkedése, hanem a szabad ember jobbágygá válása is bekövetkezhetik és van átmenet az ősközösségből

¹ Jogtudományi Közlöny. VI. új évf. 753. old.

közvetlenül a feudalizmusba is. Eckhart-nak egy másik, ugyan-
 esak *Sztálin* megnyilatkozásai alapján tett megállapítása viszont
 Eörsinek azokat a fejtegetéseit teszi jórészt tárgyaltanokká, ame-
 lyeket a központi hatalom kifejlődésével kapcsolatosan — a külön
 magyar útról — olvasunk, mert hiszen éppen *Sztálin* megállapítása
 szerint a központi hatalom megerősödésére Magyarországon kez-
 detben a nyugatról fenyegető hódító törekvések, majd a tatár- és
 török-járás megismétlődésétől való félelem vezettek, bár azt, hogy
 a feudális rendnek a központi hatalom tartós megerősödése mily
 kevésbé felel meg, éppen az bizonyítja, hogy a nálunk kialakult
 ilyen jellegű államszervezet sem IV. Béla, sem az Anjouk, sem
 Mátyás korában nem volt tartós jellegű. Nem lehet Eörsinek
 felróni, hogy Eckhart későbbi tanulmányával még nem vetett
 számot, de éppen erre tekintettel ehhez a részhez csupán néhány
 megjegyzést kívánok fűzni.

Nem hiszem, hogy a hűbéri rend kialakulása és a földet terhelő
 szolgáltatások állandósulása írott jog kialakulásához vezetne,
 ami írástudó bírák működését igényelné.¹ Éppen ellenkezőleg.
 A partikuláris jog feudális jelenség, ami Franciaországban a *droit*
coutumier és *droit écrit* területére tagozódást eredményezi.² Később
 maga Eörsi is megállapítja, hogy a nemes, amint hatalma engedte,
 szabadon formálhatta, alakíthatta a jobbágy kötelességeit, ennek
 pedig az írott jog éppen akadályá lett volna. A hűbéri jogrend tár-
 gyalása során Eörsi helyesen tekinti a dolgozó jobbágy és a jobbágy
 munkájából megélő úr kizsákmányoló viszonyát alapvetőnek, a
 hűbérúr és a hűbéres földesúr közötti viszonytal pedig csak a
 formai hasonlóságot állapítja meg. Úgyes annak összefoglaló bemu-
 tatása, hogy a hűbéri földtulajdon jogintézménye hogyan bomlik
 kétoldalú jogviszonyokra, amelyben a jobbágy és a földesúr viszo-
 nyát tekintve a jobbágy nem osztozik a föld feletti uralomban,
 sőt maga is uralom alatt áll. Minthogy azonban formailag mégis
 szabad, a felette fennálló uralom is kétalanyú jogviszony.³ A magam
 részéről a helyzet képét úgy látom világosabban megrajzolhatónak,
 hogy a jobbágy, mint jogalany jogállásából az önjogúság hiányzik ;
 a földesúr felette fennálló hatalma tehát a nem önjogú személyek
 feletti jogi hatalomhoz hasonlít. Ez adja a rend patriarchalis jellegét,
 és a szemléletet a szülői hatalom vagy gyámság esete felé közelíti,
 csakhogy a jobbágynál az önjogúság hiánya az osztályhelyzetéből
 folyó állandóságot mutat, szemben a szülői hatalom és a gyámság
 időlegességével. Eörsi szerint a föld tulajdonjogi viszonyában

¹ Ld. : Eörsi. i. m. I. köt. 63. old.

² Ld. : Eörsi, i. m. I. köt. 82. old.

³ Ld. : Eörsi, i. m. I. köt. 68—72. old.

elfoglalt helyzet határozta meg minden vonatkozásban a nemes konkrét jogait és kötelességeit. Ebből a megállapításból vonja le azt a következtetést is, hogy azok a jogászok, akik a földbirtokjogot a magyar magánjog elsőrendűen fontos részeként kívánják a kapitalista korban is fenntartani, voltaképpen hűbéri szemléletet képviseltek.¹ Ezzel szemben szerintem is helyesen ellenzi a hűbéri tulajdonjogi viszonyok magánjogi vagy közjogi minősítését.

Igaz, hogy a föld forgalomképességének hiánya lehetővé tette korlátlan időre szóló jogviszonyok létesítését anélkül, hogy ezeknek a jogviszonyoknak valamilyen jogi eszközzel még külön dologi jelleget kellett volna adni és az is igaz, hogy a hűbériségben a földtulajdonhoz a jogok és kötelezettségek igen változatos formáit lehetett hozzákapcsolni.² Ebből azonban mégsem következik, hogy az egyén dologi és kötelmi jogait nem is lenne érdemes megkülönböztetni, mert — amint már erre szintén utaltam — ha meg is van a hűbéri rendnek nagyon sokféle jogviszonyra a római joggal szemben észlelhető átalakító hatása,³ túlzás ezt az átalakító hatást minden jogviszonyra kiterjeszteni. Ilyen túlzó megállapítása Eörsinek, hogy az ingóságokra vonatkozó jogintézmények egyenesen ismeretlenek és hogy a ma kötelminek nevezett kötelezettségek nem jogügyletekből, hanem közvetlenül a tulajdonjogból erednek. Az így szemlélt szublimált hűbéri rend joga történelmileg sohasem valósult meg, s helytelen absztrakció, amikor Eörsi az általa elképzelt hűbéri rendbe be nem illeszkedő jogi jelenségeket tudatosan nem veszi észre. Ezzel a szemlélettel különben maga is összeütközésbe kerül, amikor kissé erőltetett párhuzamot von az adományrendszer és a háramlási rend tárgyalása során a polgári jogi relatív hatálytalanság irányában. Ez a párhuzam arra is kevésbé alkalmas, hogy a hűbéri jogviszonyokat a megszokott jogi nyelven érzékeltesse. Erőltetett a hűbéri jogviszonyban való jogutódlás kapcsán történő szolgáltatásra a bánatpénz fogalmának ráhúzása is.⁴

A hűbéri tulajdont támogató nézetek és intézmények során a szerző helyesen teszi első helyre az egyházat, de a hatalom isteni eredete mellett nem szemlélteti a földöntúli felelősséget a hatalom megfelelő gyakorlásáért, ami nélkül pedig a tan csonka. Hiszen éppen ez a földöntúli felelősség volt az, ami a hűbéri rend bukására is vezetett, amint a nép magának igényelte annak az elbírálását, hogy a hűbérúr a hatalmát az isteni küldetésnek megfelelően gyakorolja-e. Igaz, hogy az isteni eredet tana jóideig elejét vette

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 71. és köv. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 82. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 83—96. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 88. és 91. old.

a hűbéri rend elleni lázadásoknak.¹ Husz Jánost a konstanzi zsinat még megégezte azért a tanításért, amely szerint a hatalom birtokosa az isteni törvények megszegésével méltatlanná válik, és el is veszti hatalmát. Később azonban² a szerző maga is rávilágít arra, hogy tomista előzményekén épült fel az a tanítás, amely a király elleni lázadás jogosságát elismerte és végeredményben az angol és francia királyok feletti népi ítélkezésnek vált az alapjává.

Részletesen foglalkozik a szerző a magyar »speciális önálló közjog szemlélet«-tel, amelynek képviselői talán nem is akartak felmentő ítéletet hozni a magyar berendezés felett a jobbágyság kizsákmányolása kérdésében; viszont, hogy a központi hatalom kialakulása nálunk csakugyan bekövetkezett a hatalomnak a király és a nemesek közti alkotmányos megosztása útján, mégpedig a külső támadások, illetőleg azok veszélye folytán, arról Eckhart megállapításai kapcsán már tettem említést. Az azonban így is kérdéses marad, vajjon a magyar megoldás jelenti-e a feudalizmus szemszögéből nézve a fejlődés magasabb fokát? Eörsi állásfoglalásának lényege az, hogy a többfokú hierarchiát, mint a feudális rend nélkülözhetetlen elemét elveti, s ezzel a magyar középkori rendet is feudálisnak minősíti. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a magyar és a nyugati feudális rendek közti számottevő különbséget felismerjük, amint ezt a fejezet végén Eörsi is megteszi.³ A római jog sorsa igen alkalmas lett volna a góthai program kritikájába foglalt ama marxi tételnek a feudális korra szóló igazolására, hogy a jogrendszer nem lehet fejlettebb, mint a kor gazdasági alapja. A jog alkalmazás érdekkutató, és fogalomkutató módszerének a feudális korra való visszavetítését — amivel Eörsi számos kérdést kíván megoldani — nem tartom helytállónak. A hűbéri rend összefoglalása cím alatt⁴ nem csupán a már közölt anyag rendszeres áttekintését, hanem a korábbiakból hézagosan kialakult tételek kiegészítését kívánja a szerző nyújtani. Lényegében csak itt kerül tüzetesebb megvilágításra az uralkodó és a földesúr közötti viszony, amelynek a jobbágy és földesurak közötti viszonyhoz való formai hasonlósága szembe van állítva a tartalmi különbségekkel. A döntő különbség az, hogy a jobbágy dolgozik, a vazallus nem, a jobbágyot kizsákmányolják, a vazallust legfeljebb megszorítják a jobbágy kizsákmányolásából eredő

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 135. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 199. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 112. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 126—141. old.

javak élvezetében.¹ A hűbéri földtulajdon és burzsoa jogfelfogás című fejezetben foglalkozik a szerző az abból folyó következményekkel, hogy a burzsoa szemlélet szerint a burzsoa rend által megtalált jog a légtökéletesebb jog és ennek folytán az általa felállított kategóriákban minden megelőző kor jogának is valamilyen módon beilleszthetőnek kell lenni. Ez a beillesztés természetesen nem volt mindig könnyű, elég a feudalizmusból a polgári jogrend idejére is visszamaradt jogi alakulatok (pl. családi hitbizomány és a telki teher) körül kialakult vitákra utalni, amit a szerző később² más összefüggésben meg is tesz. Ezek a jogi formák azonban legalább élni tudtak a polgári jogrend keretein belül, annál nehezebb volt a már nem is élő jogviszonyok polgári konstrukcióját megtalálni. Eörsi Venediktov nyomán a származtatott és osztott tulajdon képletét látja ebből a szempontból központi jelentőségűnek.³ Valóban nem könnyű a feudális földbirtok rendjének keretei közé a tulajdonjog polgári fogalmát beilleszteni és azt hiszem, a tulajdonjog általános fogalmának megvilágításában nem is másodrendű cél egy olyan fogalom megtalálása, amely a hűbéri korra is alkalmazható. A három képzelhető megoldás: 1. A hűbérúr a tulajdonos, a másikat csak használati jog illeti. 2. A jobbágy a tulajdonos, a földesúr csak a haszonban részesedik. 3. Mindketten tulajdonosok, az egyik főtulajdonos, a másik haszonvételi tulajdonos. A megoldások mindegyikének van képviselője, amint ezt Eörsi be is mutatja. Azt az érvét azonban, hogy a jobbágy haszonbért fizet a földesúrnak, tehát tulajdonos, aligha hozta fel valaki, hiszen a haszonbért éppen a tulajdonos kapja és nem fizeti.⁴ Annak magyarázata, hogy a földtulajdon a XVI. századtól kezdve inkább a jobbágy oldalán látható, Eörsi szerint a pénzgazdálkodás előretörésében és a felvilágosodásnak a hűbériség elleni eszmei előretörésében keresendő.⁵ A fejezet a hűbéri kizsákmányolás és a kapitalista kor bérmunkás kizsákmányolása közötti markáns párhuzammal zárul.

Bár a második rész kidolgozásában Eörsinek bizonyos biztonságot nyújthatott az, hogy a marxizmus klasszikusainak megállapításaira és Venediktovnak ezeket a megállapításokat kimerítően felhasználó művére támaszkodott, mégsem kerülheti el a történészeknek a jogászokkal szemben leggyakrabban alkalmazott kifogását, nevezetesen azt, hogy a jogász beéri néhány adattal,

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 141. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 146. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 141. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 144. old.

⁵ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 144. és a köv. old.

hogy azokra építsen és nem törekszik minden adat megismerésére, hogy elméletét igazolja. Az az elvont hűbéri rend, amelyet Eörsi bemutat, még Franciaországban sem valósult meg, hiszen éppen Franciaországban a hűbériség egész korszaka alatt a déli részek sokkal erősebben álltak a római jog hatása alatt és sokkal kevésbé tisztán mutatták a feudális rend tiszta képét, mint az északiak. Feltűnő a *Lenin*, de különösen a *Sztálin* műveinek csekély mértékű felhasználása; *Sztálin* művei közül csak a »Dialektikus és történelmi materializmus« ugyanazon 2 oldala van 4 helyen idézve. A szerző a feudalizmus bemutatásában túlságosan nyugatra tekint és a magyar feudalizmus tárgyi vonásait is igyekszik hasonló jelenségekként feltüntetni. A feudalizmus keleti alakulatait pedig — különösen a Szovjetunió területén lejátszódott folyamatot — teljesen említés nélkül hagyja. Ezt azonban kétségkívül Eckhartnak a mű megjelenése után közzétett többször idézett tanulmánya tette az olvasó előtt feltűnővé.

IV. Amit a szerzőnek a feudalizmus tárgyalása során szemére vettem, azt bizonyos mértékben jóvá teszi a harmadik részben, ahol a korai kapitalizmus tárgyalása során a XIV. századig nyúl vissza. A feudális rend bomlási tüneteinek bemutatását tehát a mű nem mellőzi, hanem csak a kapitalizmus kifejlődése szempontjából tárgyalja. A kapitalista tulajdonjog tárgyalása előtt a szerző a tőkés termelési viszonyok alapvonásait foglalja össze, majd ismerteti a kapitalista magánjog alapelveit és az ilyen magánjogi rendszerek jelentősebb forrásait és típusait. A tőkés termelési viszonyok alapvonásait *Sztálin* és *Engels* nyomán abban foglalja össze, hogy az árutermelés lép előtérbe, minden áru formát ölt, a termelés szervezettsége fokozódik a gyárakban és termelési anarchia alakul ki az egész társadalomban. Itt közli *Sztálin*-nak azt a megállapítását, hogy a — »tőkések az általuk megvásárolt munkaerő tulajdonosává lesznek —, a proletárok viszont elvesztik jogukat erre az eladott munkaerőre.¹ E *Sztálin* idézethez nyomban hozzáfűzi: »A tőkés termelési rendszer tehát a *bérmunkán* alapul«. (Az aláhúzás is Eörsitől.) Ez a megállapítás nem azon a szemléleten alapul, amit a szerző a bevezető részben, különösen a 26. és következő, valamint az 53. oldalon közölt, ahol *Sztálin*-nak erre a megállapítására nem volt figyelemmel, holott az említett idézetnek a jelentőségével már az első részben kellett volna foglalkoznia, ahol eljut a munkaerő áru-jellegének megállapításáig, de nem jut el az eladott munkaerő felett a kapitalista munkáltató tulajdonjogának elismeréséig, amit Csanádi az intézeti vita során

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 149. old.

észlelt is, de éppen azt állapítva meg, hogy a tőkés-bérmunkás viszony, bár alapvető viszony, a tulajdonjog szabályozásán túlmegy. Eörsi szerint a magánjog az a jogágazat, amelynek keretében az anarchikus árutermelés és az áruviszony formájában megjelenő munkaviszony, azaz a kizsákmányolási munkaviszonyok szabályozásukat nyerték.¹ Ebből a fogalmazásból az látszik, mintha a kapitalizmus tudatosan a magánjogot választotta volna a maga igényei kielégítésére és egyenesen törekedett volna az anarchikus árutermelésre, ezt azonban a marxizmus klasszikusai nem mondják. A termelési viszonyok alakulásából szükségszerűen következett az anarchia, amit a kapitalizmus nem kerülhetett el. Másfelől a termelési viszonyok korszerű szabályozása is anélkül vezetett a magánjog, mint önálló jogág kialakulására, hogy a kapitalista állam közvetlenül törekedett volna egy ilyen elnevezésű jogágra. A francia Code nem a magánjogot, hanem a tőkés polgárok jogát szabályozza és ezt foglalják azután magánjog elnevezés alá, mint a tőkés kizsákmányolás előfeltételét.

Eörsi a tőkés magánjog kezdeti szakában három alapvető lát: a formális jogegyenlőséget, a tulajdon szentségét és a szerződési szabadságot.²

Talán a műnek a tulajdonjogról vallott felfogásához képest helyesebb lett volna a tulajdon szentségét az első helyre állítani, a sorrendnek azonban Eörsi kielégítő magyarázatát adja.

A formális jogegyenlőség — úgymond — a leglényegesebb eltérés a feudális jogrenddel szemben, míg a tulajdon szentsége valamilyen formában minden uralkodó osztály alapelve.³ Azt hiszem azonban, hogy a tulajdon ú. n. szentségnek tartalmában is lényeges változás állott be. Másfelől viszont szűk az a megállapítás, hogy a tulajdon szentsége minden *uralkodó osztály* alapelve, ha arra gondolunk, hogy ameddig a szocializmus építése során egyáltalán lesz jog és állam, a társadalmi tulajdon védelme az osztálynélküli társadalomban is központi jelentőségű marad. *Sztálin* 1933-ban hangsúlyozta, hogy a szocialista legalitást éppen a társadalmi tulajdon védelme jelenti.

A kapitalista magánjog fejlődésének Eörsi két szakaszát különbözteti meg és a második szakaszt azzal jellemzi, hogy a hűbériség maradványai elleni harc befejezése után, amikor a hűbéri kötöttségekkel bizonyos külső hasonlóságot mutató jogi alakulatok sem fenyegethetnek többé a hűbéri rend visszatérésével, a hitel-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 151. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 151. és köv. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 152. old.

igényeket biztosító jogi eszközök és a forgalom biztonsága kerül előtérbe.¹ Ami a forgalom biztonságának kérdését illeti, magam is vallom, hogy az ilyen irányú intézkedések elszaporodása a kapitalizmus későbbi fejlődési szakának eredménye. Az azonban, amit Eörsi állít és műve későbbi folyamán is többszörösen tárgyal, hogy a nem-tulajdonostól való tulajdonszerzés elismerése egy második fejlődési szakasznak a jelensége lenne, nézetem szerint téves, a térbeli különbségeket időbeli különbségekké konvertáló szemléletnek a következménye. Kétségtelen — Eörsi a maga megállapítását arra a tényre alapítja —, hogy a francia Code, amelynek vonatkozó rendelkezéseit tüzetesen ismerteti,² valamint a Danske Lov³ ebben a kérdésben a római jog hatása alatt álltak, még 1804-ben, illetve 1863-ban is, a germán jog területén azonban az árukereskedelem kifejlődésének időben legkorábbi jelenségei közé tartozik a nem-tulajdonostól jóhiszeműen szerző személy védelme. A Lex Visigothorum XI. könyvének 3. címe már 654-ből, tehát több, mint 1000 évvel a Danske Lov előtti időből származó következő tételt tartalmazza: »Si quis transmarinus negotiator aurum, argentum, vestimenta vel quaelibet ornamenta provincialibus nostris vendiderit et competenti pretio fuerint venumdata si furtiva postmodum fuerint adprobata nullam emptor calumniam pertimescat«. Ennek a tételnek az általánosabb fogalmazása a germán jogi »Hand muss Hand wahren«, amely a francia Code kortársában: az osztrák polgári törvénykönyvben is megfelelő fogalmazáshoz jut, már pedig Eörsi egész szemléletével ellentétes lenne az osztrák polgári törvénykönyvet — amelyet igen helyesen a feudálisnak tett koncessziókkal jellemez — a kapitalizmusnak egy későbbi korszakát jelentő termékeként értékelni, mint a francia Code-ot. Nem ilyen mértékben, de hasonlóképpen a különböző jogterületek egyirányú, de nem egyidejű fejlődésének időbeli fejlődési fokok keretébe erőltetését jelent a telekkönyv intézményének méltatása is. Ebben a vonatkozásban valóban inkább arról lehetne vitatkozni, vajjon az ingatlan tulajdonnak a telekkönyv révén különleges elbíráláshoz juttatása jelentheti-e a kapitalista rend fejlődésének egy második fázisát és nem-e inkább a földhöz kötött feudalista szemléletnek a visszaütése mutatkozik-e benne? Kétségtelen, hogy a telekkönyv megkönynyíti az ingatlanok forgalmát és ezért hozzájárul az ingatlan maradéktalan áruvá válásához, de nem lehet azt mondani, hogy ez az áruvá változtatás nem lett volna a francia forradalomnak

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 154. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 267—269. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 267. old.

már kezdeti törekvése. Kitűnik ez az 1791. évi Code Rurale formulájából: » Le territoire de France dans tout son étendu est libre comme les personnes qui l'habitent «.

Hogy a kapitalista jognak van egy második, az imperializmus korát még megelőző fejlődési fázisa, azt magam is vallom, de inkább azt hiszem, hogy ezt a fejlődési szakot a természetjogi máz elejtése, a burzsoa osztályuralom lelepleződése és ennek folytán az uralkodó osztály érdekeinek a jog által való nyílt szolgálata jellemzi, amelynek vetülete a magánjog művelésében is a jogpozitivizmus, amely egyszersmind az idealista értelemben vett, az emberi természet szempontjából kiinduló bíráló elejtését és a jogászoknak a jogszabályok egzegetálásra szorítását jelenti. Nagyobb mértékben tudok egyetérteni az imperializmus magánjogának jellemzésével és a bomlási tünetek rövid összefoglalásával.¹ Már itt nélkülözöm azonban egy szempont megvilágítását. Az imperialista kapitalizmus korában az imperialista államokkal szemben vannak államok, amelyek tőlük telhetően megkísérlik az imperializmussal szembeni védekezést, természetesen szintén a polgári jog alapelveinek áttörésével. Nyilván ilyen védekezést jelentenek a védővámok, a külföldi vállalkozókra vonatkozó külön jogszabályok, a devizakorlátozások, transfermoratoriumok szabályai, amelyeket az imperializmus által gazdasági önállóságukban fenyegetett államok a fizetőképességük bizonyos-fokú visszaállítása után a konjunktúrás időszakokban is fenntartanak. Azt hiszem, helyénvaló lenne az imperializmus magánjogát nem egységesen, hanem mindkét oldalról szemlélni. Erre a szembeállításra egyébként Eörsinél találunk is néhány elszigetelt példát.²

A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet 3 típusának ismert megkülönböztetése után Eörsi behatóan a francia típust ismerteti és ennek során talál alkalmat arra, hogy a római jognak a tőkés társadalom részéről történő felhasználását magyarázza és a felhasználás ténye körüli vitával foglalkozzék. Nem mond ellent a *Marxtól* idézett ténymegállapításnak, hogy a római jog alapjainak átvétele a vagyonjog területén Anglián kívül sem volt mindig tudatos. A német természetjogászok a már régen recipiált római joggal szemben keresték a jogot és Canbaecérés csak úgy, mint Portalis az emberi jogok minden ember számára biztosításával igen messze érezték magukat a római jegtől. Portalis bizonyosan sajnálta is, hogy az emberi jogokra vonatkozó részletes és szerinte lényeges fejezet a Code-ból végül is kimaradt. A későbbi forradal-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 155. és köv. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 245. old.

makat megelőzően keletkezett, de már polgári jelleget mutató magánjogok kialakulásának vázolója körében nem tudok egyetérteni Eörsinek azzal a megállapításával, mintha a polgári ideológia Ausztriába különösen a napoleoni háborúk során jutott volna el. Az OPTK kodifikátorai, különösen Zeiler az ideológiai alapokat nem francia forrásból, hanem Kanttól kapták. Marxista szemlélet mellett természetesen is kell találnunk, hogy a termelési viszonyok fejlődése folytán egymástól függetlenül is a lényegben találkozó ideológia született meg Franciaországban és a német terület keleti részén.

Habár — sőt talán éppen azért, mert — a kapitalista magánjog a különböző jogrendszerekben különböző fejlődési vonalat mutat, helyes, hogy a szerző a figyelmét a legtisztább fejlődésű francia típusra korlátozza, mielőtt az olvasót közvetlenül érdeklő magyar fejlődéssel foglalkoznék. Ennek persze elkerülhetetlen az a hátrányos következménye, hogy a magyar fejlődés külföldi közvetlen befolyásolói homályban maradnak. A forradalmat megelőző időszak jellemzésében a szerző részletesen mutatja be a föld tekintetében beállott fejleményeket, a nemesek előjogainak fenntartása érdekében kiélesedő osztályharcot, a pénzgazdálkodás révén központosuló államhatalomnak a mezőgazdaság viszonyaira gyakorolt hatását, az állami közigazgatás megszervezését és a hűbéri szolgáltatások, továbbá az adórendszer kiépítését. Helyesen látja a fejlődés legfőbb mozgatóját az iparban,¹ megmutatja azt is, hogy a rendi tagozódás határvonalait a kialakult polgári osztálytagozódás miért nem követte. A volt jobbágyok csekély része a tőkés rétegekben helyezkedett el, zöme azonban az agrárproletariátust adta, amelyből és a céhek legényeiből, tönkrement mestereiből alakult ki az ipari proletariátus. A gazdaságilag hatalmas, de a politikai hatalmat nélkülöző polgárság és az elszenvedett, de politikai hatalmát mégis megtartó nemesség ellentmondása, összeütközése a bomladozó feudális rend jellegzetesége.²

A természettudományok fejlődésének rövid áttekintése után mutatja be, hogyan válik a szuverenitás alapjává az egész nép közös akarata és hogyan jelenik meg a társadalmi szerződés gondolata.

Kétségesnek tartom, vajjon helyes-e, hogy Eörsi a francia forradalom időszakát a Code Civil megalkotásáig még a liberálkapitalizmus tulajdonjogának *előkészítő* szakához számolja.³ Igaz,

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 180—182. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 182—192. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 209. old.

hogy akkor a hűbéri rend maradványainak eltakarítása előtérben állott és harcos forradalmi állapot állott fenn; az azonban már kétes, vajjon helytáll-e és lényeges-e a későbbi helyzettel szemben az a különbség, hogy a perspektíva nem a korlátlan tőkés gazdálkodás szabadsága, hanem a kistulajdonosok egyenlőségének álma volt. A tételt vitássá teszi különösen az, hogy a polgári jog kodifikálásának már a régi jog használható elemeinek fenntartása is egyik főcélja volt, maga Napoleon is bizonyos kompromisszumos megoldást keresett a magánjog területén, tehát a forradalom joga az ú. n. *droit intermediaire* sok vonatkozásban inkább jelenti a burzsoa jog tisztaságát, amelyből a kódex egy lépést már visszafelé tett, mint a tiszta kapitalizmus előkészítését. Az előretörő proletariátus érdekei ellen folyó küzdelem jellemzésül találoán hozza fel az egyesülési szabadság el nem ismerését, az alatt az ürügy alatt, hogy ez az intézkedés a hűbériség visszatérése elleni védekezés.¹ A feudalizmus és megszülető proletariátus elleni két oldalon folyó harc érzékeltetésével mutatja be a szerző a burzsoa forradalom tulajdonjogát is, a Code Civil-t pedig a forradalom joggal szemben azzal jellemzi, hogy a formális szabadságot jel-szavakból valósággá emeli.² A liberálkapitalizmus korát Eörsi a XIX. század első felére teszi és bevezetőben vázolja Napoleon császárságának polgári ideológiáját, valamint az ipar korai fejlettségének nyomán járó társadalmi jelenségeket.³ A mű itt következő részét igen értékessé teszi, hogy a jogtudomány általánosan ismert jelenségeire és az általánosan ismert jogintézményekre, valamint azoknak a gazdasági életben betöltött szerepére ad a marxista szemléletnek megfelelő magyarázatot. E magyarázatok közt sok van olyan, amely a marxista irodalomban kevésbé tájékozottak számára sem jelent ugyan újdonságot, az összefoglalás azonban így is hasznos.

Helyes, hogy az árucseré-viszonyok a területileg szakadózott jog helyett egységes nemzeti jogot tesznek szükségessé, amely rendszerint jól tagolttá válik.⁴ Rá lehetett volna azonban mutatni arra is, hogy éppen az árucseréforgalom a különböző nemzetek joga közt is közeledést von maga után. Ahol ebben a korban a nemzetek közt észlelhető különbségek favorizálásával találkozunk, ott ezt többnyire a feudális rendszer maradványaként lehet értékelni, ami természetesen ismét a gazdasági alap feudális maradványainak tulajdonítható. A nemzeti jogok egymáshoz hasonulása

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 209—212. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 213—218. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 219—223. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 223. old.

különösen a polgári rendre leginkább jellemző árucsereforgalom külön joga az ú. n. kereskedelmi jog területén észlelhető, amely szakjognak a kialakulását a szerző — a francia fejlődéssel is ellentmondásban — csak az imperialista kapitalizmus tüneteként mutatja be.¹ Itt is visszatér az a korábban már érintett túlzás, hogy Eörsi a francia és német burzsoa jog között megmaradó, egyidejűleg észlelhető eltéréseket minden áron a kapitalista fejlődés különböző fázisainak igyekszik betudni. Azzal pedig, hogy a tételek jog tárgyalásába a jogtudomány állásfoglalásait is gyakran mintegy beolvasztja, nehezebbé teszi a maga számára a hűségesebb kitaratást amellet a marxista tétel mellett, hogy a jog, mint felépítmény a mindenkori alapot szolgálja, és e nehézség arra kényszeríti, hogy a jogtudomány elvi kérdéseinek csapongását is a gazdasági alap bizonyos fázisához kösse, ami pedig nem megy a történelmi sorrend bizonyos felforgatása nélkül.

Az uralmi és hatalmi korlátlanságnak az a szimptomája, hogy a tulajdonos uralma magánügy, aligha jut kifejezésre abban, hogy az ingatlantulajdon változását *nem lehet nyilvánosságra hozni*.² A nyilvánosságtól való idegenkedés inkább a feudalizmus jellegzetessége, amit Colbert telekkönyvi kísérletének bukása is igazol. Nem állja meg a helyét, hogy a kisajátítás éppen a kizsákmányoltakhoz közelálló réteg ellen lett volna kiélezve.³ Inkább azt lehet mondani, hogy a kapitalizmus a teljes kártalanítás biztosításával ezt az intézményt is úgy rendezte be, hogy a kisajátítást »szenvedő« a kisajátítással jó üzletet csináljon.

A francia jogi szemlélettől idegen a dologi ügylet tüzetesebb elemzése is. Ezzel a szerző behatóan, de nézetem szerint hibásan foglalkozik.⁴ Almási, mint a tan képviselője, távolról sem téveszt össze különböző tényeket és jogi hatásokat, hanem Eörsi nem látja meg a kötelező és rendelkező ügylet közötti különbséget és különösen a rendelkező ügylet külön ügyleti fajta minőségét, holott ez az ügylet a polgári forgalomban akkor is megvan, ha mindenáron meg akarunk róla feledkezni. Eörsi téves szemléletének kétségkívül az a kiindulási alapja, hogy a francia jog az egyedileg meghatározott dolog adás-vételi szerződésének megkötésével a tulajdonjogot átszállítja a vevőre, amivel együttjár az idegen tulajdonban álló dolog egyedi eladásának semmissége. De ha a francia jogi jogszabályok világánál a fajlagos vétel esetét vesszük szemügyre, már kétségtelenné válik, hogy a fajta bizonyos egyedeinek az eladó

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 262. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 258. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 266. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 282—285. old.

részéről a vevő részére átadása nem csupán realizál egy már korábban bekövetkezett tulajdonváltozást, hanem egyenesen és az ügylet lebonyolítása során első ízben individualizálja azokat a dolgokat, amelyek tulajdonában változás áll be. De különben is miért ne lehetne valaki ügylettel éppen arra kötelezve, hogy jogi hatást előidéző akaratot nyilvánítson? Nem áll meg Eörsinek az a további érve sem, hogy a dologi ügylet azért nem ügylet, mert a bíró ítélete, végrehajtás stb. helyettesítheti; hát akkor azért, mert az árverezési eladás helyettesítheti a tulajdonos eladásra irányuló nyilatkozatát, az adás-vétel sem ügylet? Nem kifogásolnám, ha Eörsi a magánjogi törvényjavaslatban is kifejezésre jutó azzal az állásponttal szállt volna harcba, amely a tulajdon átszállásához nem éri be az érvényes jogcímmel és az átadással, hanem a kettő közé ékeli azt a követelményt is, hogy a felek a tulajdon átruházásában megegyezzenek és az átadás e megegyezés (dologi megegyezés) alapján történjék. Az átadás, mint rendelkező ügylet ügyleti minősége elleni lázadás azonban semmi esetre sem marxista követelmény, hanem a bírált burzsoa tételes jogok tartalmának nem helyes bemutatása. Az, hogy Eörsi az értékpapírt monopolkapitalista jellegűnek tekinti,¹ ismét a már említett elskatulyázó törekvés eredménye, amelynek során a feudális korbéli előzményekről nem szabad tudomást venni. Helyes viszont az a kvantitatív szemlélet, hogy a monopolkapitalizmusban a forgalom biztonságát szolgáló intézmények és látszathatások nőnek meg. Az akarat primátusáról egyik síkon a látszat — másik síkon az érdek primátusára áttérés legfeljebb bizonyos gondolatok fokozottabb érvényesülését jelenti a jogban, de nem lehet azt mondani, hogy korábban ismeretlen momentumok bukkanának fel, mert hiszen az ilyen deus ex machina felbukkanások a dialektikus szemlélettel nem is egyeztethetők össze és a korábbiakban is erőteljes figyelmet kell fordítani *Sztálin* tanítása szerint éppen azokra a momentumokra, amelyek bár még gyengék, de fejlődésképesek és egy későbbi korban fokozatosan nagy erőhöz fognak jutni.

A kapitalista tulajdonjognak egységes szerkezetét és méginkább azt a megfigyelést, hogy a kapitalista rendben minden tulajdon és egyszersmind csereforgalom tárgyává válik, mind a termelőeszközök, mind más javak igazi jelentőségét pedig csereértéke adja, Eörsi plasztikusan fejti ki. A tulajdonjog igazi tartalmát természetesen szembeszökővé teszi a francia jogból ismert *domaine public* intézménye, az állam hatalmában levő, de mindenki által használt dolgok (utak, terek, folyók, tengeri kikötők stb.) tekin-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. kötet. 286. old.

tetésben a tulajdonjogtól különböző hatalmi viszony megállapítása, vagy legalább a tőkés tulajdontól lényeges eltérést mutató tulajdonviszony szemlélete. Mindenesetre megérdemli a megvilágítást ez a különleges francia kategória. Eörsi ennek a feladatának talán kissé túlságosan is megfelel,¹ uralkodó felfogásnak azt mutatva be, hogy a domaine public körébe tartozó dolgokon nincs tulajdonjog, hanem azok felett csak az állam felségjoga érvényesül. Tanulságos lett volna a tan sorsát nyomon követni a német jog területén, amire Elzász-Lotharingia 1871-ben bekövetkezett Németországhoz csatolása adott alkalmat.

A liberálkapitalizmus elméletei című alfejezetben Eörsi a cím kereteit erősen túllépve a XIX. század elejével megindult jogelméleti harcot kívánja vázolni a természetjogi és a történeti iskola között, de már ebben a fejezetben is elnyúl a XIX. század végéig, sőt a XX. századba is, amikor a jogpozitívizmus ki nem elégítő volta miatt feltörő új természetjogról is megemlékezik. Helyesnek tartom azt a megállapítást, hogy mindkét egymással harcban álló iskolának közös vonása a tételes jogon túl valamiféle általános alapelv elismerése és a metafizikai jelleg. Helyes meglátás, hogy a természetjogi felfogások önmagukban sem haladónak, sem reakciósnak nem minősíthetők és természetjogot egyaránt állítanak fel fennálló jog igazolására és megdöntésére. A szerző a polgári forradalom szakának kezdetétől felismeri a polgárságnak a feudalizmus ellen folytatott küzdelme mellett a keletkező, majd előretörő proletariátus elleni küzdelmét is. Ez a két oldalon való küzdelem elméleti síkon még élesebbé válik, mert a kapitalista jog kizsákmányoltjaival szemben fennáll a helyzet nyílt ellenzése is. A társadalom szükségletére alapított, de mindig a korlátlan kapitalista tulajdon igazolására törekvő elméletekkel szemben az élesedő osztályharc ellenzéke sorában látjuk a kispolgári forradalmárokat Proudhonnal az élen, mint a burzsoa tudósok előfutárját. Itt lett volna megfelelő alkalom a Jhering irányzatával foglalkozni.

A liberálkapitalizmus korát feldolgozó fejezet utolsó alfejezete és egyben a kötet utolsó része »A liberálkapitalizmus egyes egyéb magánjogi intézményei« cím alatt az alanyi jog, a jogbiztonság (uralmi és forgalmi szempontok) kérdéseivel foglalkozik behatóan, végül néhány megjegyzést tesz a fogalom- és érdekkutatás, a bírói ítélezés és a gyári törvényhozás kérdéseiről. A főkérdésekben itt is érvényesül a szerzőnek némileg erőszakolt állásfoglalása, hogy a

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 292—310. old.

jogterületek közötti különbségeket időbelieknek igyekszik értékelni.

Az imént tárgyalt alfejezettel bizonyos fokig ellentétbe is kerül Eörsi, amikor az alanyi jog fejlődésének történetét vázolja. Nemesak azt állapítja meg, hogy a liberálkapitalizmusban az alanyi jog az elsődleges, a tárgyi jog másodlagos, a monopolkapitalizmusban pedig a tárgyi jog az elsődleges, az alanyi jog pedig csak a tárgyi jog reflexe, hanem azt is, hogy az egymással szemben álló elméletek a gazdasági és társadalmi helyzet termékei és ezért az ilyenfajta elméletek ellen helytelen logikai, teleológiai érveket felhozni. Egy későbbi kornak nemesak azt kell vizsgálni, hogy egy bizonyos korban a kézenfekvőnek látszó tényezők közül miért éppen az egyiket és nem a másikat emelték ki a tudósok.¹ Ez alapján helytálló meglátás, de nem ad magyarázatot a tudósok közt sokszor nagyon is éles vitákra; a kortársak csak akkor kerülhettek egymással ellentétbe, ha közülük az egyiknek álláspontja valóban a gazdasági és társadalmi helyzet adequat kifejezése, a másik pedig ettől függetlenül tudta magát. Sőt, az elnyomó osztályok által vele, mint tudóssal szemben támasztott követelményekkel is szembe tudott helyezkedni. Az egyes álláspontok megoldása pedig — ami azt hiszem a helyesebb — az, hogy nem lehet minden részletkérdésben — részletkérdések közé sorolva azokat a viszonylag általános kérdéseket is, amelyeket Eörsi érint — egyetlen választ adni arra a kérdésre, hogy a gazdasági és termelési helyzetnek milyen megfejtés felel meg, hanem több megfejtés is többé-kevésbé szolgálhatja az éppen uralkodó elnyomó rendszert, legfeljebb a kiszolgálás fokozatában lehet különbséget felfedezni.

Az, hogy Eörsi nemesak a jogról, hanem a nézetekről és elméletekről is mindig úgy szól, mint amelyek minden részletükben az uralkodó osztálynak az alap meglévő fejlettségi fokán a legtökéletesebb kiszolgálását végeznék, nincs összhangban *Engels* egyes nagy jelentőségű leveleinek megállapításaival sem. Így: »A gazdasági helyzet . . . nem hat gépiesen, mint ahogy ezt itt-ott kényelmesen hinni szeretnénk, hanem az emberek maguk csinálják történelmüket, csak adott, őket meghatározó környezetben, a meglévő tényleges viszonyok között, amelyek között végső fokon a gazdasági viszonyok döntenek, bármennyire befolyásolják is azokat a többi politikai és ideológiai viszonyok« . . . »Minél távolabb van a gazdaságtól az a terület, amelyet éppen vizsgálatnak vetünk alá, annál inkább látjuk azt, hogy fejlődése véletleneket mutat, hogy

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 347. old.

görbéje zezugos vonalban halad. De vonja meg a görbe közép-helyét és meglátja, hogy minél hosszabb a szemügyre vett korszak és minél nagyobb az így tárgyalt terület, annál párhuzamosabban halad ez a tengely a gazdasági fejlődés tengelyével.¹ »A modern államban a jog nemcsak az általános gazdasági helyzetnek felel meg, nemcsak annak kifejezése, de *önmagában véve is összefüggő* kifejezésnek is kell lennie, amely benső ellentmondásokkal nem csapja önmagát arcul. S ez csak azáltal érhető el, hogy a gazdasági viszonyokat mind kevésbé híven tükrözi vissza.«² »A gazdasági helyzet az alap, de a felépítmény különböző elemei . . . a valóságos harcoknak a visszatükröződései a résztvevők agyában, politikai, jogi, filozófiai elméletek, vallási nézetek és ezeknek továbbfejlesztése dogmák rendszerévé, mindezek szintén hatással vannak a történelmi harcok menetére és sok esetben meghatározzák azok *formáját*. Mindezeknek az elemeknek a kölcsönhatása az, amelyben a véletlenek (vagyis azon dolgok és események, melyeknek belső összefüggése egymással annyira távoleső vagy kimutathatatlan, hogy nem létezőknek tekinthetjük, elhanyagolhatjuk őket) végtelen tömegén keresztül végül is a gazdasági folyamat, mint szükség-szerűség érvényesül. Ha ez nem így volna, az elmélet alkalmazása bármely történelmi korszakra könnyebb volna, mint valamely egyszerű elsőfokú egyenlet megoldása.«³ Nem kétséges előttem, hogy Eörsi mindezeket a helyeket jól ismeri, mégis az a benyomásom, hogy a könyvében nem követi. Nála nem végső fokon, hanem mindig közvetlenül van meg az összefüggés, a zezugos vonalak nyomban kiegyenesednek, középtengely megvonására tehát nincs is szükség, a jog legapróbb részletsabálya is híven tükrözi a gazdasági viszonyokat és megoldásai sokszor emlékeztetnek elsőfokú egyenletek megoldására.

Azt hiszem, igaza van Alexandrovnak,⁴ amikor azt állapítja meg, hogy az állam és jog mindig az uralkodó osztály állama és joga ugyan, a politikai és jogi nézetek azonban lehetnek uralkodók és nem uralkodók. Az egymással ellentétes osztályokra osztott társadalomban tehát meg kell különböztetni az uralkodó osztály nézeteit és az elnyomott osztály nézeteit. Ebből a szemléletből kiindulva talán egészen más képe lett volna a most tárgyalt résznek, ha nevezetesen Eörsi azt a kérdést is vizsgálta volna, hogy az

¹ Marx-Engels: Válogatott művek. Budapest, 1949. II. köt. 505. és köv. old.

² U. o. 493. old.

³ U. o. 487. és köv. old.

⁴ Jogtudományi Közöny. VI. új évf. 714. és köv. old.

egymással harcban álló elméleti irányzatokat mennyiben tette magáévá az uralkodó osztály.

Az alanyi jog akaraturalmi és érdekaraturalmi fogalmi meghatározásának szembeállításából pl. nem azt a következtetést kell levonni, hogy az akaraturalom a fejletlenebb, az érdekelmélet a fejlettebb kapitalista rendszernek felel meg, mert akkor megmagyarázhatatlanná válik, hogy a német irodalomban jóval Jehring halála után is az akaratelmélet maradt uralkodó, viszont a gazdasági téren elmaradottabb helyeken, így Magyarországon is, ugyancsak Jhering hatása alatt az érdekelmélet uralkodó maradt. Sokkal inkább meggyőzőtt Eörsi érvelése a tárgyi és alanyi jog primátusa kérdésében. Előttem is kétségtelen, hogy az alanyi jog elsődlegessége a természetjogi szemléletből eredt és az ember veleszületett államelőtti jogából indul ki és hogy e szemléletből való kiábrándulás, a kapitalista osztályuralom leleplezése hozta maga után a jogpozitívizmust, amely már az alanyi jogot szemlélte a tárgyi jog reflexeként. Hasonló jelentőségű kérdés, amit Eörsi nem érint — bár tanulságosan érinthetne — hogy a magánjognak az alanyi jog vagy a jogviszony-e a kiindulási pontul alkalmas alapfogalma. A kezdeti szak a polgári jogtudományban az alanyi jog és az alanyi kötelezettség elsődlegessége és hogy a jogviszonyt éppen az alanyi jogok és alanyi kötelezettségek egymáshoz kapcsolódásának tudják némelyek látni. Későbbi fejlemény a jogviszony elsődlegessége, amelynek az alanyi jogok és kötelezettségek éppen az absztrakció útján kielemezhető részletjelenségei. Az uralmi és forgalmi szempont egymást felváltó szerepét annak folytán, hogy Eörsi erre a kérdésre igen sokszor visszatér — már többször érintettem. Az első kötet III. részének 2. fejezetében Eörsi egy 1931. évi dolgozatot is bemutatja a két jelszó harcának illusztrálására.¹ Nem tartom kizártnak, hogy azt a gondolatfolyamatot, amelyet ezzel a kérdéssel kapcsolatban kifogásoltam, akaratlanul is éppen ez a kis tanulmányom indította el. Ezért tartom helyénvalónak, hogy a kérdésre kissé visszatérjek. Eörsinek igaza van abban a bíráló megjegyzésében, hogy amikor az anyagi igazságot bizonyos jogtételekkel szembeállítottam, az anyagi igazság természetjogi kategóriájából indultam ki. Helyesen idézi azt is, hogy az ú. n. látszathatások fokozatos térhódításában az áruforgalom meggyorsulásának következményét látom. Viszont nem tévesztem szem elől, hogy a forgalom biztonságát védő szabályok, így a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés szabálya pozitív jog és ma sem azt látom, hogy állásfoglalásom »idealizmusá«

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 362. és köv. old.

a kapitalista tulajdon védelmének szentségébe merült volna, mert hiszen a kapitalista rend éppen Eörsi álláspontja szerint az elsajátítót, az új szerzőt védi elsősorban, még inkább érezném igazságosnak, ha Eörsi a tulajdon állandóságának védelmében felhozott érveimet feudális szemlélet csőkevényének találta volna. Dolgozatommal egyébként nem voltam a »rohanó gazdasági élet« kritikátlan kiszolgálója, hiszen több ponton az OPTK nyomán kialakult bizonyos ponton azon is túllépő jogszabályok visszafejlesztése mellett foglaltam állást. A nem tulajdonostól való tulajdonszerzés elismerését, mint a forgalom követelményét nem egy korábbi kapitalista rendszer megoldásával, hanem a római jog megoldásával állítottam szembe, bár azt is kiemeltem és ebben Eörsivel egyetértek, hogy a látszatjelenségek egyre szélesebb körre kiterjedése a nem tulajdonostól való szerzés elismerésének ősgermán tételéből kiindulva valóban friss fejlemény.

Erőltetett, amikor Eörsi a jogbiztonság új szakaszának jellemzésére hozza fel, hogy a tulajdon jogbiztonságának védelméből a szerződés biztonságának a védelmére kerül át a súlypont.¹ A pacta sunt servanda tétel megítélésem szerint nem a jogbiztonság új szakaszának, hanem a kapitalizmus kezdeti szakának a jellemzője; éppen ennek a kezdeti álláspontnak a feloldása a később előtérbe lépő szerződési jóhiszem elve, amelynek értékelését már nézetem szerint is helyesen adja Eörsi. A fogalomkutató és érdekkutató módszer alkalmazása kérdésében kétségkívül érdekes Világhy Miklósnak a megállapítása, hogy a szilárd értékrendszerrel rendelkező társadalom követi a fogalomkutató módszert. Nézetem szerint azonban az érdekkutató módszer ott alkalmazható a jogásztömegeket meggyőző sikerrel, ahol az időben közeli átfogó törvényalkotás módot nyújt a törvényhozó érdekítéleteinek nyomon követésére és ahol ezek az érdekítéletek nem váltak még a gazdasági és társadalmi helyzet, illetőleg a gazdasági alap változása folytán meghaladottakká. Németországban a justinianusi kodifikáció eredményeinek alkalmazása inkább a fogalomkutatásnak kedvezett, a BGB hatálybalépése után viszont az érdekkutatás vált kézenfekvővé. Franciaországban, ahol a polgári korszak kezdetén áll a Code, a módszertani vita ezért nem is tudott olyan nagy hullámokat verni, mint Németországban. Nálunk ellenkezőleg, éppen azért, mert a törést jelentő kódex nem jött létre. A két módszer közötti ellentétnek a letomptása Eörsi nézetem szerint helytálló álláspontja.

V. Amennyire csak sok fenntartással és ellenvetéssel tudtam

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 366. old.

elfogadni Eörsi osztóvonalát a liberálkapitalizmus szerintem is meglevő, de másképp osztódó két fejlődési szaka között, annyira kétségtelen előttem is az imperializmus korszakában beálló lényeges változások értékelése. A II. kötet első felét kitöltő III. fejezet foglalkozik az imperializmus tulajdonjogával és a bevezető fejezet összefoglaló képet nyújt gazdasági és ideológiai szempontból az imperializmus egyes jellegzetességeiről. A 2. alfejezet az imperializmus civiljogának általános jellemzésében élesen emeli ki a nagygazdasági egységek létrejövetelét, a hitel központi kérdéssé válását, a versenykorlátozást, az osztályharc kiélesedését, végül az ipari tőke, a pénztőke és az állam szoros kapcsolatba kerülését, ú. n. személyi unióját, mint azt az öt jellegzetességet, amelynek szükségképpen vissza kellett hatnia a vagyoni jog egész rendszerére és pedig olyan módon, hogy a liberálkapitalizmus elvi alapjainak meg kellett dőlnie. A személyi jog körében a gazdasági célra alakuló jogszemélyekben végbemenő tőkekoncentráció, amely a vállalkozó korlátolt felelősségét és anonimitását is lehetővé teszi, a legkiemelkedőbb jelenség. Eörsi szépen foglalja össze Bratusz munkájának első kötetére támaszkodva a jogi személyekről szóló elméletek fejlődését, természetesen arra törekedve, hogy elkerülje a Móor Gyulaféle tiszta logikai felépítést és az elméleteket a kapitalista követelmények szempontjával hozza kapcsolatba. Az imperializmusnak e korszakára már nagyon talál a tárgyi jog előtérbelépésének felismerése, amelynek végső eredménye, hogy »a tárgyi jog kalitka, az alanyi jog pedig a kalitkába zárt madár mozgási és éneklési szabadsága«. Az alanyi jogról szóló elméletek körében Eörsi helyzetelméletek név alatt foglalja össze azokat az elméleteket, amelyek az alanyi jogban csak a jogszabályok által körüllelt helyzetet tudnak látni, végleges formájukban pedig, mint Kelsennél és Thonnál az alanyi jog már fel is olvad a tárgyi jog szabályaiban. Ezt a jelenséget Eörsi a tőke koncentrációjára egyre hatalmasabb tőkések kezében és az államhatalom népellenes voltára, mint kettős alapra vezeti vissza. Erre a korra már talál a látszatvédelem előtérbelépése, talál az új ügyleti típusok és új szerződési formák kialakulására vonatkozó álláspont is, de ismét túlzást vagyok kénytelen látni abban, hogy a külön kereskedelmi jog kialakulását imperialista jelenségnek minősíti, holott ez a külön kereskedelmi jog éppen a burzsoa jog úttörője a feudális korszakban a kereskedők privilégiumai alakjában. Amint *Sztálin* is megállapítja — a burzsoa magánjog alapjai már a feudalizmus idején kifejlődtek. Ennek a tételnek nézetem szerint egyik legjobb bizonyítéka XIV. Lajos Ordonnance de commerc-e, bár nem is az első ilyen irányú eredmények közé tartozik. Helyes ennek

a kornak az új fejleményei közé sorolni a chicane tilalom kibővítését és a tisztességtelen verseny tilalmát. Nem hiszem azonban, hogy ezek csak arra valók lennének, hogy a kis egzisztenciák elproletarizálódását csökkentsék, meggátolják azt, hogy ezek egymást lökdössék csódba vagy egyszóval, hogy lehetővé tegyék önálló kistermelők létezését gyengébb kapitalista képességek mellett is. A tisztességtelen verseny pönalizálása a kis egzisztenciák ügyeskedésének és feltörésének szab gátat, tehát nem tompítja, hanem éppen előmozdítja a tőkeakkumulációt, a kistőkésék elproletarizálódását, mert a szépen hangzó versenykorlátozások betartására a nagytőkés érzékeny veszteség nélkül képes, a kis egzisztenciák pedig olyan versenyeszközökről kénytelenek lemondani, amelyek nélkül nem tudják magukat fenntartani. Jellemző erre a német jogalkotás fejlődése, amely a tisztességtelen verseny leküzdésének első lépéseként még csakugyan olyan törvényt alkotott, amelyben az üldözött versenyeselekmények taxative voltak felsorolva és ezért többé-kevésbé az új kis egzisztenciák által is elviselhetők voltak. A későbbi — jellegzetesen imperiaalista — fejlemény voltaképpen az a generális klauzula, amelyet az 1909. június 7-i német törvény formulázott meg és amelyet a mi 1923. évi törvényünk már készen vett át. A legnagyobb vállalatok versenykorlátozó megállapodásait, amelyekben a tőkekoncentráció magasabb fokán a liberalizmus fejlődési formája tér vissza, de úgy, hogy már csak kevés nagyvagyonú és szétágazó szervezetű vállalkozó élvezi azt a relatív függetlenséget, amelyet a korai kapitalizmus idején a kistőkés élvezett, — Eörsi az elszemélytelenedés eszközeinek tekinti és megállapítja, hogy az egyéniségnek az elnyelése nem a termelés társadalmasodásának a következménye, hanem éppen az a mód, ahogyan a tőkés társadalom igyekszik a termelés társadalmasodásának parancsoló szükségességét összeegyeztetni az egyéni elsajátításnak azzal ellentétes rendszerével.

A tőkés termelési mód ellentmondásainak kiéleződése az osztályharc kiéleződését vonja maga után. Ebben a harcban a szerzett jogok védelme — amint Eörsi Lassalle nyomán megállapítja — a kapitalizmus egyik jó fegyvere. A kapitalizmus fejlődésének ebben a szakában lépnek előtérbe a gyengék védelmének most már osztályközi szabályai, amelyek ellen egyes polgári írók a valóságos célokat nem ismerve fel, még tiltakoztak is. Holott nem a tőkés állam vezetői lettek humánusabbak, hanem az uralkodó osztály volt kénytelen a polgári humanistákat igénybe venni és azt a látszatot kelteni, hogy a tőkés állam a semlegesség addig megjátszott látszatától a szegények és elesettek javára tért

el. Ennek Eörsi két irányát különbözteti meg: az önálló kis egzisztenciák proletarizálódásának megakadályozását és a közvetlenül a munkásosztálynak tett, az osztály megosztására irányuló engedményeket.¹

A kisegzisztenciák védelmének tipikus jelensége a takarékbetétek biztonságának fokozása² és erről a kérdésről nem ártott volna, ha Eörsi kissé bővebben szól. A gazdasági lehetetlenülés és a valorizáció megítélése általában helyes. Ezek célja egyes nagyvállalatok és nagyszámú kistulajdonos megvédése a bukástól. De nem helyes ezekről szólva meg nem emlékezni a papírpénz kényszerárfolyamáról, amely maga okozza azt a bajt, amelyen az említett intézmények megpróbálnak segíteni.³ A szabadjogi iskola bukásának oka valóban a bírák egységes társadalomszemlélete körüli kétség, ami egyszersmind arra is rávilágít — amiről Eörsi nem emlékezik meg — hogy az imperialista kapitalizmus idejében a bírói szervezeteiből is hiányzott már a felfogásbeli egység, amely a liberálkapitalizmus idején még többé-kevésbé megvolt és ami egyik bomlási tünetként értékelhető. A szerződéses jogviszonyok törvénnyel való módosítása, valamint az ú. n. szociális reformok, a gyári törvényhozás bemutatása ismét a kifogástalan demonstráló eszközök közé tartozik.⁴ Az imperializmus főbb vagyoni jogi elméleteinek a szerző mintegy 100 oldal terjedelmű külön fejezetet szánt.⁵ Ez az a fejezet, ahol Eörsi széleskörű tanulmányai a leginkább érvényesülnek, ítélőképessége, ötletessége, marxista szemlélete, pártossága a legerőteljesebben mutatkoznak be. Ezen a 100 oldalon kerül bemutatásra az elméleti felfogásoknak az a szétesése, ami az imperializmus korszakát jellemzi és amely leginkább érdemli meg Visinszkijnek az előszóban idézett káosz jelzőjét. Az egymással a maguk idején sokszor éles harcban álló elméletek valamennyijéről feltételezi és bizonyítja a marxizmussal való éles szembenállást és mind a passzivistát, mind az aktivista irányzatokról azt, hogy a szocialista forradalom elhárítására törekszenek és ezzel a kapitalista rendnek akár változatlan, akár »reformált« fenntartásáért küzdve a saját gazdasági alapjukat szolgálják. Azokat a megjegyzéseket, amelyeket a korábbi korszakra vonatkozó fejtegetésekhez általánosságban hozzáfűztem, itt is megismételhetném. Feltűnő eltérés a liberál-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 68—73. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 78. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 79—81. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 81—87. old.

⁵ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 87—187. old.

kapitalizmus korszakára vonatkozó hasonló fejezettel szemben,¹ hogy míg ott a kispolgári forradalmárok mellett az utópista szocialisták helyet kaptak, itt maga *Marx* és *Engels* is csak a jelenségek lényegének megfigyelői és a bírálat eszközeiként vannak felhasználva, a szocializmusnak jobbra tolódott, a leninizmus által oly élesen elítélt irányzatai pedig említés nélkül maradnak. Nem jut tér a marxizmus világos hatása alatt álló, de attól idealizmusukkal mégis lényegesen különböző álláspontok bemutatására sem. A marxizmus elméletének korszakalkotó jelentőségét nem domborítja ki a kívánatos mértékben az, aki, mint Eörsi, nem veszi észre, hogy ennek az elméletnek bizonyos nem lényegtelen tételei a burzsoa szemléletű jogászokra is hatással voltak. A nézetek széleskörű vizsgálatának az eredménye lehetett volna az, hogy a különböző országokban az imperialista kapitalista alapot minden részletében azonos elméleti felépítmény szolgálta, de lehetett volna az is, hogy ebben a korban már nem is voltak az uralkodó osztálynak egy országon belül sem egységes nézetei. Mindkét megoldás alkalmas lett volna az imperialista kapitalizmus ideológiai bomlásának fokozottabb érzékeltetésére.

A kor főbb elméleteit a szerző három főcsoportra osztja: 1. a jogpozitivizmus, 2. az új természetjog és 3. a faszizmus elméletére.

1. A jogpozitivizmus² elindítója kétségtelenül az, amit Eörsi is megállapít, hogy a XIX. század első felének az észből, észszerűségből kiinduló individualista jellegű természetjogi elméletei a tőkés rend számára egyre inkább elviselhetetlenné váltak és a tőkés állam joga nem viselte el az ilyen szempontokból kiinduló kritikát. Fel kellett ismerni, hogy a társadalmi termelés és a termelt javak elsajátítását szabályozó jog minden ilyen alaptól eltávolodott. Meg kellett magyarázni, hogy mégis jog maradt. Tévedés azonban, amikor Eörsi a jogpozitivizmust abban az értelemben is, hogy a természetjogi elemeket a jogtudomány anyagából kirekeszti és tudományos munkájában a tételes jog szilárd alapjaira, mint kizárólagos alapra támaszkodik, az imperialista kapitalizmus jellegzetességének minősíti. Ez az általánosabb értelemben vett pozitívizmus jóval korábbi keletű. A XIX. század közepének jóformán egész tételes jogi irodalmát, de különösen a Code Civil nagy francia kommentátorait, (Aubry, Rau, Demolombe, Laurent stb.) jellemezte ez a felfogás, nem is szólva az ilyen értelmű pozitívizmus nagyszámú német híveiről. Ennek a pozitívizmusnak

¹ Ld.: Eörsi, i. m. I. köt. 310—343. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 91—113. old.

tiszta logikai szemlélete és az időben kötött joghoz kapcsolódása az étellel való kapcsolat rovására éppen kihívta az ú. n. *szociológiai jogpozitivizmus* bírálását, de ennek a szociológiai jogpozitivizmusnak sem Duguit az atyja, hanem a már 1825-ben meghalt Saint-Simon, és az 1857-ben elhalt Comte Ágoston. Ennek a szociológiai jogpozitivizmusnak volt az igazi szálláscsinálója a történeti iskola, amellyel a jogpozitivizmusnak előbb említett irányzata szintén szemben áll. Kiemelkedően foglalja össze és néhány, bár jelentős új vonással gazdagítja Duguit. A szociológiai pozitívizmus szerint a jog társadalmi jelenség, az egyénnek a társadalomban betöltött szerepét szabályozza és ezért nem helytelen, amikor Eörsi az egyénnek a társadalomban betöltött szociális funkciójában látja e jogpozitivizmus lényegét. A szociológiai pozitívizmus Eörsi fejtegetései szerint azért szolgálja a kapitalista rendet, mert a szociális funkció is mindig a fennálló társadalom szolgálatát jelenti, tehát az uralkodó osztály szolgálatát, de a tan mégis fejlődést jelent a természetjogi iskolával szemben, főleg annak elismerésével, hogy a jog a társadalmakkal változó tény. A pozitívizmus mindkét később kialakuló iránya, amelyre a szociális pozitívizmus bomlott, Eörsi szerint éppen semlegessége folytán volt alkalmas a fasizmus előkészítésére. Eörsi félreérti azonban Duguitnak azt a kijelentését, hogy ha a professzor szerepe a tételes jog kommentálására szorítkoznék, ez egy percnyi erőfeszítést sem érdemelne, mert nem a *későbbi* kiábrándult pozitivisták tesznek le a Duguit-féle ábrándokról,¹ hanem Duguit éppen a *korábbi* nem szociológiai pozitivisták felé fordul ezzel a kritikájával, akikről már megemlékeztem. Tévedés ugyan Kelsent és a bécsi, majd brünni tiszta jogtani iskolát a weimari Németországhoz kapcsolni, de nem tévedés a tanításában a tágabb értelemben vett jogpozitivizmus egyik igen éles megnyilatkozását látni, a szociológiai pozitívizmussal szembeni minden éles összeütközése ellenére. Nyilván éppen a jogpozitivizmusnak a szociológiai pozitívizmustól való meg nem különböztetése okozta, hogy Eörsinek szemmel láthatóan fejtörést okozott a pozitívizmus és a tiszta jogtan közötti kapcsolat kimagyarázása. A jogpozitivizmus szociológiai iránya is valóban alapja volt a fasizmusnak, sőt ott újjáéledt, de legalább a *német* változat tekintetében nem sok alap lehet arra, hogy Kelsent az ideológia tudatos alapvetői közé soroljuk.² Nem kell azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Kelsen a maga tiszta jogtanát saját nyilatkozata szerint nem kívánta általános jogelméletnek minősíteni, hanem csak azt

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 104. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 109. old.

állította, hogy van létjogosultsága a jog ilyen szempontból való önálló vizsgálat alá vételének is, még később pedig a tiszta jogtani alapot lényegében fel is adta. Georges Ripert a jogtudósok politikamentességét egészen máskép, az Eörsi figyelmét megérdemlő módon bírálta, amikor éppen Duguit-nak vetette a szemére, hogy olyan tanokat hirdetett a következményekkel nem törődve, amelyeket a Szovjetunió használhatott fel a maga szocialista jogrendjének felépítésére. Ha a politikamentességnek ez a politikai bírálata érdemben hamis is Duguit-szovjetjog viszonylatban, nézetem szerint ez a helytálló bírálat Kelsen és a német fasizmus kapcsolatának vizsgálata során. Az azután megint további kérdés, hogy Kelsen tanításának kezdeti vagy későbbi vonásai tették-e őt hivatottá arra, hogy a nyugati imperializmus legnagyobb jogászai tekintélyei sorába kerüljön. Elmélete összhatásában jól kiszolgálja a fináncióke érdekeit.

Az állami akarat korlátlanossága hozza rokonságba a kelsen tanokkal az Eörsi által külön kiemelt úgynevezett organikus tanokat, amelyeket a történeti iskolából Otto Gierke épített ki.

2. Az új természetjogi iskola¹ a jogpozitivizmus irányával van ellentétben. Ennek az irányzatnak a keretében foglalkozik Eörsi Niboyeten, Stammleren és Del Vecchion kívül Ketteler mainzi érsek írásaival és a két pápai körlevéllel. Ennek bírálata során a harmadik út járhatatlanságát mutatja ki, de itt is érezhető hiány, hogy a harmadik utas irányzatok közül csak a nyíltan idealista irányzatokkal foglalkozik és nem a materialista mezben jelentkező harmadik utasokkal is. Az új természetjogi tanítás alapjául szolgáló társadalomkritika Eörsi megállapítása szerint javított kiadású kapitalizmust akar megvalósítani. A reform egyenesen annak gátlására törekszik, hogy a munkás mindenféle igától szabadulni igyekezzék és erre elégnék tart bizonyos kisebb reformokat: a munkásvédelem, a kistulajdon lehetővé tétele és annak az igazságos bérnek alakjában, ami nem jelent többet a létminimumnál. Az új természetjogi irányzatokból élesen kiemel bizonyos elkődösítési törekvéseket, ami a materialista és spiritiszta felfogás nem helyes szembeállításában, az igazságos bér fogalma és nagysága körül, az osztályellentétek korporációs feloldására törekvésben, végül az individualizmus és kollektívizmus elleni harcban jut kifejezésre a perszonalizmus propagálása útján. A perszonalizmus félreérthetetlenül kijelöli a személyek helyét a társadalomban és a munkástömegeknek a szegénység megbecsülését tanítja. A perszonalizmus lényegét végül Eörsi abban a kapitalista rendszert oltalmazó tétel-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 113—168. old.

ben foglalja össze, hogy »a tőkésék elleni forradalom Isten elleni lázadás.«

Külön foglalkozik a mű a természetjogi felfogásoknak a tulajdonjogra vonatkozó tanításaival, a legélesebben azt a beállítást ítélve el, mintha a kommunizmus semmiféle olyan tulajdont nem ismerne el, ami egy embernek rendelkezést ad egy dolog felett, valamint azt az eljárást, ami a termelőeszközök és használati javak közötti megkülönböztetést figyelmen kívül hagyja. A *felesleg* rendeltetése felőli álláspontokkal élesen szembeállítja azt a marxista álláspontot, amely már a *profit* jogosultságát tagadja. A kistulajdon megszerezhetőségének követelménye is azt a célt szolgálja, hogy megvédje a közrendet, a társadalmi békét és nyugalmat a forradalmi erők támadása ellen. A kistulajdon szerzésének biztosítása azonban egyenesen megvalósíthatatlan is, mert annak útját állja a tőkekoncentráció; a tőkés termelési viszonyok ugyanis a kistulajdont éppen felmorzsolják. A tüneti kezelés nem vezet semmire, csak a rendszernek forradalmi úton való megdöntése vezethet eredményre, — ez a fejtegetésből levont végső következtetés.

A műnek az új természetjogi irányzatokra vonatkozó részre mutatja a legmagasabb fokon a harcias kommunista szellemet és pártosságot, ami a mű egyéb részeiben sem hiányzik, itt azonban külön magyarázatot kap abban, hogy a bírált irányzat is a semlegesség látszatának keltésére nem is törekedve, az elmélet szintjén maradást meg sem kísérelve, a legkevésbé leplezett nyíltsággal törekedett a szocialista forradalom megakadályozására és viszonylag nagy visszhangot keltett, anélkül azonban, hogy a hatalom birtokosai komoly kísérletet tettek volna a javaslatok megvalósítására. Nem szólva természetesen azokról a kísérletekről, amelyek ennek az irányzatnak bizonyos elemeit felhasználva a kíméletlen erőszak fasiszta útjára léptek.

3. A fasiszmus jogelméleteinek tárgyalására¹ a szerző kevesebb teret és fáradságot szán, amit helyesen is tesz, ha úgy érzi, hogy a részletesebb bírálattal úgy is nyitott ajtókat döngetne. Igyekszik megmutatni az összekötő vonalakat az imperializmus korának már hemutatótt elméletei és a fasiszmus között. Bármennyire is szükségtelennek tartom a fasiszta elméletek részletesebb elemzését, hiányolnom kell jogászai munkában éppen a Helmut Nikolai ú. n. rassengesetzliche Rechtslehre-jének bírálatát. Eörsi meg sem említi ezt a »tant«, amely a német fasiszmus hivatalos jogtana volt és közvetlenül a történeti iskola német fasiszta szellemű eltorzítása, amikor a történeti iskola Volksseele-jét a Rassen-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 168—187. old.

sele-vel helyettesítette. A fasizmus lényegét Eörsi a legdurvább erőszak helyeslésében, a tőke és az állam személyi uniójának, a nagytőkések legagresszívabb csoportja rémuralmának megvalósításában, az osztályellentétek elleplezésére nem valódi társadalmi ellentétek mesterséges felszításában és az osztályközi korporációk létesítésében foglalja össze.

Eörsi helyesen választja ki a spanyol fasizmus nálunk kevésbé ismert berendezkedését arra, hogy azt kissé részletesebben ismeretve a rendszer minden bűnét érzékeltesse. Ebből az áttekintésből különösen a korporációk szerepe emelkedik ki, amelynek segítségével az állam materialista ellenessége gyakorlatilag abban jut kifejezésre, hogy a rendszer a nép »alacsonyrendű« gazdasági szükségleteinek kielégítése helyett a tőkés államot hizlalja.

Az elkeseredett elnyomottak elégedetlenségének jól megválasztott irányokban való levezetése a német fasizmus önálló vonása, amely a sovinizta és antiszemita elgondolások hatalmas propagandájában jut kifejezésre. A tőke elleni lázadás helyett az egyik fajta munkást a másik ellen lázítani, a német fasizmus szemében az elégedetlenség levezetésére igen jó eszköznek látszott. Éppen ez az a kérdés, amit Eörsihez hasonlóan szemlél Arthur Baumgarten, aki az említett szövegeket, különösen a sovinizmust és az ebből kiépülő militarizmust az osztályharc eltompításának utolsó eszközeként mutatja be. A hitleri rendszer bírálatában¹ kiemelkedik a kapitalista tulajdoni rend megdöntésére irányuló szövegek és az új rend valóságos kialakulásának ellentéte. A mozgalom, a párt és vezére tevékenysége nyomán kialakuló ú. n. elmélet részben mithológiai értelmetlenség, részben üres demagógia. A kapitalista rend jobbról jövő reakciós kritikájában, a máshonnan — esetleg a szocializmus célkitűzéseiből is — átvett helytálló megállapításokhoz torz következtetések fűződnek.

Eörsi megmutatja a háttérbe vonuló nagytőke igazi szerepét, a közérdek monizmusának igazi élével a munkásság ellen forduló jellegét, az osztálykülönbségnek a vérközösségbe való állítólagos feloldását, a Führer-Princip érvényesülési körét és szerepét, végül a német polgári törvénykönyvekkel szemben hangoztatott kritikák köréből Schlegelberger bírálatát emeli ki jellegzetességként, aki mellett Wieacker merőben formai tulajdonjogi meghatározását mutatja be. Sok más adat helyett jellegzetesebb lett volna, ha a szerző az ú. n. Volksgesetzbuch Hedemann, Lehmann és Sieber által kidolgozott tervezetéből indult volna ki, amelynek bevezető rendelkezései leleplező tartalmúak.

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 172—180. old.

A monopolkapitalista tulajdonjogról szóló alfejezetben egyelőre a tulajdonjogra korlátozott szemlélet mellett mutatja be a szerző a liberálkapitalista tulajdonjog bomlási folyamatát, hogy a harmadik rész utolsó alfejezetében ezeknek a bomlási tüneteknek a jogrend egészére való kiterjedését vázolja. Bevezetésül leltározza a tulajdonjognak a termelés szempontjából fontos elemeit, amelyek valamennyien a tőkés jellegű tömegtermelés különböző vonalakon fellépő bomlási következményei. Ennek a bomlásnak az eredményeképpen a kapitalista tulajdon — bár fogalmának szavaiban változatlan maradt — nem jelentett az imperializmus szakában egyebet egy elv ünnepélyes hangoztatásánál. A tőkés jellegű tömegtermelés következményei az újabb törvénykönyvek fogalom meghatározásaiban többé-kevésbé változásokat idéztek elő, ezeknek lényegét Eörsi az emberek függésének hangsúlyozásában látja a személytelenség és pártatlanság köntösében jelentkező tőkés jogrendtől. A bomlás egyik tünete, hogy az imperializmusban a magántulajdon és a köztulajdon közé sok átmeneti alakulat rakódik le. Növekednek a tulajdon különböző formái közti különbségek az ingatlan jogban is, a mezőgazdasági ingatlan, a bérház és az iparüzem tulajdona nem ugyanazt jelenti és az ezen a vonalon történő differenciálódás a magánjog és a közjog határvonalainak elmosódásában és a szakjogok külön szabályaiban jut kifejezésre. A tőkekoncentráció jelensége szűkséggéppen a szerint von megkülönböztetést maga után, hogy milyen tömeg ember feletti tőkés uralmat jelent a tulajdon és milyen mértékben jelent uralmat vagy részesedést a tulajdon az államhatalomban. Ebből a szempontból is nyilván nem egyforma a földtulajdon 2 hold szántón vagy 2000 holdas hitbizományi birtokon. De nem egységes a tulajdon fogalma azért sem, mert nemcsak igen sokféle tulajdon burjánzik, hanem a különböző tulajdonjogi típusokból a részjogosultságok önálló életre kelnek más-más alanyhoz kapcsolódva. Ezt a tételt Eörsi korábbi munkájának anyagából merítve nem igazolja meggyőzően. Példái tulajdonképpen elméleti absztrakció útján vannak felépítve. Így állapítja meg azt, hogy bizonyos esetekben, különösen a távolsági ügyletnél (távolba eladás) és a fajlagos vételnél a tulajdonátszállás nem egyszerre, hanem fokozatosan megy végbe. Ezt a »bomlást« nemcsak az imperialista kapitalizmus idejére szólóan, hanem bármely korra szólóan hasonló érvekkel ki lehetne mutatni és emellett mindkét példának fogyatékosága, hogy éppen csak a tulajdonátszállás ügyleten alapuló *folyamatára* vonatkozik és nem állapotot mutat be, amilyen állandó állapottal a korlátolt dologi jogok esetében találkozunk, ezekben a tulajdon részjogosultságai valóban önálló életre kelnek, de azokat igazán merészség lenne az

imperializmus termékeinek minősíteni, amikor inkább a feudalizmusból visszamaradt és a liberálkapitalizmus egész ideje alatt élő intézmények voltak. Érti ezt Eörsi is és nyomban az említett fejtegetések után¹ keresi a széttagozódás állandó jellegű tüneteit, ahol meg is jegyzi, hogy a tulajdoni részjogosultságok szétválása nem is a monopolkapitalizmussal kezdődik² és itt már jól is érzékelteti, különösen Roubier és Ripert idézésével a használati és csereérték különbségéből folyóan a tulajdonnak azt a vonását, hogy a hitel alapjául szolgál. Ugyanennek a tételnek illusztrálása a részvényes jogállásának tüzetes bemutatása, ahol nem is kell túlságos gazdasági szemlélet annak a problémának a felvetéséhez, hogy vajjon a kisebbségi részvényes, akinek a részvénytársaság ügyeiben hatalma nincsen, résztulajdonosa-e a vállalat vagyonának, vagy egy olyan hitelező, aki adósánál, a részvénytársaságnál, vagy ha úgy tetszik a főrészvényeseknél jóval gyengébb. A vezérigazgató uralmi pozíciójának bemutatása körében nagyon helytálló lett volna, ha a szerző az angol, amerikai igazi imperialista részvénytársaságok szerkezetébe is bepillantást nyer, ahol valójában a vezérigazgató a vállalkozó, aki a nagyrészvényesek bizalmáért harcol és ahol az a műben korábban már érintett szemlélet —, hogy a vállalkozó személye a tőkés személyétől különválik, amit *Marx* a fejlődésnek egy korábbi szakában is már nagyon élesen meglátott — egész világosan bemutatható. Mindenesetre igen helyénvaló lett volna, ha Eörsi a részvénytársaság alakulásáról szólva az imperialista kapitalizmus és a fasizmus korában megalkotásra került részvénytörvényekkel is foglalkozott volna, különösen a német fasizta részvénytársasági törvénnyel, amelynek tüzetes bírálatával a magyar jogirodalom is foglalkozott.

A bomlás további szakaként mutatja be Eörsi azt, amikor a részvénytársasági formában működő vállalat rendelkezésére a bankok bocsátják a hitelt, mégpedig olyan mértékben, hogy ez a kölcsönadás már nem jelent lemondást a tulajdonjogról, hanem a bankár uralmát teremti meg a vállalat felett, a nagytőkétől pedig maga az állam is egyre növekvő mértékben függővé válik.³ Ebben a részben állapítja meg Eörsi, hogy a tulajdonjog leglényegesebb alkotó része, a használati jog a monopolkapitalizmus időszakában nem jogi jellegűvé válik.⁴ Ezt a tételt Grosschmid és Moór egy-egy kiragadott kijelentéséből vezeti le és ahhoz messzemenő követke-

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 198—204. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 206. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 215—228. old.

⁴ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 225. old.

tetéseket fűz, mint a jog elől menekülés és egyszersmind a jog, mint független normarendszer túlbecsülésének tüneteit.

Nem világos előttem, vajjon Eörsi a Grosschmid és Moór kijelentéseiből levezetett tételeket olyanokként fogja-e fel, mint amelyek a korukban fennálló joggal, tehát annak imperialista tüneteivel összhangban vannak pedig mint amelyek ugyan-csak az imperialista korra jellemző ideológiai síkon mozgó tévedés-nek számítanak. Valószínű mégis, hogy amikor a bevezető fejezetben azt állapította meg, hogy a tulajdon a jogi szabályozás folyamán nem mindig válik maradéktalanul tulajdonjoggá, éppen arra gondolt, hogy az imperialista tulajdonban a használati jogosultság valóban nem-jogi jellegű. Ha ez így lenne, akkor Eörsinek Grosschmid-dal és Moór-ral, úgy ahogy őket értelmezi, maradéktalanul egyet kellene értenie. Hogy viszont ez — nézetem szerint — csak a tulajdonjog kizárólagos tárgyi jogi szemlélete mellett lenne lehetséges, amit nem tekinthetek az Eörsi álláspontjának, arról már a bevezető rész tárgyalása során szóltam. Nem kell szükségképpen tagadnia a tulajdonos alanyi jogát a használatra annak, aki a tulajdonosi jogosultság érvényesülését arra vezeti vissza, hogy a használat nem ütközik a tárgyi jog szabályainak akadályába. De nem is lenne érthető, hogy a szerző éppen az imperializmus tulajdonosának használati jogát látja jogmentes területnek ugyanakkor, amikor 25 oldallal később külön cím alatt foglalja össze imperialista jellegzetességként azokat a jogszabályokat, amelyek a tulajdonos használati jogának mikénti gyakorlását tüzetesen szabályozzák.¹ Úgy látom, itt az egész művön végigvonuló annak a következtetésnek az egyik megjelenéséről van szó, hogy Eörsi majd a tulajdonjog, mint jogi szabályozás, tehát bizonyos jogszabálycsoport, szigorúban véve államhatalmi parancstömeg, majd a tulajdonjog, mint emberek közti jogviszony képletéből indul ki és nem érzékelteti, hogy melyik fejtegetésében melyik a szemlélete, amivel legalábbis megnehezíti a megértést.

A tulajdonjog bomlásának következő tüneteként a térbeli egység bomlását hozza fel a szerző és a földlog, alkatrész, tartozék viszonyából indul ki. A földtulajdon teljességével szemben a bányatulajdont hozza fel első bomlási tünetként, aminek oka a kiaknázáshoz szükséges nagytőke és szakértelem, vagyis a munkamegosztás fejlődése. A bányajog kialakulása az imperialista kapitalizmus korát megelőzte, de Eörsi bemutatja, hogy a földtulajdonról fokozatosan más jogosultságok is leválnak. Foglalkozik a légi tér felett a tulajdonjog korlátozásával és jellegzetesnek mondja azokat

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 250—255. old.

a vállalkozásokat, amelyek egységes központtal és eszközökkel nagy területet hálóznak be, mint a villamos berendezések, különösen a távvezetékek és mégis a közbenső tulajdonosokra tekintet nélkül az ilyen vállalatok jogi egységet alkotnak. Az időbeli korlátlanág áttöréséről szólva,¹ Eörsi egyes elméleteknek arra a szemléletére mutat rá, hogy az időleges jogot a tulajdonjog fogalmi köréből kizárják, de nem olyan jelenségekre, amelyek a tételes jogban jutnának kifejezésre. Azt hiszem a bomlás szempontjából a társasház-tulajdon intézmények jelentőségét túlbecsüli az időhöz kötött állami koncesszió bemutatása azonban a gondolatkörbe beletalál. Nem meggyőző a tulajdonjog sűrített kötelmi viszony konstrukcióját az imperialista kapitalizmus tüneteként értékelni, nem bizonyítja azt az utóbb hangoztatott tételt, hogy a jogrendszer az egyének fejére nő. Ha egyes elméletek szerint a jogrendszer az uralmon levők »közérdeknek« elkeresztelt érdekeit szolgáló normarendszer, ezzel még nincs bizonyítva, hogy ez a tulajdonjog elrelativizálásában csakugyan gyakorlati jelentőségűvé válik. Annál inkább meggyőzőek az imperialista állam és a tulajdonjog közti viszonyról szóló fejtegetések, aminek a kifejezője az állami beavatkozás fokozása. Ennek előmozdító tényezői közt helyesen világítja meg a gazdasági válságok következményeit, amelyekkel összefüggésben válik a polgári demokrácia állama az imperializmus korában a finánctóke gépezetvé a proletariátus elnyomására.² Az állami beavatkozás másik okát Eörsi a tőkés egymásközi versenyében látja. A tőkekitelt az állam tudja a leghatékonyabban elősegíteni, viszont az idegen tőkebeáramlással fenyegetett állam tőkésai a saját államuk segítségét veszik igénybe a tőkebeáramlás meggátolásának céljára. Nehéz átlátni, hogy a *domaine public* és a *domaine d'État* közé harmadik kategóriaként a »*biens affectés a un service public*« közbeiktatása mennyiben imperialista jellegű. Talál ez viszont a tulajdoni korlátozásoktól a tőkés állam saját gazdasági tevékenységéhez, a tilalmak, eseti előírások közvetlen ellenőrzésétől, a vállalat állami kézbe vételéhez vezető út leírása és a fejlődés e szakára jó példa a magyar erdőtvény, (1935 : IV. tv.).

A tőkés államosításról Eörsi lényegében az uralkodó felfogással egyezően állapítja meg, hogy annak a szocializmushoz nincsen köze. Az Engelstől vett idézet tárgyalása során azonban figyelmen kívül látszik hagyni (nem ugyan a 193., hanem 143. oldalon) azt a jegyzetét, amely szerint »... abban az esetben, ha a termelő

¹ Ld. : Eörsi, i. m. II. köt. 234—236. old.

² Ld. : Eörsi, i. m. II. köt. 245. old.

vagy közlekedési eszközök *ténylegesen* kinőttek a részvénytársaságok vezetése alól, ha tehát az államosítás gazdaságilag elháríthatatlanná lesz, csakis ebben az esetben jelent — még ha a mai állam hajtja is végre — gazdasági haladást, új előfokot az összes termelő erőnek maga a társadalom által való birtokbavételéhez.¹

A későbbiek során Eörsi maga is kifejti ugyan, hogy a tőkés államosítás olyan szervezeti formákat hoz létre, amelyek a szocialista forradalom győzelme után a proletariátus kezében megkönnyítik a tőkésosztály felszámolását és a szocialista gazdaság felépítését. Azt hiszem mégis, hogy ez nincs egészen összhangban azzal, amit *Engels* nem a szocialista forradalom győzelme utáni időre vonatkoztatva, hanem az államosítás idejére szólóan mondott.

A fejezet és a rész utolsó alfejezetében Eörsi az imperialista átalakulás jellemző vonásait foglalja össze.² Az imperialista magánjogban megállapítja a fogalom túlbujánzás rákos tünetét, amit elsősorban a német kapitalista jogtudománynak tulajdonít. Valójában ez az okozatnak az okkal való összetévesztése. Az imperialista jogalkotás bizonyára nem fogalmak alkotására törekszik, hanem az imperialista gazdasági alapot szolgálja, aminek során éppen nem respektálja a jogtudomány fogalmi kategóriáit. A jogtudományban pedig két érthető törekvés mutatkozik: 1. mert tudomány, újat akar produkálni, 2. mert jogtudomány, hozzá akar idomulni az éppen fennálló joghoz. Zsdanovval szólva Eörsinek igaza van abban, hogy ez nem mindenkor sikerül és a komplikáltabb megoldások nem mindig fejlesztik a jogtudományt, de az új alkotásra-törekvés a jogtudományban akkor is túlbujánzáshoz vezetett volna és vezetett is az imperialista jog fejlődésére figyelmet alig fordító, sőt az ilyen tünetektől tudatosan elforduló jogtudományban is. Igaz, hogy az ilyen fogalom-bujánoztatás elsősorban a német kapitalista jogtudomány műve, különösen Grosschmidnél azonban aligha lehet az újabb és újabb fogalomelhatárolások keresését imperialista hajlandósággal magyarázni. Helytelen egyébként, amikor Eörsi azt állítja, hogy Grosschmid bojkottálta volna a német szerzőket; ennek az ellenkezőjéről könnyű meggyőződni Gönczi tárgymutatójának 203—209. oldalain. Aligha lehet bojkottnak minősíteni a BGB idézeteknek a mutatóban 8 oldalt elfoglaló sokaságát is.

A fejezet hátralevő részéből kiemelés érdemel az a megállapítása, amellyel a proletárdiktatúra jogrendszerének bonyolult-

¹ Marx—Engels: Válogatott művek. Budapest, 1949. II. köt. 143. old. (Az utolsó kiemelés tőlem — *N. E.*)

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 265—280. old.

ságára talál kielégítő magyarázatot. Az önellenmondásokkal terhelt, egyre súlyosabb gazdasági életviszonyoknak nem is lehet világos, áttekinthető rendszere — mondja. A bonyolultságnak erre az objektív okára mutat rá az a tény is, hogy a hatalom átvétele után a proletárdiktatúrának sem lehet egy csapásra világos jogrendszert alkotnia, történeti fejlődés szükséges az ellenmondások megszüntetéséhez; csakhogy ez a bonyolultság arra vezethető vissza, hogy a népi demokrácia jogrendszere a szülő régi kapitalista és születő új szocialista viszonyokat egyaránt szabályozza, de szocialista jelleggel. Funkciója a kapitalista maradványok teljes felszámolása, a szocialista társadalmi viszonyok maradéktalan felépítése.

VI. A negyedik rész a magyar félf feudális burzsoa tulajdonjog történetének jellegzetességeit mutatja be. Ez a munkának az a része, amely feltehetőleg az olvasók legszélesebb rétege előtt a legtöbb ismert adatot tartalmazza, viszont éppen ezért a leg súlyosabb vállalkozás az Eörsi részéről ennek a kornak jellegzetességeit konkrét adatokra támaszkodva bemutatni, mert hiszen egy igen terjedelmes közismert anyagból kell a legjellegzetesebb szemelvényeket kiragadnia. Nem korlátozza figyelmét a kialakult magyar jog szabályainak tárgyalására, hanem több esetben egy-egy jogászegyleti vita anyagát helyezi előtérbe, amely vitáknak nemcsak a jogot alakító hatása kétséges, hanem amelyek anyagának jelentős része is a nyugati irodalomból van kölcsönvéve, belföldi gyökér nélkül és így a magyar jogfejlődésre nem is jellegzetesen.

A marxista szemléletnek megfelelően állapítja meg Eörsi, már előljáróban a kiegyezés utáni jogfejlődés jellegzetességeit. E kor magyar jogában feudális és kapitalista elemek keverednek a liberálkapitalizmusra jellemző jogszabályok megjelenésével és egyidejűleg felbukkannak olyan magánjogi megoldások is, amelyek már a monopol-kapitalizmusra jellemzőek, de a forgalom biztonságának fokozott érvényesülését hátráltatják a nagybirtokos érdekek. A magyar félf feudális, kapitalista magánjog fejlődését három korszakra osztva tárgyalja. Az elsőt 1870-ig, a másodikat az első világháború végéig számítja és külön jellemzi a Horthy-fasizmus időszakát.

Általában helyesen jellemzi az Országbírói Értekezlet jelentőségét. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv, amely a negyvenes évek haladó magyar jogászaiban szemében nem volt eléggé haladó, most már túlságosan haladónak is tűnik fel. Nem mutat rá viszont az ági öröklés megvalósításának igazi okaira és nem helyes az ítélete, amikor az ági öröklés fenntartását mintegy hazafias kötelességnek minősíti, hiszen az csaknem az egész korszak alatt annak ellenére a támadások középpontjában állott, hogy az eltörlése

nem sikerült. Téves adat,¹ hogy a családjogi javaslat eljutott volna a törvényjavaslatkénti benyújtásig. Az öröklési jogi javaslat került a parlament elé és ez volt az, amelyet Szilágyi Dezső 1890. február 5-én azzal a megokolással vont vissza, hogy az öröklési jogot a családi jog előtt nem lenne helyes szabályozni. A tervezett szabályozás azonban nem készült feudális jellegűnek. Nem egyezik meg a tényekkel az a megállapítás, hogy hazafiatlanságnak számított volna a szerzeményi közösség feudális megkülönböztetése ellen való fellépés, hiszen Grosschmid Béninek 1890-ben készült »Család-jog« című tervezete a közszerzeményt már általános intézményként kívánja szabályozni és ez volt a polgári törvénykönyv minden tervezetének az álláspontja is. Az ági öröklés kérdésében hiányzik annak kiemelése, hogy az ági öröklés nem szükségöröklés, hanem csak ellenkező végintézkedés hiányában érvényesül, ami a feudális jellegét már maga is tompítja, és hogy Grosschmid éppen leszámolt ennek az intézménynek feudális szemszögből való szemléletével és — mint a leszálló öröklést az elhalálozási sorrendtől függetlenítő megoldást — burzsoa szemléletből kiindulva vette védelmébe. Minthogy a kérdést behatóbb tárgyalás alá vette, a szerzőnek nem kellett volna mellőzni Szászy-Schwarz Gusztávnak az ági öröklésről szóló beható, összehasonlító tanulmányát.

A polgári törvénykönyv tervezeteinek általános jellemzése nézetem szerint nem egészen helytálló. Nehéz lenne bármilyen szöveggel is azt bizonyítani, hogy a tervezetek nem a forgalom megkönnyítésére, hanem a tulajdonviszonyok konzerválására törekedtek. Helyes volna a korábbi szövegek és az 1928-as szöveg közt megkülönböztetést tenni. A korábbi burzsoa eszményektől fűtött szövegekkel szembeállítva az 1928-as szövegre talált volna a BGB tekintetében Menger részéről elhangzott az az ironikus kritika, hogy ha a szerkesztői valahol német területen rabszolgaságra bukkantak volna, azt is beillesztették volna a kódex rendszerébe. Az 1928-as javaslatnak a konzerválásra törekvés kétségkívül sokkal inkább jellemzője, mint a korábbi szövegeknek.

Szászy-Schwarz Gusztáv szerintem is nagyon találó bőséges méltatása mellett Grosschmiddel foglalkozik még a szerző részletesen és alapján helyesen állapítja meg fő érdemét a kapitalista kötelmi jog kidolgozásában és mutat rá arra, hogy a családjogi és öröklési jogi vonatkozásban tevékenységének konzervatív iránya az, amit később tőle lényegileg idegen célra fel lehetett használni. Azt azonban már említettem, hogy a családi és öröklési jog terén a

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 290. old.

hűbéri jogért folytatott küzdelem neki tulajdonítása¹ még sem helyes megállapítás. Nem tudom osztani Eörsinek azt a megállapítását sem, hogy a Grosschmid-féle kötelmi elhatárolások a mai jogász számára már nem is mindig érthetők és nagy részben szükségtelessé vált fogalmak lennének, amelyek a szocialista gazdasági élet számára már inkább akadályt jelentenek. Nem Grosschmid komplikálja a jogot, hanem mikroszkóp alatt vizsgálja és egyszerűen meglát olyan momentumokat és megkülönböztetéseket, amelyeket közönséges szemlélő — még ha jogász is — nem vesz észre, éppen úgy, mint ahogy a cukrot az is szeretheti, aki nem tudja, hogy szénhidrát és a szalonnát az is, akinek nincs fogalma a kalóriákról. A lényegesen egyszerűbb szocialista jog kívánalma mindenestre helyes, de ha ez a Grosschmid-féle kutatási módszer elvetését is jelenti, ez azt a látszatot kelti, mintha a szerző az egyszerűbb szocialista jog alapos kidolgozását is feleslegesnek tartaná. Pedig annak, hogy ezt az elvet vallaná, a műve minden oldala ellentmond. Ami a jogcímvédelem kérdését illeti, az erre vonatkozó szabályokat valójában nem Grosschmid építette ki, hanem csak a bírói gyakorlat magyarázta.² Erre a problémára Eörsi később³ visszatérve annak jelentőségét összefoglalóan is jellemzi. Ebben a jellemzésben helyes, hogy a földre kölesönt nyújtótól nem kívánt meg a magyar jog olyan körütekintést, mint vevőtől, nem meggyőző azonban, amikor ebből Eörsi arra a megállapításra jut, hogy a jogcímvédelem a gyakorlatban uralmi biztonságot nyújt a tulajdonviszonyokban, és forgalmi biztonságot a hitelviszonyokban. A bejegyzési elv következetes fenntartása mindkét szempontot sokkal tökéletesebben szolgálja, és éppen ez magyarázta meg, hogy a telekkönyvi rendszer többi államaiban még csak kísérlet sem történt a magyar jogcímvédelemhez hasonló megoldás megvalósítására, ami bizonyára nem maradt volna el, ha ez a magyar kuriózum olyan jó eszköz lenne.

A tulajdonjog liberálkapitalista fejlődésének illusztrálása során Eörsi a kelletténél talán nagyobb jelentőséget tulajdonít a Jogászegylet néhány vitájának.

Nem annyira jogi, mint inkább társadalmi jellemzés, amikor megállapítja, hogy a földtulajdonos, mint nemzet-fenntartó elem kiváltságos személynek számít. E kérdés kapcsán ismertetett jogászegyleti vita alaphangjában a föld áruvá válásának gondolatával szegül szembe, de annak során szóhoz jutott az a gondolat is,

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 310. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 312. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 327. old.

hogy éppen a föld szabad forgalma alkalmas a földnek a legjobb gazda kezébe juttatására.¹

Nehéz felfedezni a bizonyítani kívánt tételekkel való kapcsolatot abban a törekvésben, hogy az erdélyi és a magyar telekkönyvi rendtartás közti különbségeket küszöböljék ki és hogy a tényleges tulajdon bejegyzését a telekkönyv hűségének érdekében tegyék lehetővé, amit az 1885. évi jogászegyleti vita után több törvény elő is mozdított.² Nem hagyhatom szó nélkül a dologi ügylet körüli jogászegyleti vita ismertetését. Ennek során Eörsi félreérti Imling állásfoglalását és nem különbözteti meg egymástól az *absztrakt dologi* szerződés német jogi álláspontját, amellyel szemben az osztrák jog nyomán a magyar jog a tulajdon átszállásához azt kívánta, hogy a dologi szerződés, vagyis a rendelkező ügylet érvényes jogalapon nyugodjék és azt a dologi megegyezést, amelyet az érvényes jogalapon nyugvó tulajdonátruházó nyilatkozaton felül egyesek még meg akartak kívánni. Imling nem javasolja az első értelemben vett dologi ügylet elvetését és a tulajdonátruházás jogcímessé tételét, hiszen a tulajdonátruházás jogunkban mindig jogcímes volt. A dologi szerződésnek az a jogászai műfogalma, amelynek kiküszöböléséről szó volt, a második, amelyet leginkább a végre találtak fel Imling szerint, hogy az ingatlan átszállását tudományosan megmagyarázzák, s amelyet a jogcím és az átruházás közé ékeltek. Az absztrakt dologi szerződés, vagyis a tulajdonjog átszállásának pusztán a rendelkező ügylet alapján a jogcímétől független megállapítása valóban a régi tulajdonosra kockázatos és a forgalomra előnyös, ilyet azonban sohasem ismert jogunk. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolja Eörsi a jogcímvédelem tárgyalását, végül az uralmi és forgalmi szempontok egyik kompromisszumaként állapítja meg, hogy a különálló kereskedelmi jog egyik lényeges feladata az, hogy megadja a tőkésnek, ami a tőkésé, miután a magánjog dologi része megadta a földbirtokosnak, ami a földbirtokosé.

A földbirtok megosztás birtokmaximum és minimum kérdésében ismét egy meddő vita anyagát foglalja össze, amelynek felszólalói álláspontjából igyekeznek a kor felfogására bizonyos jellegzetességeket levezetni.³

A monopolkapitalizmus jelenségeként mutatja be a nálunk is végbemenő tőkekonzentrációt, amellyel a tömegek növekedő elnyomorodása járt együtt. Csiky »Kálmán«-nak (helyesen Gerelynek) »A proletárok« című drámáját is jellegzetességként emeli

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 321. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 323. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 328—332. old.

ki. Az összefoglalás során kimutatja a dologi jog és a forgalmi jog fejlődésének eltérő vonalát. Ebbe az összefoglalásba nagyon beillett volna Grosschmid jellemzése : »Zergeként ugrándoznak a törvény-előkészítés álláspontjával a legszélesebb ellentétek között : majdnem a komikumig.«¹ Végeredményben megállapítja, hogy a polgári törvénykönyv előkészületei folytán és a nagy magyar burzsoa jogászok működésének eredményeképpen a jogtudomány burzsoa nemzeti jelleget öltött, magyar magánjogi tudománnyá lett, ez a magánjogi tudomány pedig európai mértékkel mérve is megállta a sarat, ha erősen magán viselte is a nehézkes, bonyolult, absztraháló német jogi gondolkodás nyomait.

VII. A Horthy-fasizmus korszakának általános jellemzését Eörsi Andics Erzsébet 1949-ben megjelent munkájából veszi és e mű megállapításainak polgári jogi adalékokkal való illusztrálására törekszik. Általánosságban megállapítja, hogy a magyarországi monopolkapitalizmus vagyonzoga — különösen az ipari-kereskedelmi szektorban — nagy mértékben idomult a nyugati monopolkapitalista joghoz, ugyanakkor azonban a liberálkapitalista korszak félfudális vonásait sem vesztette el, sőt különösen a földtulajdonjogi viszonyokban nagy mértékben felerősítette és a fasiszta politikai hatalom rendelkezésére bocsátotta. Ennek a törvényalkotásban való megnyilatkozásait látja a tőkészek egymásközi versenyét korlátozó jogszabályokban, mint a tisztességtelen versenyről, a részletügyletről és a kartellekről szóló törvényben, a válság által tönkremenéssel fenyegetett tőkészek és nagybirtokosok védelmét szolgáló jogszabályokban, különösen a valorizációs és a gazdavédelmi rendelkezésekben, a szocialista demagógia körébe utalt jogszabályokban, amelyek csúcspontját a földreformtörvényben és a kötött birtoktípusok szabályaiban látja, (hogy ehhez a körhöz hogyan tartozik a korlátolt felelősségű társaságról szóló törvény — nehezen tudom megállapítani), végül az állami beavatkozás fokozását jelentő jogszabályokban.

Eörsi szerint a vagyonzog egész területén az állam fokozódó beavatkozása és a jogterület nyílt önellentmondásossága azok a jelenségek, amelyeket a kornak jogi írói is érzékelnek, és kiemelnek. Az önellentmondásosság illusztrálására az ú. n. adósvédelmi intézkedéseket hozza fel. Fontos nemesak az uralkodó osztályok számára — mondja — hogy a tömegesen tönkremenő kisembereket ne engedjék proletárokká válni, és a fő megoldása ennek az, hogy a *pacta sunt servanda* elvet moratóriumok és a gazdasági lehetetlenülés intézményei áttörik.

¹ Grosschmid : Magánjogi tanulmányok. I. köt. 637. old.

A földtulajdon alakulásának tárgyalása során lényegileg ismét Andics nyomán vázolja a földreform jelentőségét. Ha a megváltási ár az esetek nagy számában papíron maradt is, a földreform Kelet-Európában páratlan enyhesége, az, hogy a nagybirtokosok áldozata minimális volt, minden esetre megállapíthatóvá teszi, hogy az 1920-as évi földreformra a nagybirtok távolról sem panaszkodhatott. Helyesek Eörsinek az 1936. évi telepítési törvény hatástalanságáról szóló megállapításai is, ha a kisebb részletekben nem is minden megállapítása helytálló. Világos, hogy a törvény érintetlenül hagyta a Magyarországon fennálló nagybirtok-rendszert és a felsőháznak az is volt a nyilvánvaló célja, hogy anélkül lehessen telepítési törvényt hozni, hogy a nagybirtok-rendszer a gyakorlatban sérelmet szenvedne. Meg kellett volna azonban emlékezni az 1940 : IV. tv.-ről, amelynek szövege már 3 ezer holdról 500 holdra szállítja ugyan le az átengedési kötelezettség alól mentes birtokterületet, a törvény tehát már érintené a nagybirtokrendszert, ezzel szemben azonban a törvénynek az erőteljesebb rendelkezései nemcsak végrehajtásra nem kerültek, de soha hatályba sem léptek.

Helyesen jellemzi a gazdaadósok védelmének azt a jellegét, hogy a kistulajdonosok elnyomódását akarták meggátolni, amelynek viszont az a kihatása volt, hogy ezek a rendelkezések a hitelt elkedvetlenítették és gátolták a válságból való kilábolást. Ezeknek az intézkedéseknek az értékelésében azonban Eörsinél továbbmennék. A gazdaadósvédelmi rendelkezések csak részben a szegény emberek irányában mutatkozó könyörületesség megnyilvánulásai, az uralkodó réteg ezekkel a rendelkezésekkel közvetlenül és leplezetlenül saját magát is védi, éppen úgy, mint amikor a kölcsönök valorizálásának kizárásával a földbirtok jelzálogos terhének megsemmisítését idézte elő. A kistulajdonosok bizonyos messzebbmenő kedvezményekkel való előtérbe állítása nem a lényege ezeknek a szabályoknak. Természetesen azok alakulása körül volt bizonyos átmeneti összeütközés az uralkodó osztályon belül az erősebb tőkések és a földbirtokos osztály eladósodott rétege közt, amelyet többek között a Károlyi Gyula kormánynak lemondása jelzett, ennek az ellentétnek a méregfogát azonban kihúzta az a 150 millió pengő (tehát a magyar viszonyoknak megfelelő egész évi költségvetési keret 1/6-a!), amelyet állami pénzből fordítottak az adósságtendezés lebonyolítására, és amely a pénzügyi szervezet megingását volt hivatva megakadályozni.

A hűbéries formák felélesztése¹ a korszaknak valóban jellem-

¹ Ld. : Eörsi, i. m. II. köt. 361—366. old.

zetessége, amikor — mondja Eörsi — nemzeti büszkeséggel nyúltak a hűbéri megoldásokhoz. Ezeknek a hagyományoknak a felhasználásával részben jóval megelőzték a fasizmus német és olasz kiadását, de részben azoktól eltérő sajátos vonásokat is vettek fel. »A Horthy-fasizmus nem népi jelleget igyekezett színlelni, de arisztokratikusan ősi mezt öltött.«¹ Ezekkel a korábban már érintett formákkal, a családi birtokkal, a hitbizománnyal és a vitézi telekkel Eörsi itt behatóbban foglalkozik, mint korábban, ahol már szinte érintette ezeket. Nem tulajdonít azonban megfelelő jelentőséget annak, hogy az új feudális intézmények a régi hitbizományokon és bizonyos mértékig a vitézi telken kívül papíron maradtak. Ismeretes, hogy a nagybirtokosok vitézi telkek adományozása céljára oly minimális önkéntes felajánlást tettek, hogy a »vitézeknek« kellett megvásárolniuk az »adományozott« vitézi telket. Hogy azután az ilyen módon alakult vitézi telkekre sehogyansem találtak a tömeges adományozás esetére elgondolt szabályok, az természetes. Nagyobb bonyodalmak csak azért nem merültek fel, mert az intézmény élettartama sem haladott meg egy emberöltőt. A feudális intézmény jelentőségét tehát maguk a közvetlenül érdekeltek sem látták át. A feudális jellegű intézmények papíron maradása mindennél jobban bizonyítja azt, hogy a gazdasági alap ilyen intézményeket nem kívánt és a hatalom rá se tudta nevelni a népet ezeknek az igénybevételére. Még sem helyes az a megállapítás, mintha ezeket az intézményeket a jogtudomány valamiféle átmenetileg bekerült idegen testként, ideiglenesekként kezelte volna.

A kor jogtudományát ismertette Eörsi később a Szladits-iskolával foglalkozik, amelynek jelentőségét azóta egy másik Szladits-tanítvány, Világhy is felmérte.² Az iskola általános jellemzéseként állapítja meg Eörsi, hogy követői a liberálkapitalizmus magánjogához menekültek, azt ápolták és igyekeztek tudomást nem venni az imperializmusról. Megállapítja azonban, hogy ez a maga idejében haladó magatartás objektíve nem szolgálta a haladás ügyét, mert a régít védelmezte és híjával volt minden forradalmiságnak.

A Szladits által szerkesztett »Nagy magánjog«-nak nem egészen igazságos a jellemzése. Nemesak a logikai konstrukciók túlzott elemzésének vádjá nem helytálló, hiszen egy terjedelmes feldolgozás — amint erre már utaltam — nem tehet mást, minthogy a vázlatos előadásban elhanyagolt jogi jelenségeket tüzetesen megvilágítja, de nem értek egyet a tulajdonjogi rész jellegzetesként kiemelésével

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 361. old.

² Világhy Miklós: A gazdasági jog problémája. Budapest, 1951. 157. és köv. old.

és azzal sem, hogy a felhasznált oldalszámok arányára alapítja Eörsi kritikái megjegyzéseit.¹

A Szladits-iskola szemlélete során Eörsi 5 irányzatot különböztet meg: 1. a közjogi behatások megállapítása, a közjogi elemek figyelmet kívül hagyásával; 2. a válságjogi szemlélet; 3. ethizált jogi szemlélet; 4. a hűbéri szellem értékesítése; 5. a jog bomlásának bevállása, az ellene való küzdelem feladásával. Az első irányzat megértést tanúsít a beáramló közjogi tételekkel szemben és a monopolkapitalista intézményeket hatásköri kifogással utasítja el magától. A másik irány fel is veti a kérdést, hogy nem a jog válságáról van-e szó, de nem veszi észre, hogy a válságjog az imperializmus joga, úgy tünteti fel, inkább kevesebb, mint több őszinteséggel, mintha a magánjog sértetlenül állna és mellette a válságjog lerakódása csak valami átmeneti jelenség lenne. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy sok vonatkozásban az ú. n. válságjog saját magát tüntette fel ideiglenesnek. (A rendeletek egész légiónak hatályát 1931-től kezdve évről évre csak egy évvel hosszabbították meg.) De nem is helyes a magyar helyzetet az egész világra jellemzőnek tekinteni, hiszen voltak országok, ahol az imperializmussal szemben védekező megoldások csakugyan néhány év alatt egy időre ismét eltűntek! Az ethizált jogi irányzattal szemben azt a kifogást teszi Eörsi, hogy a bomló jogot olyan fejlődési fázisnak minősíti, amely a szocializmusban továbbfejlődésre alkalmas, tehát arra az álláspontra vezet, hogy a szocializmust építő népi demokrácia az imperialista jognak folytatását, sőt fokozását jelenti. Azt hiszem meghaladott Eörsinek az az aggodalma, mintha ez a szemlélet még ma is élne.² A negyedik irányzattal szembe emeli Eörsi azt a vádat, hogy Grosschmid Bénit a monopolkapitalizmus kéretlen büszkeségévé avatta, a magyart és hűbérít azonosította, a munkaadó és munkavállaló viszonyát reális tartalmából kivetkőztette.³

A kapitalista jog bomlásának, szétesésének leírójaképpen Villányi Lászlót mutatja be Eörsi, aki bár nem volt szocialista, de becsületes szándékú burzsoa tudósként a következményekkel nem törődve, és azoktól nem félve boncolgatta éles logikájával az imperialista magánjog gyöngéit és bemutatta a kapitalista magánjog rendszerének teljes csődjét. Nem tette fel a kérdést, hogy mi következik ez után, csak megállapította a zűrzavart és a kuszaságot.

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 371. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 381. old.

³ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 383. old.

A Horthy-fasizmus korszakának bemutatását Eörsi a jövő feladatainak vázolásával zárja. A szocializmus építése azt a feladatot rója a polgári jog művelőire, hogy megkeressék azokat a jogi megoldásokat, amelyek alkalmasak népgazdaságunk fejlesztésére, az életszínvonalnak emelésére, a szocialista család megszilárdításának az elősegítésére. Ezzel kapcsolatosan le kell leplezni a polgári jog művelésében mutatkozó burzsoa befolyást, ki kell gyomlálni a régi magánjognak gyakran öntudatlanul ható maradványait.

Viszont felszínre kell hozni a magyar magánjog haladó hagyományait és mindenek előtt fel kell dolgozni az 1919-es Tanácsköztársaság intézkedéseit a polgári jog szempontjából.¹

VIII. Az ötödik rész »A kapitalista tulajdonjog és felszámolása« címmel ismét a kapitalista tulajdonjog ismertetésével kezdődik. A felszámolás menetének vázolásában a maga idején még sok újat mondott, ma már ezek a fejtegetések közismertnek számítanak.

A magántulajdonról szólva megállapítja, hogy még megvan, sőt a munkával szerzett tulajdon is csak akkor nem lesz magántulajdon, hanem személyi tulajdon, ha nem lehet kizsákmányolásra felhasználni, vagyis ha a termelőeszközök magántulajdona egészen megszűnik. Mégis a személyi tulajdon kategóriájába sorozhatnánk — mondja — a társadalmi szektorban dolgozók, termelőszövetkezeti tagok munkával szerzett magántulajdonát is, de nem a dolgozó paraszt keresményét. Az, hogy még van magántulajdon, Eörsi szerint nem zárja ki azt, hogy a tulajdonjog minden formájában szocialista tulajdonjog, bár ebben tartalmilag a szűnő régi és a kifejlődő új még megvan egymás mellett.

»Az imperialista magánjog csődtömege« cím alatt a közjog-magánjog, magánérdek-közérdek megkülönböztetések felszámolását fejti ki, áttekintő összefoglalást is adva a magánérdek és közérdek összeegyeztetésének eredményéről az imperialista jogalkotásban, amely eredmény egyfelől az ú. n. szociális törvényhozásban, másfelől a kizsákmányolást biztosító jogalkotásban nyilatkozik meg: »Úgy fűtik a társadalmi életet, ahogy a kazánt fűtik« — mondja — »a feszültség legyen a robbanás határáig maximális.«²

Megmutatja, hogy ezzel szemben a szocializmusban a magánérdek követése elsősorban a közérdek szolgálatát jelenti, mert ott a közérdek nem egy szűk csoport magánérdeke és nem is üres absztrakció.

¹ Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 390. old.

² Ld.: Eörsi, i. m. II. köt. 416. old.

Az alanyi jogról megállapítja, hogy az a szocializmusban is akaratérvényesítés és érdekkielégítés, de nem formálisan, hanem ténylegesen. Az alanyi jogban megnyilatkozó egyéni akarat azonban a közérdek megvalósításának is eszköze. A dologi jog és a kötelmi jog szembeállítását a harmadik és utolsó szembeállítás, ahol azonban nem meggyőző az imperializmus fejleményének beállítani azt, hogy a tartós kötelmek terén a használó személy helyzete erősödött volna meg. Ha a magyar jogban a bérleti jog a telekkönyvbe bejegyezhető volt is, ez már az osztrák polgári törvénykönyv szerint is így volt, sőt a porosz Landrechtrel szemben az osztrák megoldás is a használó védelmét szolgálta.

IX. Hátra van, hogy a mű részletes tárgyalása során kialakult, és jórésztben már el is mondott elismerő és bíráló megjegyzéseimet a mű értékelését nyújtó egységes képbe foglaljam össze.

Amikor azt állapítom meg, hogy a mű valóban nagy szolgálatot tett a szocialista magyar jogtudománynak, ennek a fel-tétlenül pozitív értékelésnek a szempontjából nem is elsődleges jelentőségű az, hogy a műben képviselt álláspontok mennyiben bizonyulnak majd időtállóknak és mennyiben várható, hogy a fejlődő jogtudomány azokon túl fog haladni, vagy éppen tévessé-güket fogja kimutatni. A mű abszolút értéke abban van — és ez adja éppen az úttörő jellegét is — hogy a szerző a jognak a mű címe után alig várható széles körre kiterjedő problémáit vetíti a marxizmus-leninizmus síkjára. Megoldásai kivívhatják a bírálatot, elindíthatnak vitát, a vita folyamán el is bukhatnak, de a bírálat és a vita már csak új síkon, a marxizmus-leninizmus síkján foly-hatik le. Ezzel természetesen nem akarom azt mondani, hogy a gazdasági alap és a jogi felépítmény viszonya körébe tartozó azokat a tételeket, amelyekre lényegében a mű felépül, Eörsi nem állítaná fel helyesen, sőt a tételei ebben a vonatkozásban túlnyomóan helytállóak. A mű példamutató abban a vonatkozásban is, hogy a művében nem érintett kérdéseket tárgyalás alá venni kívánóknak is megmutatja a módszert, ahogyan eszméket, nézeteket, és jog-intézményeket marxista megvilágításba kell helyezni. Pozitív értéke a műnek a hatalmas térre kiterjedően feldolgozott dokumen-tációs anyaga, amely azt szinte lexikális jelentőséghez juttatja. A szerző önállósága, szellemessége, éles logikája eredményezi, hogy az intézmények egésze és részletei, valamint a gazdasági alap bizonyos időpontbeli állapota közt sokszor frappáns módon fedezi fel az összefüggést, és helyezi ezzel a jelenségek szinte belát-hatatlan tömegét új megvilágításba.

A mű részletes tárgyalása során már megtett megjegyzések után azonban nem mellőzhető a negatívumok összefoglalása sem.

Ezek a negatívumok jórészt éppen az értékeként kiemelt vonások túlhajtásából adódnak.

Fogyatékoság, hogy bár a mű minden sorából a marxista szemlélet őszinte átélése sugárzik, *Marx* és *Engels* tanításainak igen alapos felhasználása mellett *Lenin* és *Sztálin* megnyilatkozásait a szerző sokkal kisebb figyelemre méltatta, mint ahogy az nemcsak indokolt, hanem a saját munkája szempontjából is igen hasznos lett volna. *Lenin* és *Sztálin* előtt tárultak fel az imperialista kapitalizmus tünetei a maguk teljességében és a marxizmus e klasszikusainak volt módjuk a fejlődés korábbi szakainak jelenségeit az orosz szocialista forradalom eseményeinek tanulságain keresztül szemlélni. Mindezekről műveikben bőségesen nyilatkoztak is. Hogy ezeket a megnyilatkozásokat Eörsi nem használta fel a lehetséges és kívánatos mértékben, annak külsőleges, de mégis beszédes bizonyítéka a mű betűrendes tárgymutatója, amiből kitűnik, hogy *Marx* 70, *Engels* 68 helyen van idézve, ezzel szemben *Leninre* és *Sztálinra* feleannyi (33, illetőleg 36) helyen történik hivatkozás.

Bár a szocialista szemléletű jogásznak a gazdasági szempontokat állandóan figyelemmel kell kísérnie, nem lehet a gazdasági fogalmi kategóriákat jogi kategóriák gyanánt is alkalmazni. E körben a megfelelő mérték megtalálásának hiánya a könyv körül kialakult eddigi vitáknak is egyik főforrása.

Hibaforrássá vált az is, hogy Eörsi a vizsgálódásának körét túlságosan is szélesre terjesztette ki, pedig egy időben is nagyon hosszú, másfél évszázados korszak jelenségeiről kíván áttekintést nyújtani. Az olvasó szinte hajlamos lenne a műnek a közismert középkori alcímet adni: »Tractatus de rebus omnibus et quibusdam aliis.« Ez a széles körre kiterjeszkedés szükségképpen maga után vonja, hogy helyenként a hatalmas tömeg is hézagossá bizonyul. A munkában keveredik a tételes jog és a tudomány tárgyalása, a történeti és a kritikai szemlélet. A viszonylag rövid korszakokra tagolás maga után vonja, hogy ugyanarra a kérdésre szinte megszámlálhatatlanul sokszor tér vissza, aminek eredményeképpen megállapításait más-más szövegezésben nagyon sokszor ismétli. A korszakokra tagolás felosztási vonalait sem találok tökéleteseknek. Sokszor önkényes egy-egy jelenségnek ehhez vagy ahhoz a korhoz kapcsolása. Emellett az ilyen tagozódás ahhoz a dialektikai szemlélettel ellentétes következményhez vezet, hogy lemond egy korábbi korban jelentkező, de a későbbi korra jellegzetes jelenségnek a megfelelő bemutatásáról. Sokszor visszatérő hibája, hogy »nimum probat«, a marxista tételek illusztrálására nagyon sok példát, jelenséget hoz fel, de túlfeszíti a húrt. Amikor egyes adatai-

val a teljes meggyőzés pontjáiig jut, a további erőltetett dokumentumok nemcsak nem építik tovább a meggyőzés munkáját, hanem az eddig elért eredménynek is inkább rovására vannak.

A dokumentációnak ez a túlzottan széles körre kiterjesztése, azt hiszem, a marxizmus-leninizmus ideológiája szempontjából sem kifogástalan. Sőt sokszor a marxista tételek vulgarizálásához vezet. Ismételten bemutattam és most csak összefoglalom, hogy a gazdasági alap és a jogintézmények, valamint jogi nézetek, mint felépítmény összefüggéseit túlságosan szorosnak, egyenletszerűnek tünteti fel, ami a marxizmus klasszikusai által sokszor helytelenített eljárás.

Ha a kifejtettekből vont végső következtetéssel a mű jelentőségét akarom összefoglalni, azt Villányinak a magánjog szerkezetéről írt munkájához hasonlíthatom; a maga korához mérve ugyanazt a szolgálatot teljesíti, mint Villányi és valószínű, hogy ez is lehetett a be nem vallott célja. A Villányi könyvről annak idején írt bírálatomat azzal zártam, hogy javasoltam a mű idegen nyelvre való lefordítását. Ma is fenntartom, sőt Eörsi Villányira vonatkozó értékelése meg is erősít abban, hogy az a mű a jogászai tisztánlátást másutt meg inkább előmozdította volna, mint nálunk.

Eörsi könyvről is hasonló az álláspontom. Igen sok van benne, ami a többi népi demokráciák jogtudományának is szolgálatot tenne, ami a nyugati haladó jogász szemében a marxista szemléletet éles megvilágításba helyezné és ami a Szovjetunió polgári jogászainak érdeklődését is méltán megérdemelné.

Nem javasolhatom azonban a mű változatlan szövegű átültetését. Hogy ez megtörténhessék, Eörsinek előbb át kellene írni a könyvet. Kívánatos lenne különösen, hogy az egy kérdésre (pl. alanyi jog, földtulajdon, domaine public, bányajog, részvényjog, forgalombiztonság stb.) vonatkozó anyagot folyamatosan tárgyalja. Így nézetem szerint sokkal dialektikusabbá válnék az egyes kérdések bemutatása. A könyv jelen alakjában olyan forrásban lévő musthoz hasonlít, amelyről minden hozzáértő meg tudja állapítani, hogy kitűnő bor lesz belőle, sajnos azonban a nyomtatott betűk nem képesek arra, hogy önmaguktól kiforranak és ezért Eörsi fáradságos munkáját igényelné a némes ital exportképessé tétele. A javasolt átdolgozás megítélésem szerint az anyag terjedelmének legalább 50%-os csökkentését tenné lehetővé anélkül, hogy a lényeges gondolatokból bármi is veszendőbe menne. Ez a megjegyzésem talán emlékeztet a Himfy szerzőjére vonatkozó Kazinczy epigrammára, de meg kell mondanom, hogy annak első fordulatánál megállnék és máris hozzáfűzném az olympuszi kar várakozására vonatkozó ígéretet.

Eörsi Gyula az alatt a másfél év alatt, amely műve megírásának befejezése óta eltelt, nem pihent. Bizonyára nemcsak az első részben, hanem a többi részekben is pontosabban, tökéletesebben tudná a marxizmus-leninizmus vonatkozó tételeit formulázni, ténybeli adatokkal illusztrálni és a Szovjetunió jogtudományának eredményeit is részletesebben tudná értékesíteni. Remélem azt is, hogyha az ajánlott átdolgozási munkára valóban rászánja magát — az én fenti megjegyzéseim közt is találni fog olyanokat, amelyeknek hasznát tudja venni.

Pap Tibor,

az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa

Venediktov: »Állami szocialista tulajdon« c. könyve körül kialakult vita és annak tanulságai

Jogtudományunk a szovjet tudomány példája nyomán jelentős lépésekkel halad a szocialista jogtudomány útján. Különösen ki kell ezen a téren emelnünk a tudományos állásfoglalás jelentőségét a megjelent jogászai monográfiák és a tankönyvek esetében. Míg nem is olyan régen hosszú hónapok teltek el anélkül, hogy tudományos közvéleményünk állást foglalt volna egy-egy megjelent munkával kapcsolatban, addig ma már joggal hivatkozhatunk az Eörsi-könyv alapján rendezett vitára, az egyetemi jegyzeteket bíráló értekezletre, valamint az alkotmányjogi tankönyv értékelésére összehívott széleskörű ankétára.

Az ilyen széleskörű viták jellemzői a szocialista jogtudomány-nak, amelyet a bírálat és önbírálat kommunista módszere visz előre a fejlődés útján. Éppen az ankétok rendezése körül szerzett tapasztalatok teszik szükségessé, hogy behatóbban foglalkozzunk a szovjet jogtudományi élet hasonló megnyilvánulásaival. Erre az A. V. Venediktov professzor Sztálin-díjjal kitüntetett »Állami szocialista tulajdon« c. monográfiája¹ körül folyó vita tanulmányozása látszik a legtanulságosabbnak — egyrészt a könyv és a vita által felölelt kérdések fontosságára és tág körére, másrészt a vitában részt vevő, a legkülönbözőbb területeken működő jogtudósok széles körére tekintettel.

*

Venediktov könyvével és a könyvben felvetett problémákkal megjelenése óta számos cikk és ankét foglalkozott. Így mindjárt megjelenése után, 1948-ban egy ismertető cikk jelenik meg róla² és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogi Intézetének Tудо-

¹ A. V. Venediktov: Állami szocialista tulajdon. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadója. Moszkva—Leningrád 1948. 839. old.

² A Leningrádi Egyetem Közlönye. 1948. 11. sz. (Sz. N. Landkof.)

mányos Tanácsa ankéton foglalkozik a művel.¹ Ezen az ankéton nem kevesebb, mint 19 szovjet tudós mondja el véleményét Venediktov munkájával kapcsolatban. A felszólalók között ott találjuk a Szovjetunió vezető polgári jogászait, de megnyilatkoznak az állam- és jogelmélet, az államigazgatási jog, a kolhoz- és földjog, valamint más jogágazatok és a politikai gazdaságtan művelői is. 1949-ben 5 cikk tárgyalja a könyvet,² 1950-ben egy újabb cikk tér vissza Venediktov munkájára,³ majd 1950 novemberében és decemberében két ankét is foglalkozik a monográfiával: a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogi Intézetének polgári szakosztályán, valamint a Tudományos Akadémia Jogi Intézetének Tudományos Tanácsában.⁴ Végül 1951-ben két bíráló cikk jelenik meg és Venediktov két tanulmányban válaszol a felvetett bíráló megjegyzésekre.⁵ Így tehát nem kevesebb, mint 9 cikk foglal a szovjet politikai és jogi irodalomban állást Venediktov művével kapcsolatban és három ankét mozgósítja a szovjet jogászok széles rétegeit a könyvben foglalt megállapítások helyességének vizsgálatára. De mondhatni nincs újabb, a Venediktov által felvetett kérdéseket érintő szovjet monográfia vagy tanulmány, amely ne térne ki a venediktovi megállapításokra. Mindez amellett tanúskodik, hogy a szovjet jogászok Venediktov professzor művének nagy fontosságot tulajdonítanak.

Előljáróban röviden ismertetjük Venediktov munkáját, majd rátérünk az ellene felhozott leglényegesebb bírálati szempontok tárgyalására és annak az ismertetésére, hogyan fogadta Venediktov ezeket a bírálatokat, mennyire ismeri el helyességüket és mennyire

¹ Ld.: a Szovjet Állam és Jog c. f. 1948. 11. sz.

² Szovjet Könyv c. f. 1949. 1. sz. (F. P. Koselev—Z. I. Skundin.) Szovjet Állam és Jog c. f. 1949. 4. sz. (Sz. N. Bratusz). — Z. I. Skundin: Új szó a szovjet jogtudományban. Új Világ c. f. 1949. 5. sz. — A. J. Koselev: A jogtudományt gazdagító munka. Szlovok c. f. 1949. 6. sz. — N. D. Kazancev: Értékes mű az állami szocialista tulajdon kérdéseiről. Bolsevik c. f. 1949. 11. sz.

³ J. F. Mikolenko: Mivel tartoznak a szovjet civiljogászok a hazának. Szovjet Állam és Jog c. f. 1950. 2. sz.

⁴ Ld.: A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közleményeit. Közgazdasági és Jogi Osztály. 1951. 2. sz.

⁵ A. V. Venediktov: Az állami tulajdonról a Szovjetunióban és igazgatásának szervezetéről. Szovjet Állam és Jog c. f. 1951. 2. sz. — A. V. Venediktov: A szocialista tulajdon az alapról és a felépítményről szóló sztálini tanítás megvilágításában. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közleményei. Közgazdasági és Jogi Osztály. 1951. 2. sz. — N. D. Kazancev: Fejlesszük a bolsevik kritikát és önkritikát a szovjet jogtudományban. Szovjet Állam és Jog c. f. 1951. 4. sz. — J. F. Milenko: Állami jogi személyek a szovjet polgári jogban. Szovjet Állam és Jog c. f. 1951. 7. sz.

száll azokkal vitába, védvén a könyvben kifejezésre juttatott nézeteit.

A könyv 3 részre oszlik, amelyeket bevezetés előz meg. A bevezetés a tulajdonjog fogalmát boncolja, itt adja meg a szerző a tulajdonjog meghatározását. Az első részben a kizsákmányoló társadalom (rabszolgatartó, feudális és tőkés társadalom) tulajdonjogát és a megosztott tulajdon problémáját vizsgálja Venediktov. Műve második részében az állami tulajdonjog kérdésével foglalkozik. Itt tárgyalja az állami szocialista tulajdonjog általános vizsgálatát után az állami tulajdon tárgyával, az állami vállalatok igazgatása alatt lévő alapeszközök jogi szabályozásával, a forgóeszközökkel, a forgóeszközök jogi szabályozásával, valamint az állami tulajdonjog védelmével kapcsolatos kérdéseket. A munka harmadik része az állami szocialista tulajdon igazgatásának szerveit tárgyalja. Itt vizsgálja Venediktov az állami szerv fogalmát és ezzel kapcsolatban foglalkozik az állami szervek államigazgatási és polgári jogi jogképessége elhatárolásának kérdésével, a szovjet állami jogi személy lényegével és az állami vállalatok és költségvetési intézmények jogi helyzetével.

A továbbiak során azokkal a kérdésekkel foglalkozunk, amelyek körül a legélesebb viták alakultak ki. Nem térhetünk ki Venediktov könyvének minden vitatott tételére, sőt még az sem lehet célunk, hogy a tárgyalt tételek körül kialakult vitában minden hozzászóló álláspontját akár csak nagyvonalakban is ismertessük. Lényegében 5 vitatott, jórészt egymással szorosan összefüggő tétellel foglalkozunk, amelyeket többé-kevésbé minden hozzászóló érintett és pozitív, vagy negatív módon értékelt. Ezek a kérdések lényegileg már a könyv kapcsán rendezett első ankéton felmerültek és a továbbiakban az egész vita során visszatérnek. Ezek a kérdések: a Venediktov által adott tulajdonjogfogalom meghatározása és ezzel kapcsolatban az alanyi jogok helyes értelmezése, a jogi személy venediktovi meghatározása, továbbá a tulajdonjog és a jogi személy fogalmi meghatározásával szorosan összefüggően azoknak a jogosítványoknak a kérdése, amelyek az állami szervet a kezelésében lévő állami vagyonra vonatkozóan megilletik, végül a Venediktov által alkalmazott kutatás módszerének és módjának a problémája.

1. Tulajdonjog-fogalom, az állami szervek vagyongazdálkodási jogosítványai és a két kérdés körül kialakult vita

Venediktov feladatul tűzi magának, hogy az állami szocialista tulajdonjog tartalmát vizsgálja. Ehhez mindenekelőtt a tulajdon-

jog fogalmát kell tisztáznia. Előjáróban felteszi a kérdést, használható-e a tulajdonjog általános fogalmának meghatározásához a tulajdonjog legális meghatározásai, amelyek értelmében a tulajdonost a római jogtól kezdve az olasz polgári törvénykönyvig, valamint az OSzFSzK Ptk-ja szerint is megilleti a birtok, a használat és a rendelkezés joga.

A kérdéses jogosultságok, különösen a birtok fogalmának elemzése alapján erre a kérdésre tagadóan válaszol, mivel a) a tulajdonjog távolról sem meríthető ki a tulajdonos említett három jogosultságával, nem e három jogosultságnak az összessége. A tulajdonost megillető jogosítványok Venediktov szerint módszerei a tulajdonjog gyakorlásának a tulajdonos részéről, a tulajdonjog azonban nem azonos ezekkel a jogosítványokkal. E jogosítványok korlátozhatók, de a tulajdonos ennek ellenére tulajdonos marad; ha a korlátozások elesnek, a tulajdonjog az elaszticitás alapelve folytán helyreáll. A három jogosítvány tehát nem meríti ki a tulajdonjog tartalmát; b) (és ez a döntő) a tulajdonjognak minden társadalmi formációra alkalmazható általános absztrakt fogalma olyan kell legyen, hogy eleve kötelezzen a tulajdon egyes formáit minden formációban jellemző specifikus osztályajátosságok feltárására.

Nem azért nem alkalmasak a legális meghatározások, mert közvetlenül nem tárják fel az egyes társadalmi alakzatok tulajdonformáinak szociális lényegét. Ezt a tulajdonjog általános fogalmától, amely minden, a történelemben ismeretes jogrendszerre nézve érvényes kell legyen, nem is lehet megkívánni. A tulajdonos hagyományos jogosultságait tartalmazó legális meghatározás jogi kifejezését adja annak az általánosnak, ami a termelési és fogyasztási eszközök tulajdonjogát mindazokban a formációkban jellemzi, amelyekben valamilyen mértékben, vagy formában hat az érték-törvény.

Ugyanúgy nem alkalmasak az általános fogalom megalkotásához a burzsoa jogászok által felhozott formális ismérvek sem (a tulajdonjog a dolog feletti legátfogóbb, legteltesebb, abszolút, korlátlan vagy kizárólagos uralom), mivel csak az elsajátítás módjával kapcsolatban telíthetők meg specifikus konkrét tartalommal.

A tulajdonjognak mint alanyi jognak a vizsgálata után Venediktov foglalkozik a tulajdon marxi fogalmával és rámutat, hogy *Marx* »a politikai gazdaságtan bírálatához« írt előszavában a tulajdont a legtágabb értelemben veszi, amikor megállapítja, hogy »életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, amelyek anyagi termelőerők

meghatározott fejlődési fokának felelnek meg.¹ Itt *Marx* szerint, állapítja meg Venediktov, a tulajdon nemcsak olyan alapvető intézmény, amely meghatározza valamely társadalom termelőviszonyainak összességét, de jogi kifejezése is ezen viszonyok összességének. Ugyanekkor *Marx* a tulajdon fogalmát elsajátítás értelmében is használja, amidőn »a politikai gazdaságtan bírálatához« írt bevezetőjében megállapítja, hogy »minden termelés a természet tárgyainak elsajátítása az egyének által egy meghatározott társadalmi forma keretén belül és ennek segítségével. Ilyen értelemben tautológia azt mondani, hogy a tulajdon (elsajátítás) a termelés feltétele...«² Gazdag anyagot tartalmaz a tulajdonnak, mint elsajátításnak a fogalmára vonatkozóan *Marx* »Grundrisse der politischen Ökonomie (Rohentwurf)« c. művének a kapitalista termelést megelőző formákkal foglalkozó része. De ugyanitt alkalmazza *Marx* ezt a fogalmat a tőkés termelésre vonatkoztatva is.³

A tulajdon mint elsajátítás, mint az egyesek, csoportok és osztályok sajátos viszonya a termelési eszközökhöz, mondja Venediktov, az egész termelési viszonyok rendszerének az alapja és már csak azért is kiválik a termelési viszonyok egyéb tömegéből. Épp ezért szükséges, hogy a tulajdon fogalma — mint elsajátítás — képezze kiindulási pontját és alapját a tulajdonjog mint jogi fogalom megalkotásának. (A tulajdont Venediktov szerint a szó legszélesebb értelmezésében jogilag nemcsak a tulajdonjog fejezi ki, de egyéb vagyoni jogok egész rendszere, dologi és kötelmi jellegű jogok is. Még a közvetlen termelők kapcsolata a termelőeszközökkel sem mindig csupán a tulajdonjog segítségével jön létre.)

Ezután tér rá Venediktov a tulajdonjog meghatározására és a tulajdon marxi fogalmából, mint a természet tárgyainak az egyének által meghatározott társadalmi forma keretén belül és annak segítségével történő elsajátításából, a tulajdonból, mint az egyének, vagy a kollektívának a termelés eszközeihez vagy feltételeihez, »mint sajátjukhoz« való viszonyból indul ki. A tulajdon marxi fogalmának jogi nyelvre történő lefordításánál — mondja — meg kell találni azokat a specifikus ismérveket, amelyek segítségével a tulajdonjogot, mint a kérdéses ország törvényei által biztosított elsajátítási jogot elhatárolhatjuk a termelési eszközökre vonatkozó más jogoktól. Ennek során vizsgálja, hogy mit jelent jogi nyelvre

¹ Marx—Engels: Válogatott művek. Budapest, 1949. I. köt. 339—340. old.

² Marx—Engels művei, XII/I. köt. 177. old. oroszul.

³ Marx i. m. Moszkva, 1939. 376., 384. old.

lefordítva a termelőeszközkhöz »mint sajátához« való viszony és megállapítja, hogy a termelőeszközök azoknak sajátjai, akik azokat saját, és nem másról kapott hatalommal és saját érdekekben használhatják. A tulajdonos hatalma alatt a saját érdekekben történő felhasználásra azt a hatalmat kell érteni, amelyet számára a törvény, mint az uralkodó osztály hatalmának kifejezője, biztosít. A tulajdonos csak az adott társadalom osztályviszonyainak uralkodó rendszere alapján és ennek megfelelően jogosult vagyonát saját hatalmával és saját érdekében használni. A tulajdonról tehát — mint az embereknek a termelési eszközök okán keletkezett társadalmi viszonyáról van szó, nem pedig az egyén »viszonyáról« a termelés eszközeihez, függetlenül valamely meghatározott társadalmi formától. A tulajdonjog Venediktov szerint »az egyén vagy a közösség joga a termelés eszközeinek és termékeinek használatára saját hatalmából és saját érdekében, az adott társadalomban létező osztályviszonyok alapján és ezeknek megfelelően.« Venediktov határozottan leszögezi, hogy a tulajdonjog általa adott fogalma semmiképpen sem indul ki a tulajdonos és tulajdonjog tárgya között fennálló »jogviszony« fogalmából.

Venediktov hangsúlyozza, hogy a »saját hatalommal« és »saját érdekekben« általa javasolt ismérvei osztályjellegüknél fogva arra köteleznek, hogy felfedjük a tulajdon minden típusának osztályjellegét. Valamely (antagonista) társadalom tulajdonviszonyainak elemzésénél az első és alapvető kérdés, amit meg kell oldani: hogy ki és milyen osztály bírja a termelési eszközöket és melyik osztály van ezektől megfosztva. A tulajdon tehát mindig társadalmi termelőviszony emberek között, a termelés eszközei és termékei okán létrejött viszony, de nem az emberek és a termelési eszközeik közötti viszony. A tulajdonjog jogviszony, mint ilyennek ki kell fejeznie a gazdasági viszonyokat tükröző akarati viszony két elemét. Éppen a »saját hatalommal«, és »saját érdekekben« elemeknek az összekapcsolása adja meg Venediktov szerint a tulajdonjog speciális különbségét ugyanarra a tárgyra vonatkozó más dologi és kötelmi jogoktól. (A bérlőnek megvan a saját érdeke, de nincs meg a saját hatalma.) A tételes jog által a tulajdonos számára biztosított egyes jogosítványok csak eszközök arra, hogy a tulajdonos realizálhassa a termelési eszközök és termékek elsajátítását.

Az állami tulajdon tartalmának vizsgálatánál Venediktov nyomatékkel hangsúlyozza, hogy a szovjet állam e jognak egyedüli alanya. Az állam, mint szervezett össznépi kollektíva, egyesíti kezében az államhatalom teljességét a tulajdonos összes jogosítványával. A szocialista állam az állami gazdasági szervek kiterjedt hálózata útján gyakorolja a gazdaság igazgatását és ezáltal az

állami tulajdon egységes alapjának igazgatását. A szocialista vállalatokat, amelyek közvetlenül igazgatják az állami tulajdon egységes alapjának részeit és megvalósítják a tervet, Venediktov az operatív igazgatás szerveinek nevezi. Ez az operatív igazgatás magába foglalja a szervezési tevékenységet, valamint azoknak a polgári jogi ügyleteknek a megkötését is, amelyek a tervfeladatoknak a gazdasági szervek által történő teljesítéséből folynak. Ezeknek az ügyleteknek a megkötése feltételezi a vállalatoknál a birtok és a használat jogát, valamint a törvény által meghatározott kereteken belül a részükre biztosított vagyon feletti rendelkezés jogát.

Bratusz professzor már a Venediktov-könyv első ankétján kifejtette a venediktovi tulajdonjog-fogalommal kapcsolatos észrevételeit, amelyeket később a Szovjet Állam és Jog c. folyóiratban megjelent cikkében foglalt össze. Bratusz véleménye szerint Venediktov tévesen helyezi egymással szembe a gazdasági értelemben vett tulajdon fogalmát, mint társadalmi termelési viszonyok összességét az elsajátítás fogalmával. Az elsajátítás — amilyen értelemben azt *Marx* használta — nem más, mint termelés, ezért nem helyes a tulajdonjogot, mint elsajátítási jogot meghatározni. Nem lehet a tulajdon gazdasági fogalmáról mechanikusan áttérni annak jogi fogalmára. A természeti tárgyak elsajátítása meghatározott társadalmi forma keretein belül és annak segítségével a tulajdonjog útján megy végbe, de közrehatnak abban más jogintézmények is. A tulajdonjog Bratusz szerint nem elsajátítási jog, hanem a személy viszonya a dologhoz, mint sajátjához, mint az elsajátítás eredményéhez és előfeltételéhez. A tulajdonjog bármely társadalmi-gazdasági formációban a termelési eszközök elosztását fejezi ki meghatározott személyek, vagy ezek csoportjai között. A tulajdonjog a társadalmi termelés statikáját fejezi ki, míg a kötelmi jog dinamikáját juttatja kifejezésre. A tulajdonjognak elsajátítási jogként való meghatározása rendkívül tág és ezért pontatlan. Venediktov — Bratusz szerint — ennek korrigálására vezeti be a »saját hatalommal« és »saját érdekekben« ismérveket a továbbiak során, adott tulajdonjog meghatározásába és a két meghatározás közé egyenlőségi jelet tesz. Bratusz felveti a kérdést, nem téré Venediktov ezen második meghatározása vissza arra a gondolatra, hogy a tulajdonjogot kimeríti a tulajdonos 3 jogosultsága, mivel a »saját hatalommal való felhasználás« felöleli a használatot és a rendelkezést is, egyben rámutat, hogy a termelési eszközök elsajátításának joga nem azonos azok felhasználásának jogával saját hatalomból és saját érdekekben. Bratusz utal itt arra, hogy a tulajdonos a legtöbb esetben jogutódlás útján szerez tulajdont, tehát nemcsak saját hatalmából, de más személyek hatalmából is. A

hatalom fogalma itt természetesen — mondja Bratusz — az alanyi jog fogalmával jelent egyet.

Venediktov tulajdonjog-fogalmát más vonatkozásban is bíráló tárgyává tették, illetve védelmezték az első ankéttól kezdve. I. P. Trajnyin akadémikus kifejtette az 1948-ban rendezett ankéton, hogy Venediktov helyesen folytat harcot a tulajdonjognak a birtok, használat és rendelkezés jogosítványát magában foglaló és kizárólag ezekből összetevődő fogalma ellen. Helyesen tette, hogy meghatározásába beveszi a hatalom és az érdek kérdését. Skungyin megjegyzi, hogy Venediktov nem zárja ki meghatározásával a »triászt« (az említett 3 jogosítványt), de feltárja annak valódi tartalmát és megmutatja, hogy az nem fedi a tulajdonjog egész tartalmát. Amfityeatrov professzor pedig azt mondja, hogy Venediktov egyedül lehetséges, vagy szinte egyedül lehetséges kísérletet tett arra, hogy a tulajdonjogot marxista szemszögből közelítse meg, más polgári jogászokkal szemben, akik a hagyományos fogalmakból kiindulva nyúltak hozzá ehhez a kérdéshez. Az említett ankét más felszólalói ezzel szemben leszögezik, hogy az érdek momentuma, amelyet Venediktov bevett a fogalmába, a jog szempontjából nem sajátlagos (Arzsanov). Szerebrovskij rámutat, hogy a bérlőnek és a haszonbérlőnek is megvan a saját érdeke, másrészt a vevő (az új tulajdonos) is hatalommal rendelkezik a dolog felett, olyan hatalommal, amelyet az eladótól (korábbi tulajdonostól) szerzett. Véleménye szerint tehát a hagyományos meghatározás semmivel sem rosszabb a Venediktov által javasolt új meghatározásnál. Peretyerszkij professzor is előnyben részesíti a hagyományos »triászt«, mivel az új meghatározás nem utal a tulajdonjog teljességére és kizárólagosságára.

Venediktov 1951 elején válaszol a könyvével kapcsolatban időközben elhangzott különböző bírálatokra. A tulajdonjog fogalmához fűzött ellenérvekre válaszolva kifejti, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusai a tulajdonnak, mint elsajátításnak a fogalmából indultak ki, amidőn a tulajdont általánosan elméletileg elemezték, amikor jellemzik az egyes tulajdoni típusokat és formákat. Emellett használják ezt a fogalmat a legtágabb értelemben is, amidőn a társadalmi termelési viszonyok összességét értik alatta és szűkebb értelemben, mely szerint a tulajdon az egyén vagy a közösség viszonya a termelési feltételekhez és eszközökhöz »mint sajátjaihoz«.

Venediktov elismeri Bratusz bírálatának alaposságát, mely szerint a marxi elsajátítási fogalom tágabb a tulajdonnak, mint a termelési feltételekhez és eszközökhöz »mint sajátjainkhoz« való viszonynak a fogalmánál. Ugyanakkor nem fogadja azonban el

Bratusz azon állítását, hogy *Marx*nál az elsajátítás egyet jelent a termeléssel. Venediktov itt tehát a tulajdonviszonyokkal — gazdasági viszonyokkal foglalkozik, majd áttér a tulajdonjognak, mint jogintézménynek a vizsgálatára, s a tulajdoni viszonyokat szűkebb értelemben szabályozó tulajdonjognak azon vonásaira is rámutat, mely szerint az egyszersmind a termelési eszközök elosztásának a szocialista törvény, a szocialista állam által rögzített rendszere, ami meghatározza a fogyasztási tárgyak és cikkek elosztásának bizonyos rendszerét, akár termelési, akár személyes rendeltetésű ez a fogyasztás — a fogyasztási eszközökét, amelyeknek az elosztása, amint arra *Marx* többször rámutatott, csak következménye a munkaeszközök vagy a termelési feltételek megosztásának.

A tág értelemben vett tulajdoni (elsajátítási) viszonyoknak — a tulajdonnak, mint a szocialista termelési viszonyok összességének — a szabályozása céljából a szovjet állam a tulajdonjog mellett számos más jogintézményt is felhasznál (polgári jogiakon kívül államigazgatási jogi, földjogi, kolhozjogi, munkajogi jellegű és a szovjet jog más ágaihoz tartozó jogintézményeket). Ezek a különféle jogintézmények szoros — sőt a legtöbbször elszakíthatatlan kapcsolatban vannak a tulajdonjoggal, függnek a tulajdonjogtól, a maguk részéről biztosítják minél teljesebb érvényesülésének lehetőségét.

A tulajdonjogot tehát — mondja Venediktov —, mint a szovjet szocialista jog intézményét, úgy határozhatjuk meg, mint azon normák összességét, amelyek rögzítik a termelési eszközök és a termelés termékei (illetőleg a termelési és személyes rendeltetésű tárgyak) elosztásának rendszerét a szocialista társadalomban azáltal, hogy megadják a társadalmi szocialista tulajdon és a személyi tulajdon alanyai számára a jogot, hogy a tulajdonukban lévő tárgyakat saját hatalommal, és saját érdekekben használhassák fel.

Bratusz azon állításával szemben, hogy Venediktov meghatározása visszatér arra a gondolatra, hogy a tulajdonjogot kimeríti a tulajdonos 3 jogosultsága, mivel »a saját hatalommal való felhasználás« felöleli a használatot és a rendelkezést is, Venediktov legutolsó cikkében hangsúlyozza, hogy »a saját hatalommal történő használat« fogalma nem a birtoklási, és rendelkezési jog átfoglalmasát jelenti. Ez a fogalom a törvény által a tulajdonos számára biztosított hatalom megvalósítását szolgáló eszközök egész összegét öleli fel — így magában foglalja a használati jogot is. A »felhasználás« tehát nem azonos a »használati joggal«, mint a tulajdonos jogosultságainak egyikével. Venediktov leszögezi, hogy az általa javasolt fogalom felfedi a törvény által a tulajdonos számára biztosított birtoklási, használati és rendelkezési jog, egyszersmind a törvény

által a nemtulajdonos számára biztosított birtoklás, használati és rendelkezési jog értelmét, amire a tulajdonjog hagyományos meghatározása nem képes, és így az új fogalom lehetővé teszi annak a problémának a megoldását, amely a szocialista állam tulajdonának egységes alapja, és az ezen tulajdont operatív igazgató szervek jogosultságai terén merül fel. Ugyanakkor Venediktov hangsúlyozza a kérdéses jogosultságok fontos szerepét a tulajdonjog érvényesítésében.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik cikkében, majd az 1950. decemberében tartott ankéton Mikolenko professzor is. Az ankéton kifejti, hogy egyetért azzal, miszerint a tulajdon fogalmát nem meríti ki a birtok, használat és rendelkezés jogosítványa. Ugyanakkor azonban úgy véli, hogyha valaki ezeket a jogosítványokat saját nevében gyakorolja, akkor az nem más, mint tulajdonos. Ezt a kérdést Mikolenko a továbbiakban az állam, és az állami szerv vonatkozásában vizsgálja, és megállapítja, hogy Venediktov konstrukciója szerint az állam csak tulajdonos, az állami szerv pedig birtokol, használ és rendelkezik, azaz olyan jogosítványai vannak, amelyek nem illetik meg az államot. Ez pedig — szögezi le Mikolenko — nem más, mint a tulajdon megosztása. Az állami szervnek olyan jogosítványai vannak, amilyenekkel az állam nem rendelkezik. Még sokkal élesebben fejt ki Mikolenko ezt a gondolatot egy korábbi cikkében, ahol rámutat, hogy Venediktovnak ez az álláspontja a már korábban kártevőként leplezett »megosztott, szétforgácsolt« állami tulajdonról szóló nézetekkel azonos eredményre vezet. (Az említett kártevő nézetek annak idején szembeállították a szocialista államot a szocialista állami szervevel, és ezzel a tervgazdálkodás egységét és folyamatosságát kívánták megbontani, illetve akadályozni.)

Mikolenko hivatkozik Aszknazij leningrádi professzorra, és kifejti, hogy az állami szervet illető összes jogok és kötelezettségek egyben az állam jogai és kötelezettségei is. Mikolenko szerint az állami szervnek tulajdonjoga van (sajátos értelemben) és mindaz, ami az állami szervé, egyben az államé is. Venediktov ezzel szemben az ankéton elmondott zárszavában újra leszögezi, hogy az állami szerv sem közvetlen, sem »sajátos« értelemben nem tekinthető az állam által számára biztosított vagyon tulajdonosának, mivel nem viszonyul ahhoz, nem viszonyulhat és nem is jogosult ahhoz, »mint sajátjához« viszonyulni. Venediktov véleménye szerint a hagyományos »triász« híveinek elkerülhetetlenül a megosztott tulajdon elméletéhez kell eljutniok.

Mikolenko erre a kérdésre a Venediktov-vitában utolsóként elhangzott 1951. júliusi cikkében visszatér, és még egyszer kifejti,

hogy amennyiben az állami szerv az államhoz úgy viszonylik, mint a rész az egészhez, amit Venediktov maga is elismer, úgy nem lehet kétséges, hogy az állami jogi személyt megilletteheti mindaz, ami az államot illeti és megfordítva. Mivel azonban az egész és a rész, az általános és a különös dialektikus egysége nem jelenti teljes azonosságukat, úgy az a tény, hogy az állami szervet a számára biztosított állami vagyon tulajdonosának ismerjük el, távolról sem jelenti azt, hogy adott esetben a »tulajdon« fogalmát teljesen azonos értelemben használjuk azzal az értelemmel, amidőn a »tulajdon« fogalmát az állammal kapcsolatban használjuk. Ezek a fogalmak mindkét esetben azonosak abban az értelemben, hogy egyforma jogosítványokat — a birtok, a használat és a rendelkezés jogosítványát — foglalják magukba, ugyanakkor azonban ezek a fogalmak az említett két esetben nem azonosak abban az értelemben, hogy a fogalomkörükbe tartozó jogosítványok s következtetésképpen a »tulajdon« egész fogalma a két különböző esetben más-más tartalommal bír. Ez a különbség a legélesebben megnyilvánul abban, hogy az állam önmaga határozza meg céljait, az állami szerv pedig, mint az egésznek része, amely csak az egész akaratából létezik elkülönülve, nem tűzhet maga elé semilyen saját célokat. Ezeket a célokat mindig az állam tűzi ki számára.

Ennek a különbségnek következménye az a lényeges sajátosság, amely az állam és az állami szerv jogosítványainak gyakorlása terén mutatkozik. Az állami szerv jogosítványai rendszerint kötelezettségeit is jelentik (az állammal szemben); az állam jogosítványai rendszerint nem jelentik egyben kötelezettségeit is.

Amidőn az állam jogi személy minőségben megalkotja állami szerveit és azokat saját eszközökkel látja el, ekkor kötelezi az állami jogi személyt — Venediktov véleményével szemben — arra, hogy a számára biztosított vagyonhoz, mint sajátjához viszonyuljon. Éppen ezáltal tudja az állami szerv azokat a feladatokat ellátni és azokat a célokat elérni, amelyek minden egyes, önálló gazdaságos számvetés rendszerében működő vállalat elé ki vannak tűzve. Éppen ezen a jogalapon, abból kifolyólag, hogy minden egyes állami jogi személy úgy viszonyul a számára biztosított vagyonhoz, mint »sajátjához«, lehetséges a különböző állami szervek közötti, egyenértékeken alapuló polgári jogi forgalom. Csak ezen a jogalapon köthetnek »mint olyanok« saját nevükben jogügyleteket.

Ehhez a kérdéshez szól hozzá A. V. Karassz professzor, aki »Az állami szocialista tulajdon egysége, valamint az állami vállalatok és gazdasági szervek jogalanyisága« című 1952-ben megjelent tanulmányában¹ — melyben egyébként is gyakran hivatkozik

¹ Szovjet Állam és Jog c. f. 1952. 2. sz.

Venediktovra — kifejti, hogy nem lehet egyetérteni Mikolenkónak azzal az állításával, mely szerint a tulajdonfogalomnak a szovjet jogban többféle jelentősége lenne, valamint azzal, hogy a szovjet törvényhozás az állami jogi személyeket a számukra biztosított vagyon tulajdonosának tekintené.

2. A szocialista állami szerv meghatározása és a meghatározás körüli vita

Venediktov könyvének további legvitatottabb tétele a szocialista állami szervről adott meghatározása volt.¹ Venediktov szerint az állami szerv »a munkások és tisztviselők állam által szervezett kollektívája, felelős vezetővel az élén, amelyre az állam meghatározott feladatok teljesítését bizza, és amelynek e feladatok megvalósítása céljából biztosította az állami tulajdon egységes alapjának megfelelő részét.«

A tervet a vállalat összes munkásai és tisztviselői teljesítik, nemcsak az igazgatósága, ezért maga az igazgatóság, bármilyen tágan is vonnók meg e fogalom kereteit, nem azonos az állami szervvel. Az állami szerv a munkásoknak és tisztviselőknek az állam által szervezett kollektívája, élén a felelős vezetővel. Az állami szerv polgári jogi jogalany. Az állami jogi személyek mögött Venediktov szerint két kollektíva áll 1. a szocialista államban szervezett össznépi kollektíva, mint az állami tulajdonjog egységes és egyedüli alanya és 2. az adott jogi személy munkásainak és tisztviselőinek kollektívája, élén a felelős vezetővel. Az állami jogi személynek csak ez a felfogása teszi lehetővé Venediktov szerint azt, hogy az állami szervek közötti vagyoni viszonyokat polgári jogi viszonyoknak tekintsük, valamint azt, hogy ezeket a viszonyokat ne kelljen, mint az államnak saját magához való viszonyait tárgyalni. Az állami jogi személy említett felfogását vallva, Venediktov elutasítja azt a nézetet, hogy ezek korporatív típusú szervezetek lennének. A munkások és tisztviselők nem tagjai a szocialista állami szervnek, a közöttük és az állami szerv között lévő

¹ Az állami szerv fogalmát a szovjet jogirodalomban kettős értelemben használják. Tágabb értelemben, amikor alávonják az államigazgatási szerveket, valamint az állami gazdasági szerveket (vállalatok) és szűkebb értelemben — amely minőségben ez a fogalom Venediktov könyvében is szerepel — amikor a gazdasági szervezeteket: trösztöket, trösztkötelekbe vont és autonóm vállalatokat értik alatta. Míg utóbbiak jogi személyisége iránt ma a szovjet jogirodalomban semmi kétely sem merül fel, addig az államigazgatási szervek kisebb vagy nagyobb mértékben meglévő jogi személyisége erősen vitatott kérdés.

viszony nem tagsági viszony, semilyen jog sem illeti őket az állami szerv vagyona tekintetében.

Bratusz is foglalkozik ezzel a kérdéssel. Egyrészt megállapítja, hogy meggyőzőnek lehet tartani Venediktovnak azt az állítását, hogy az állami szerv, mint szervezett kollektíva birtokolja a számára biztosított vagyont (közvetlen ténybeli kapcsolat értelmében véve, a saját termelési eszközökre és más vagyonra vonatkozóan), és hogy ez a kollektíva a tervfeladatok teljesítésére a fentebb említett vagyont termelékenyen használja fel. Az azonban nincs eléggé bizonyítva és nem eléggé meggyőző, hogy elismerjük e szervezett kollektíva, azaz az állami vállalat rendelkezési jogát a számára biztosított vagyon felett.

Ezt a tételt — mondja Bratusz — nem dolgozta ki a szerző, és ezért nem világos és kétségeket támaszt. A könyv egyik helyén Venediktov azt állítja, hogy »amikor az állami vállalatnak az állam, mint saját operatív gazdasági szervének, meghatározott jogosítványokat biztosít a birtok, használat és rendelkezés terén a számára biztosított vagyonnal kapcsolatban, akkor e jogosítványok meghatározott részének operatív megvalósítását a saját nevében a vállalatra, nevezetesen a felelős vezetőre ruházza. Más helyen Venediktov rámutat arra, hogy az állami vagyon feletti rendelkezés joga, amelyet az állami vállalatok valósítanak meg, nem merül ki polgári jogi jogosítványok körével, hanem magában foglalja az államigazgatási-jogi elemek egész sorát. Venediktov hangsúlyozza, hogy a munkások és tisztviselők semilyen joggal sem bírnak a vagyonra vonatkozóan, nem vesznek részt a vagyon feletti rendelkezéssel kapcsolatos jogosítványok gyakorlásában, még ha ezt a rendelkezést polgári jogi értelemben vett ügyletkötési jognak tekintjük is. Annál kevésbé lehet beszélni — mondja Bratusz — a munkások és tisztviselők államigazgatási jogosítványairól, minthogy ezek nem hivatalos személyek. Ezért nem elég világos az az állítás, miért kapja a munkások és tisztviselők szervezett kollektívája, élén a vezetővel, a rendelkezési jogot, vagy Venediktov szóhasználata szerint az állami szerv számára biztosított vagyon feletti operatív igazgatás jogát. Bratusz felteszi a kérdést, hogy nem következik-e ez a jog az állami szervezet vezetőjének, mint a társadalmi akarat megvalósítójának hivatalos funkcióiból. Majd leszögezi: maga Venediktov is elismeri, hogy a vagyon feletti rendelkezés jogát az állami vállalat nevében a vállalat vezetője gyakorolja.

Ezen a ponton támadja Venediktovot a legélesebben Miko-lenko első cikkében és megállapítja, hogy Venediktov meghatározásából kiindulva, szükségszerűen arra az eredményre jutunk,

hogyan az állami szerv munkatársai — kezdve a takarítónőknél és végezve a vállalatvezetőkön — a dolgozók olyan kollektíváját alkotják, amely elkülönített vagyonnal rendelkezik és mint polgári jogoknak és kötelezettségeknek önálló hordozója, saját nevében lép fel a polgári forgalomban. Ebben az állításban Mikolenko eltérést lát Venediktov azon másik állításától, amely egyébként egyezik a szovjet jogászok egyhangú véleményével, hogy t. i. az állami tulajdon egyedüli alanya a szovjet államban megszemélyesülő egész szovjet nép. Venediktov azon tételével kapcsolatban, hogy minden állami jogi személy mögött ott áll egyrészt maga a szocialista állam, másrészt a jogi személy munkásainak és alkalmazottainak a felelős vezető által irányított kollektívája, rokonságot lát az anarchoszindikalizmussal és a korporatív állam különböző fasiszta elméleteivel. Mikolenko azonban hajlandó eltekinteni ettől — amint mondja — Venediktov számára nyilván nem kellemes párhuzamtól, és megállapítja, hogy ha ezek helyett a reális valóság felé fordul, akkor meg kell kérdeznie, miben különböznek — ezen meghatározást alapul véve — az állami szervek azoktól a jogi személyektől, amelyek valóban ilyen kollektívák, mint pl. a kolhozok és egyéb szövetkezeti szervezetek. Mikolenko elismeri, hogy a dolgozók kollektívájának, amely az anyagi értékeket létrehozza, az állami szerv esetében is fontos jelentősége van. Ahhoz azonban, hogy az állami vállalatokban foglalkoztatott dolgozók kollektívájának helyzete és a szövetkezeti dolgozók helyzete közötti különbségre rá lehessen mutatni, elméletileg kell feltárni az állami tulajdon formája és a szövetkezeti kolhoztulajdon formája közötti különbséget. A kérdés ilyen fellevésének még csak a nyomát is hiányolja Mikolenko Venediktov művében.

Erre a hibára — ha nem is ilyen éles formában — Venediktov művének majd minden bírálója rámutatott és ebben a kérdésben foglalt állást az 1950. decemberi anketon a vitát vezető Kazancev professzor is. Nem lát ugyan a venediktovi meghatározásban elhajlást a szindikalizmus felé és élesen bírálja Mikolenkot alaptalan állításaiért, mivel az egész könyvön vörös fonalként vonul végig az a gondolat, hogy az állami szocialista tulajdon egyedüli alanya az állam. Ugyanakkor rámutat arra, amit egy 1951-ben megjelent cikkében is kifejt, hogy Venediktov nem emelte ki, hogy az állami tulajdon tárgyait nem az egyes kollektíva, hanem közvetlenül a vezetőség igazgatja, amely a szovjet állam egészének érdekeit képviseli. Cikkében azt is kifogásolja, hogy Venediktov nem tudta az állami szerv meghatározásában kifejezésre juttatni azt a helyzetet, hogy az állami tulajdon a szocialista tulajdon magasabb formája a szövetkezeti kolhoztulajdonhoz viszonyítva,

hogy az állami vállalatok a szocialista vállalatok magasabb típusai, s hogy nem mutatta ki az állami szocialista tulajdon vezető szerepét a szövetkezeti kolhoztulajdon irányában. A munkában — mondja cikkében Kazancev — rá kellett volna mutatni arra a szerepre, amely az állami szocialista tulajdont a szövetkezeti kolhoztulajdon fejlesztése terén, az össznépi tulajdon színvonalára való emelése terén megilleti.

3. A jogviszony és az alanyi jog Venediktov által adott kifejtése körüli vita

Venediktov könyvében a polgári jog általános részének több kérdését érinti, többek között az alanyi jog természetének problémáját is. Ezzel lényegében művének egy közel 3 oldal terjedelmű lábjegyzetében foglalkozik, ahol kifejti, hogy a jogviszony vezető eleme az érdek, amelyet mint osztályérdeket fog fel. Nem akarta — mint mondja — ezzel a legkevésbé sem csökkenteni az akarati elem jelentőségét, amit *Marx* is világosan hangsúlyozott s amelynek aláértékelése a tulajdonjog esetében is helytelen szemléletet vonhatna maga után, különösen pedig arra vezethetne, hogy a tulajdonjogi viszonyok jogi elemzését felcserélnék azok gazdasági elemzésével. Fenti tételre építve a továbbiakban rámutat, hogy az akarat, mint pszichológiai aktus, egyes esetekben hiányozhat a jogviszony egyik vagy másik alanyánál az adott jogviszony keletkezése, változása és megszűnése pillanatában.

Venediktov tételét bírálva Bratusz kifejti, hogy egyes esetekben hiányozhat az akarati aktus és a törvény a kiskorúaknál, vagy az elmebetegéknél hiányzó érett akaratot más cselekvőképes alany akaratával helyettesíti. Mégis, a tipikus érdek teljes fontossága mellett — amelynek védelme az érdek konkrét hordozójának alanyi joggal való felruházása útján történik — utóbbi nem érdek, hanem a személy számára biztosított magatartás meghatározott lehetősége. Az alanyi jog hordozója korától és szellemi állapotától függetlenül az ember, mint társadalmi lény. Helyes, hogy a meghatározott magatartás lehetősége meghatározott érdek védelme és megvalósítása végett van biztosítva — épp ezért létezik a jog — de az érdek magábanvéve nem alanyi jog, hanem annak előfeltétele és célja — s mint az 1950. decemberében rendezett ankéton ezt kiegészítve mondotta, túlmegy az alanyi jog fogalmának keretein. Venediktov úgy véli, mondja cikkében Bratusz, hogy érdekvesztés esetén megszűnik az alanyi jog és ezért az érdek a meghatározó momentum. Az érdekre támaszkodó alanyi jog

azonban — fejt ki Bratusz — maga nem érdek, még ha a társadalmilag jelentős érdek elvesztése oda is vezethet, hogy az alanyi jog elveszti jelentőségét és értékét.

Mikolenko sokkal élesebben száll Venediktovval vitába és utal *Marx*nak ugyanazokra a megállapításaira, amelyeket a jogviszony és az alanyi jog elemzése során Venediktov is felhívott. *Marx* itt a jogviszonyt olyan akarattól függő viszonyként határozza meg, amelynek tartalmát a gazdasági viszonyok szabják meg. Venediktov ezzel szemben a jogviszonynak azt a meghatározását fogadja el, amely olyan elemeket egyesít magába, mint a hatalom (Savigny-Windscheid) és az érdek (Jhering). *Marx* a legkisebb mértékben sem azonosította — mondja Mikolenko — az akaratot a hatalommal és sehol sem mondja, hogy az érdek a jogviszony eleme, ugyancsak sehol sem tesz említést arról, hogy az érdeket, mint a jogviszony elemét, elsőbbség illeti meg az akarattal szemben. Hibáztatja Venediktovot azért is, hogy rendkívül gondosan világítja meg az akaratnak és az érdeknek az alanyi jogban kialakult viszonyával foglalkozó burzsoa elméleteket, végkövetkeztetése pedig az, hogy a burzsoa jogászok uralkodó véleménye tökéletesen megegyezik Venediktov nézeteivel.

Venediktov mind 1951-ben megjelent cikkeiben, mind az 1950. decemberében rendezett ankéton élesen visszautasítja Mikolenko ezirányú kifogásait és »sajnálataát« fejezi ki a felett, hogy Mikolenko az akaratról és érdekről, valamint az érdeknek az akarat feletti primátusáról alkotott, Venediktov által kifejtett nézetekben eltérést lát a marxi tanításoktól, kizárólag abból kiindulva, hogy *Marx* közvetlenül szószerint erről nem tesz említést. Az érdek primátusa az akarat felett — fejt ki Venediktov — folyik a marxizmus azon alaptételéből, hogy a jogban az akarat az uralkodó osztály anyagi életkörülményei által feltételezett, valamint *Marx*nak a jogviszonyra, mint osztálytartalmú akarati viszonyra vonatkozó, több ízben is kifejtett nézetéből.

4. A tudományos kutatás Venediktov által alkalmazott módszere és módja körüli vita

Vizsgáljuk most a Venediktov által alkalmazott kutatási módszer körül kialakult vita kérdését. Venediktov könyve elején adja meg a tulajdonjog általános fogalmát, amely szerinte minden társadalmi formációban érvényes, majd ezután vizsgálja ennek az általános fogalomnak a helyességét az egyes társadalmi formációk tulajdonjogával kapcsolatban. Már az első ankéton bírálta ezt a módszert Arszanov professzor, majd később Mikolenko

professzor is éles kritika tárgyává teszi azt, hogy Venediktov a konkrét valóság különböző jelenségeinek jogi természetére vonatkozó elemzéseit az általános fogalom elemzésére alapítja. Hibáztatja Venediktovot azért, hogy a tulajdonjog általános fogalmának kidolgozása után minden további következtetést ennek a fogalomnak az elemzésére alapított. Venediktov ezen módszerét Arszanov, majd Mikolenko apriorisztikusan nevezi és Mikolenko emlékeztet *Engelsnek* Dühring megismerési módszereire vonatkozólag tett megállapításaira.¹ Mikolenko ugyanakkor kételyeit fejezi ki egy általános tulajdonjog-fogalom megalkotásának helyessége tekintetében. Arszanov pedig azt fejtette ki, hogy az általános fogalmat a megfelelő jelenségek, a megfelelő jogviszonyok elemzése alapján kell megalkotni, Venediktov tehát szerinte megfordítja a kutatás módszerét és nem jár el helyesen, amidőn a tulajdonjog általános meghatározását a tulajdonnak, mint társadalmi viszonynak az általános fogalmából vezeti le.

Venediktov a bírálatokra válaszolva kifejti, hogy műve 10 évi munkásság eredménye, és mielőtt a bevezetőben leírta volna a tulajdonjog általa javasolt általános fogalmát, ezt a fogalmat konkrét történeti-jogi anyagon ellenőrizte, és csak ezután vált ez a fogalom számára feltevésből következtetéssé. Az a körülmény, hogy végső következtetését könyvének bevezető, nem pedig zárórészában fogalmazta meg, nem változtat a dolgon: a kifejtés módszerét nem szabad a kutatás módszerével azonosítani. A kutatás módszeréről pedig a könyv egész tartalma alapján kell véleményt alkotni. Az apriorizmus vádjával *Marxnak* az előadási és kutatási mód kölcsönös viszonyára vonatkozó tételét állítja szembe.² Ugyancsak a módszerrel kapcsolatban tett ellenvetésekre válaszolva fejti ki, hogy a tulajdonról, mint elsajátításról szóló marxi-lenini tanítás alapján kell megállapítani a tulajdonjog általános meghatározását, amely betöltheti az »értelmes absz-

¹ »Ez csak a régi, kedvelt, ideológiai, apriorisztikusnak is nevezett módszer egy más változata, amely valamely tárgy tulajdonságait nem magából a tárgyból ismeri meg, hanem a tárgy fogalmából bizonyítva vezeti le. Először megcsinálják a tárgyból a tárgy fogalmát, azután megfordítják a nyársat és a tárgy mértékévé a képmást, a fogalmat teszik meg. Most már nem a fogalomnak kell a tárgyhoz, hanem a tárgynak kell a fogalomhoz igazodnia.« (Engels: *Anti-Dühring*. Budapest, 1948. 92. old.)

² »Az előadási módnak persze formailag különböznie kell a kutatás módjától. A kutatásnak az anyagot részleteiben kell elsajátítania, fejlődése különböző formáit elemeznie és benső kapcsolatát felkutatnia. Csak ha ez a munka megtörtént, lehetséges az igazi mozgást megfelelő módon ábrázolni. Ha ez sikerül és az anyag élete eszmeileg visszatükröződik, az a látszat merülhet fel, hogy a priori konstrukcióival van dolgunk.« (Marx: *A tőke*. I. köt. Budapest, 1948. 21. old.)

trakció» hivatását, amelyre *Marx* mutatott rá »A politikai gazdaságtan bírálatahoz« c. műve bevezetésében¹ és amire *Sztálin* is utal a nyelvtudományi vita során Krasenyinnikovának adott válaszában.² Az általános fogalom ezen jelentősége, mondja Venediktov, amely felhasználható a tulajdonjog egyes típusai közötti lényeges különbségek megállapítására, késztette őt arra, hogy könyvét az általános fogalomnak szentelt bevezetéssel kezdje. Ha a szovjet jogtudomány — állapítja meg még főművében — lemondana általános jogi fogalmaknak a marxi-lenini módszertan alapján történő megalkotásáról, úgy megfosztaná magát attól a lehetőségtől, hogy egybevesse és szembehelyezze az antagonista társadalom jogi fogalmait és intézményeit a szocialista jog alapvető fogalmaival és intézményeivel és rámutasson a közöttük mutatkozó elvi ellentétekre.

A vizsgálódás módszerével kapcsolatban Venediktov emlékeztet *Lenin* megállapítására: »Az élő szemlélettől az elvont gondolkodásig és innen a gyakorlatig — ez az igazság megismerésének, az objektív valóság megismerésének a dialektikus útja.«³

Ugyancsak a vizsgálat módszeréhez szólt hozzá Kazancev professzor az 1950. decemberében rendezett anketon és megállapította, hogy Mikolenko bírálata a kutatás módszerével kapcsolatban az általános fogalmak elvetésén alapszik, ami egyértelmű a társadalmi jelenségek történelmi megközelítésének elvetésével.

¹ »Az általánosságban vett *termelés* absztrakció, de értelmes absztrakció, ha csakugyan kiemeli, rögzíti a közöset, ezzel megtakarítja számunkra az ismétlést. De ez az általános, vagyis az összehasonlítás révén kiválasztott közös, maga is sokszorosan tagolt különböző meghatározásokba széjjelváló. Ezek közül egyesek minden korszakra vonatkoznak; mások egynéhányban közősek... Így el kell különíteni éppen azokat a meghatározásokat, amelyek a termelésre általában érvényesek, nehogy az azonosság mellett, amely már abból is következik, hogy az alany, az emberiség és a tárgy, a természet, ugyanaz, a lényeges különbségről elfeledkezzünk«. *Marx-Engels* művei, XII/1. köt. 175. old. oroszul.

² »Természetesen a nyelvnek, mint társadalmi jelenségnek, sajátja az a minden társadalmi jelenségre, köztük az alapra és a felépítményre is jellemző közös vonás, hogy a társadalmat szolgálja, ugyanúgy mint minden más társadalmi jelenség, köztük az alap és a felépítmény is. De ez tulajdonképpen az egyetlen közös vonás, amely minden társadalmi jelenség sajátja. A továbbiakban komoly különbségek kezdődnek a társadalmi jelenségek között. Arról van szó, hogy a társadalmi jelenségeknek e közös vonáson kívül megvannak a maguk különleges sajátosságai, amelyek megkülönböztetik őket egymástól, amelyek mindennél fontosabbak a tudomány szempontjából.« A szovjet nyelvtudomány kérdései. Budapest, 1950. 294. old.

³ *Lenin*: Filozófiai füzetek. Partizdat, 1936. 466. old.

A reális valóságban létezik általános és különös is, hangsúlyozza Kazancev — a lényeg az, hogy a marxista dialektika módszerét követve helyesen használjuk fel a tudományos munkában mind egyiket, mind másikat. Minél több különös fogalmat ölel fel az általános fogalom, annál fontosabb minden egyes fogalom specifikus sajátosságait meghatározni. Ezzel kapcsolatban Kazancev utalt az állam általános fogalmának szükségességére, melyet ha elvetünk, akkor nem tudjuk megmagyarázni azt, hogy a szovjet állam is — állam.

Mikolenko nemcsak az általános fogalmak használhatóságát és megalkotásuk helyességét vonta kétségbe, de kifogásolta azt is, hogy Venediktov az állami szocialista tulajdon vizsgálatának szentelt művében a könyv terjedelmének csaknem egyharmadrészeiben a kizsákmányoló formációk tulajdonjogával és a megosztott tulajdon problémájával foglalkozik, hogy az állami szocialista vállalat jogi helyzetének megvilágítását a rabszolgatartó, hűbéri és tőkés társadalmak tulajdonjogára vonatkozó jogirodalomban és törvényhozási ténykedésekben végzett széleskörű kutatás ismertetésével vezeti be. Közvetlenül Mikolenko ezen tételeihez kapcsolódva írja Kazancev, már említett »Fejlesszük a bolsevik kritikát és önkritikát a szovjet jogtudományban« c. cikkében, hogy egyetérthetünk, vagy szembehelyezkedhetünk azzal, hogyan tárgyalja művében ezeket a kérdéseket Venediktov, de tagadni megvilágításuk szükségességét csupán azon az alapon, hogy a munka az állami szocialista tulajdonnak van szentelve — legalábbis furcsa.

Venediktov kutatási és kifejtési módjával kapcsolatos harmadik bírálati szempont a burzsoa szerzők felhívásával kapcsolatos. Míg az előbbi két kérdésben Mikolenkon kívül lényegében más hozzászólók nem hibáztatták, sőt inkább védték Venediktovot, addig ezen utóbbi tekintetben jóval többen tették kifogás tárgyává Venediktov eljárását. A legélesebb támadás Venediktovot itt is Mikolenko részéről érte, aki Venediktov általános kutatási módszerét áltudományosnak nevezi, amely minden kérdés során igyekszik felsorolni a »világtudományban« fellelhető véleményeket és amelyet Venediktov ad absurdum visz, amidőn munkájában — megfelelő egyidejű bírálat nélkül — részletesen taglalja és idézi a fasiszta Hedemann kijelentéseit. Mikolenko ezen továbbmenve a Venediktov könyvével kapcsolatban 1948-ban rendezett ankét részt vevőit is bírálja, mivel egyikük sem róttá meg a szerzőnek ezt a magatartását. A könyv ezen hibájára Kazancev is rámutat, amidőn az 1950. decemberi ankéton és fentebbi cikkében kifejti, hogy Venediktov könyvében gyakran szükség nélkül és gyakran az

ügy kárára is hivatkozik másodrendű burzsoa szerzőkre, ami nincs minden kihatás nélkül a könyv minőségére.

Venediktov az ankéton elmondott válaszában egyetért Kazancev és Mikolénko erre vonatkozó megjegyzéseivel és hangsúlyozta, hogy a burzsoa áltudomány, különösen pedig Hedemann leplelésénél nem mindig találta meg azokat a megfelelő szavakat, amelyekkel a szovjet tudósoknak a burzsoa, különösen pedig a fasiszta jogászokat illetniök kell.

Venediktov könyve körül lefolyt és befejezettnek még ma sem tekinthető vitát ismertetve, meg kell állapítanunk, hogy minden hozzászóló — akár magáévá tette Venediktov nézeteit, akár élesen szembeszállt is velük — leszögezte, hogy a munka igen értékes és dicsőretet érdemel. Bratusz professzor mondja egyik hozzájárulásában, hogy a szerző — véleménye szerint — alapjában véve helyes állásponton van, bár felfogása tartalmaz támadható tételeket, és lényeges kiegészítéseket, javításokat igényel.

*

A vita mutatja, hogy a szovjet jogászok mennyire elmélyülten foglalkoznak a jogtudományban felmerülő problémákkal, hogy a kritika és önkritika fegyverének helyes alkalmazásával hogyan mozdítják elő a tudomány, nevezetesen a szovjet jogtudomány fejlődését. Az ilyen viták hozzájárulnak ahhoz, hogy a tudomány helyesen töltse be a megfelelő jogintézmények létrehozásában, a jog fejlesztésében, alkalmazásában reá hátruló feladatot, s így a szovjet szocialista jog a leghatásosabban működhessen közre a szocializmusból a kommunizmusba vívó átmenet építésében, hogy még hatásosabban valósítsa meg a felépítmény cselekvő visszahatását az alapra. A vita tehát fontos láncszeme annak a folyamatnak, amely arra irányul, hogy a szovjet jogtudomány és a szovjet jog kivegye megillető részét a kommunizmus építéséből és segítse azt. A vita során elhangzott számos hozzászólás, a vélemények elvi síkon való megütközése, ismételten bizonyítják, hogy a szovjet emberek nem elégszenek meg elért eredményeikkel, hanem a kommunista építés követelményeinek megfelelően állandóan továbbfejlesztik tudományukat.

Vizsgáljuk végezetül röviden a vitából számunkra adódó tanulságokat.

a) Látjuk, hogy ebben a vitában a szovjet jogtudósok legszélesebb köre vett részt, a legkülönbözőbb jogágazatok képviselői szóltak hozzá a felvetett, vagy nem kellően, illetve nem megfelelően kidomborított problémákhoz. De a jogászokon túlmenően a politikai

gazdaságtan művelői is megtették bíráló észrevételeiket Venediktov egyes tételeivel kapcsolatban. A vita részt vevőinek széles skáláját mutatja másrészt, hogy véleményt nyilvánítottak abban akadémikusok, doktorok és kandidátusok, professzorok és előadók, és a fiatalabb jogászokaderek is érdeklődéssel fordultak a felvetett kérdések felé.

A vitából leszűrhető első tanulság tehát, hogy még tovább kell bővítenünk azoknak a körét, akik szocialista jogtudományunk kiépítésébe tevékenyen kapcsolódnak be és saját tudományos, vagy gyakorlati munkájuk mellett építő bírálatukkal járulnak hozzá a megjelent jogász művek hiányosságainak feltárásához, valamint kijavításához és ezzel is előmozdítják jogtudományunk sikeres fejlődését a szovjet szocialista jogtudomány által mutatott úton.

b) Látjuk az ismertetett vita során, miként kapcsolódnak szerves egységbe a tudományos ankétok és az irodalmi kritika, hogy egymást követve, kiegészítve és megtermékenyítve, majd egy magasabb fokon továbbvive, mozdítsák elő az eltérő vélemények tisztázását, a fejlődést előmozdító utak és eredmények megtalálását.

Második tanulságként tehát leszűrhetjük, hogy a tudományos viták lefolytatásában is — a szovjet jogtudomány által mutatott úton továbbhaladva — az ankétokat ki kell egészíteni a folyóiratokban közzétett bírálatokkal és hozzászólásokkal, és a szocializmus építését előmozdító jogi problémák megoldása során nem elégedhetünk meg a tudományos véleménycserének csak egyik vagy másik módjával, még fokozottabban kell a kritika és önkritika minden eszközét alkalmaznunk.

c) Az ankét formai vonatkozásainak vizsgálata után forduljunk annak tartalmi elemzéséhez.

A vita felszólalói megállapításait a tárgyi érvek egész sorával támasztották alá, és széles körben terjedtek ki a tételes jogi szabályozás területéről vett példák bemutatására az érvek vagy ellenérvek meggyőző erejének nyomatékosabbá tétele érdekében.

A felvetett problémákat több oldalról tették vizsgálat tárgyává és az egyes tételek, vagy meghatározások helyességét a különböző életviszonyokra történő gyakorlati alkalmazásuk során ellenőrizték. A vita mindvégig súlyponti kérdések körül folyt. A bírálók figyelmüket a munkában tárgyalt, vagy jelzett másodlagos kérdésekre is kiterjesztették, ez azonban egyetlen hozzászólás során sem tette a megjegyzéseket aprólékosan részletezőkké.

További tanulság tehát, hogy meg kell tudni keresni bármely

tudományos munkában azokat a súlyponti problémákat, amelyek megfelelő kidolgozása a jogtudomány előbbrevitelét alkalmas szolgálja. A tudományt megtermékenyítő bolsevik kritikát nem a »tallózás«, nem a jelentéktelen részletkérdések kiragadása, a mesterseges probléma-keresés és probléma alkotás — ugyanakkor pedig a valódi problémák figyelmen kívül hagyása — jellemzi. Ezt példázza az ismertetett vita is. Nekünk is fokozottan kell szem előtt tartani ezt a szempontot és tovább kell építeni, meg kell valósítani azt a helyes kezdeményezést, amely az Akadémia Jogi Állandó Bizottságának vita-gyakorlatában alakult ki és amely az alkotmányjogi tankönyvnek az Állam és Jogtudományi Intézet, valamint az Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Tanácsa által közösen rendezett ankettáján is megmutatkozott a súlyponti problémák további elmélyült tárgyalását előírányzó kisankétok kitzítésében. A helyes megoldás keresésében pedig még fokozottabb, még elmélyültebb szakmai ismeretekkel kell felvérteznünk magunkat, hogy így a jog és jogtudomány művelése terén kifejtett munkásságot még szorosabban állíthassuk a szocializmus építésének szolgálatába.

d) Végül, mint a vita legfontosabb momentumát kell kiemelnünk, hogy ezen a szovjet jogtudomány művelői a legmagasabb eszmei-ideológiai színvonalról tettek tanúságot. A hozzászólók a marxizmus-leninizmus szilárd talaján állva, és megdönthetetlen alaptételeiből kiindulva foglalkoztak a konkrét kérdésekkel, és egymással szemben is a legmesszebbmenő követelményeket támasztották. Megmutatta ez a vita, hogy milyen behatóan kell ismerni a marxizmus-leninizmus klasszikusainak tanítását, hogyan kell tudni alkalmazni az elméleti tételeket a gyakorlati munkában ahhoz, hogy valóban eredményes tudományos munkásságot, a szocializmus építését előmozdító jogtudományt lehessen művelni.

Nagyszerű példáját adta ez a vita annak, hogy kell a jogtudomány terén is könnyörtelen harcot folytatni a kozmopolitizmus, a burzsoa nézetek nálunk még nem ritkán található kritikátlan ismertetése, esetleg átvétele — tehát az objektivizmus — minden-féle és fajta megnyilvánulásai ellen, és ismételten ráirányította a figyelmet arra, hogyan kell gyökeréig leleplezni a burzsoa szerzők áltudományos tanait, hogyan kell küzdenünk a tudatunkban meglévő burzsoa csökevények ellen és élesen rávilágítani minden vonatkozásban a szocialista jog és jogtudomány magasabbrendűségére.

Tehát ez a vita is a marxizmus-leninizmus tételeinek további beható tanulmányozására, valamint elsajátítására és a reakcióis

burzsoa tanok könyörtelen leleplezésére, saját tudományunk harcos művelésére tanít bennünket jogászokat.

e) A szovjet jogtudomány, amely ebben a vitában is megmutatta rendkívül magas eszmei és szakmai színvonalát valóban a nép érdekeit szolgálja, valóban alkalmas nagyszerű szerepének betöltésére: a kommunizmus építésének szolgálatára. Ez a jogtudomány feladatának betöltése során megvalósítja az elmélet és a gyakorlat egységét. Itt az elmélet előbbre viszi a gyakorlatot, és a gyakorlat újabb utakat mutat az elmélet számára. A vita hozzászólásai szemléltetően bizonyították, hogy a gyakorlat az elmélet próbaköve, az elméleti tételek helyességét mindig gyakorlati alkalmazásuk során lehet és kell ellenőrizni.

A mi jogtudományunknak is ezen az úton kell haladnia, ebből a példából kell még fokozottabban merítenie, hogy olyan tudománnyá váljék »amely — *Sztálin* elvtárs szavait idézve — nem keríti el magát a néptől, nem tartja magát távol a néptől, hanem kész szolgálni a népet, kész a népnek a tudomány összes vívmányait átadni, amely a népet nem kényszerből, hanem önkéntesen, szívesen szolgálja.«

T A R T A L O M

<i>Vas Tibor, a jogi tudományok kandidátusa: A soronkövetkező feladataink</i>	3
<i>Szabó Imre, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja: A koreai baktériumháború</i>	11
<i>Flachbarth Ernő, a jogi tudományok kandidátusa: Nemzetközi jogtudományunk feladatai</i>	28
<i>Nizsalovszky Endre, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja: Megjegyzések a tulajdonjog fejlődéséhez, különös tekintettel Eörsi Gyula könyvére.....</i>	60
<i>Pap Tibor, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa: Venediktov »Állami szocialista tulajdon« című könyve körül kialakult vita és annak tanulságai</i>	116

ОГЛАВЛЕНИЕ

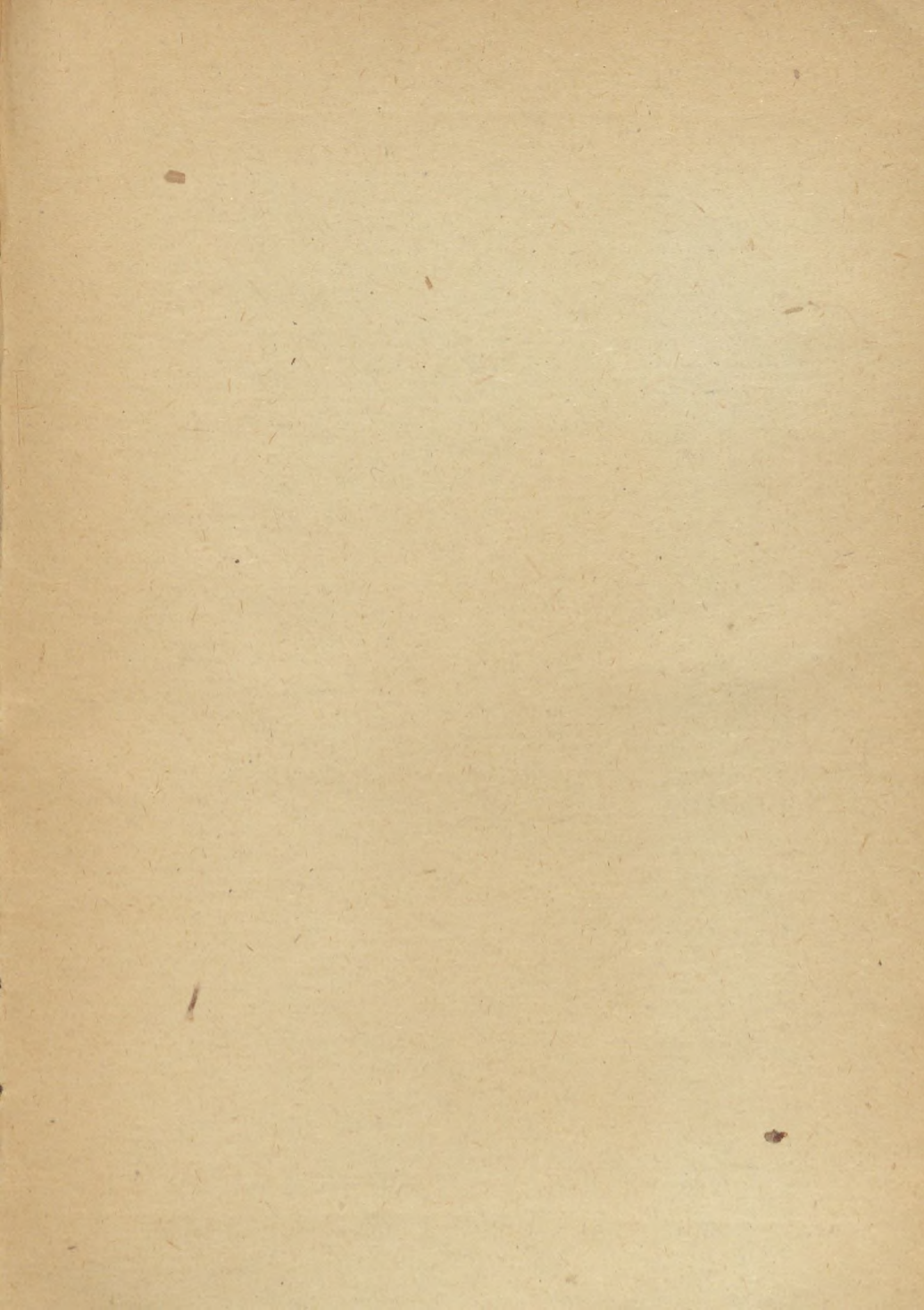
<i>Канд. юрид. наук Тибор Ваи</i> : Наши очередные задачи	3
<i>Чл.-корр. АН Венгрии Имре Сабо</i> : Бактериологическая война в Корее	11
<i>Канд. юрид. наук Эрне Флахбарт</i> : Задачи нашей науки международного права	28
<i>Чл.-корр. АН Венгрии</i> : <i>Эндре Нижаловски</i> : К вопросу развития права собственности с учетом работы Д. Эрши: „Развитие права собственности“	60
<i>Научн. сотр. Инст. Государства и Права Тибор Пап</i> : Дискуссия о книге А. В. Венедиктова: „Государственная социалистическая собственность“ и ее выводы для венгерских юристов	116

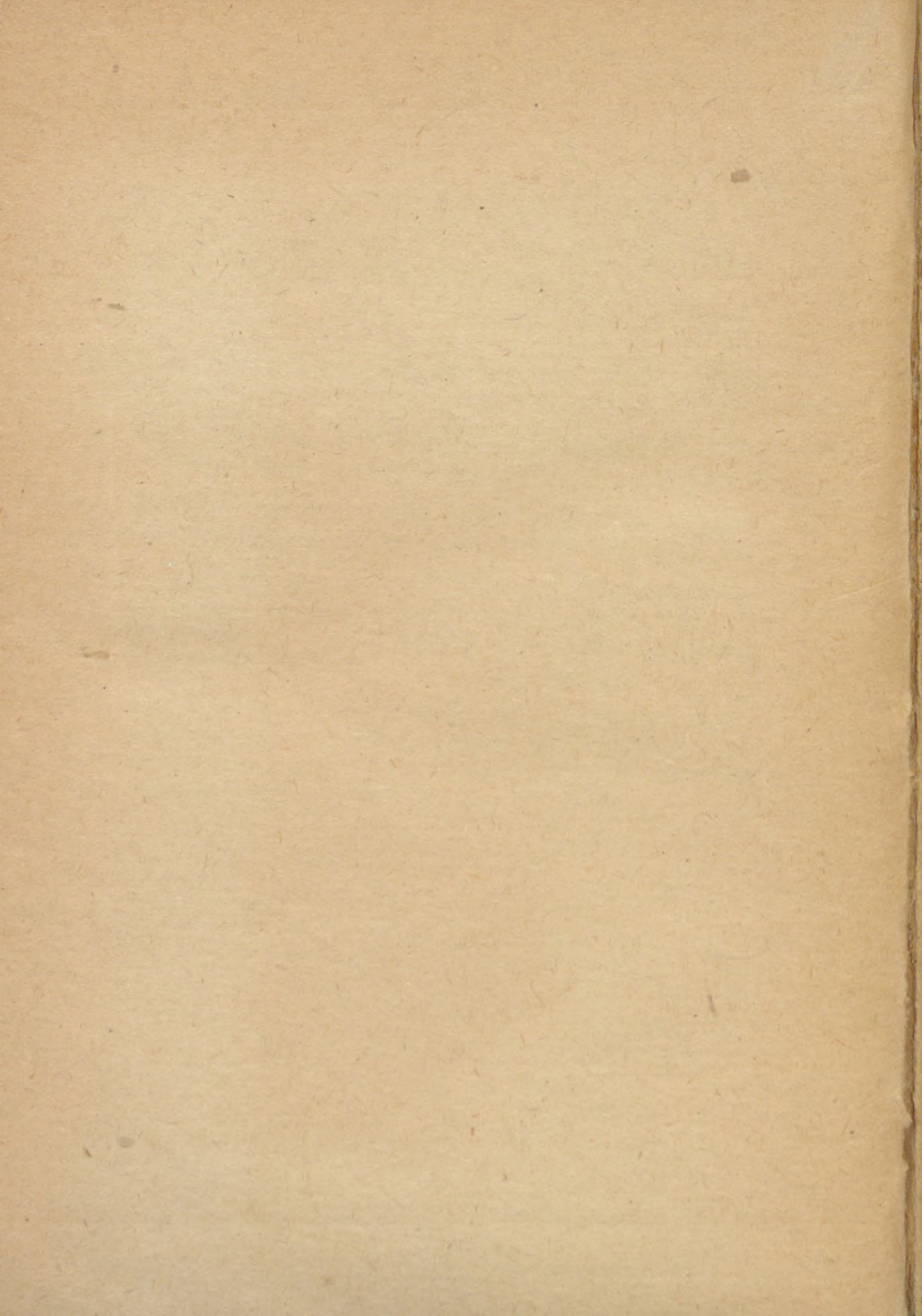
TABLE DES MATIÈRES

<i>Tibor Vas, professeur à l'Université de Budapest: Nos devoirs immédiates</i>	3
<i>Imre Szabó, membre correspondant de l'Académie Hongroise des Sciences: La guerre bactériologique en Corée</i>	11
<i>Ernő Flachbarth, professeur à l'Université de Pécs: Les tâches du droit international en Hongrie</i>	28
<i>Endre Nizsalovszky, membre correspondant de l'Académie Hongroise des Sciences: Quelques observations sur le développement du droit de la propriété, avec égard au livre intitulé «Le développement du droit de la propriété» de Gyula Eörsi.....</i>	60
<i>Tibor Pap, chargé de recherches à l'Institut des Sciences politiques et du Droit: La discussion autour du livre intitulé «La propriété socialiste de l'État» de A. V. Venedictov et les leçons qui se dégagent de cette discussion</i>	116

I N H A L T

<i>Tibor Vas, Kandidat der Rechtswissenschaften: Unsere nächsten Aufgaben</i>	3
<i>Imre Szabó, korr. Mitgl. der Ung. Akad. der Wissenschaften: Bakterienkrieg in Korea</i>	11
<i>Ernő Flachbarth, Kandidat der Rechtswissenschaften: Die Aufgaben unserer Wissenschaft auf dem Gebiete des Völkerrechts</i>	28
<i>Endre Nizsalovszky, korr. Mitgl. der Ung. Akad. der Wissenschaften: Bemerkungen zur Entwicklung des Eigentumsrechts unter Berücksichtigung der Arbeit von Gy. Eörsi: »Die Entwicklung des Eigentumsrechts«</i>	60
<i>Tibor Pap, wissenschaftl. Mitarbeiter des Inst. für Saats- und Rechtswissenschaft: Die Diskussion über das Werk von A. V. Venediktov: »Das staatliche sozialistische Eigentum« und ihre Lehren für die ungarischen Juristen</i>	116

Ára : 10.— Ft